

CHRISTENDOM

EN

OPVOEDING

Mr. A. ANEMA

Dr. H. BAVINCK

Dr. A. KUYPER Jr.

Dr. J. C. de MOOR

P. A. E. Sillevs Smitt

Dr. J. WOLTJER

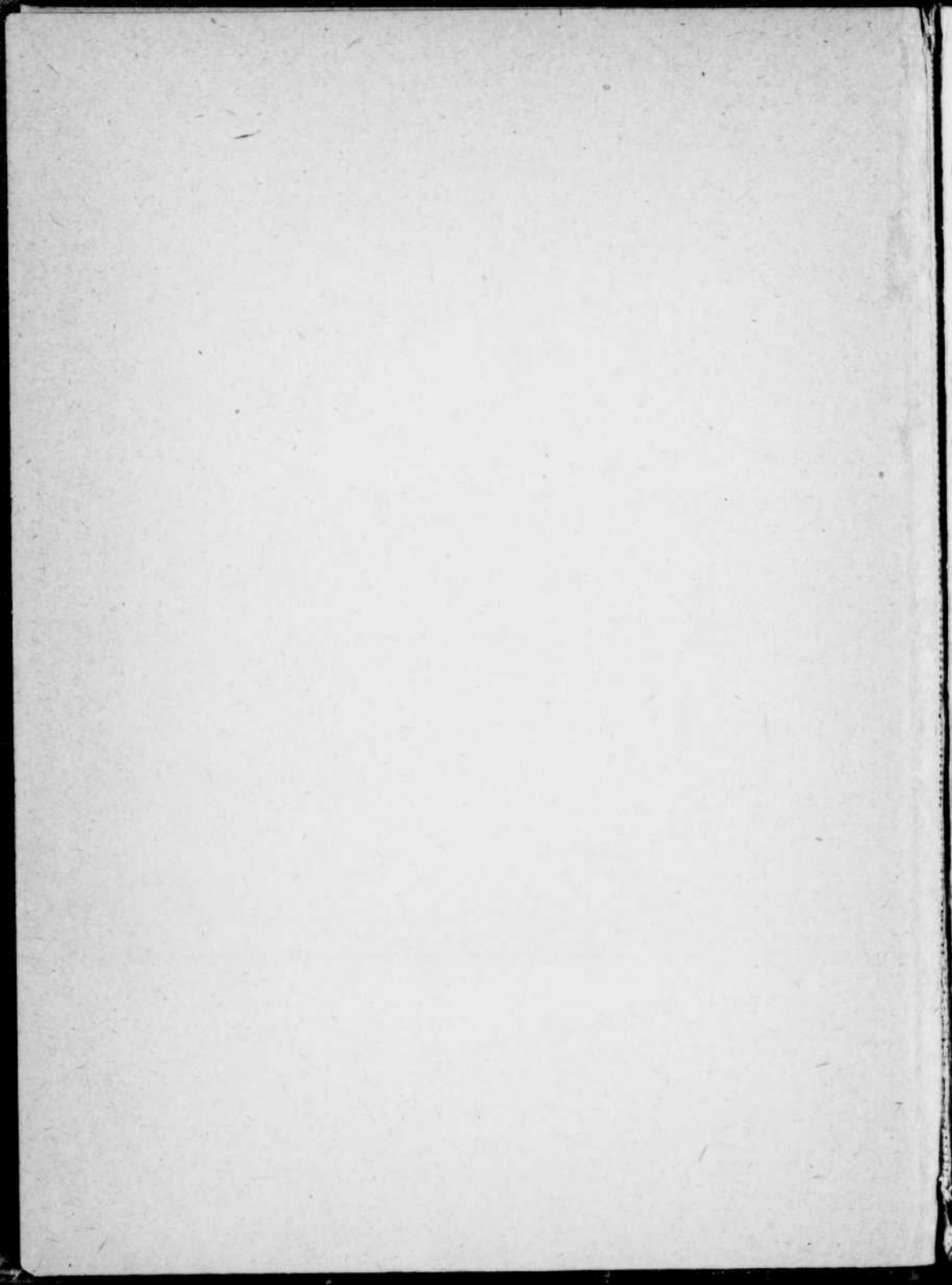
162
10

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

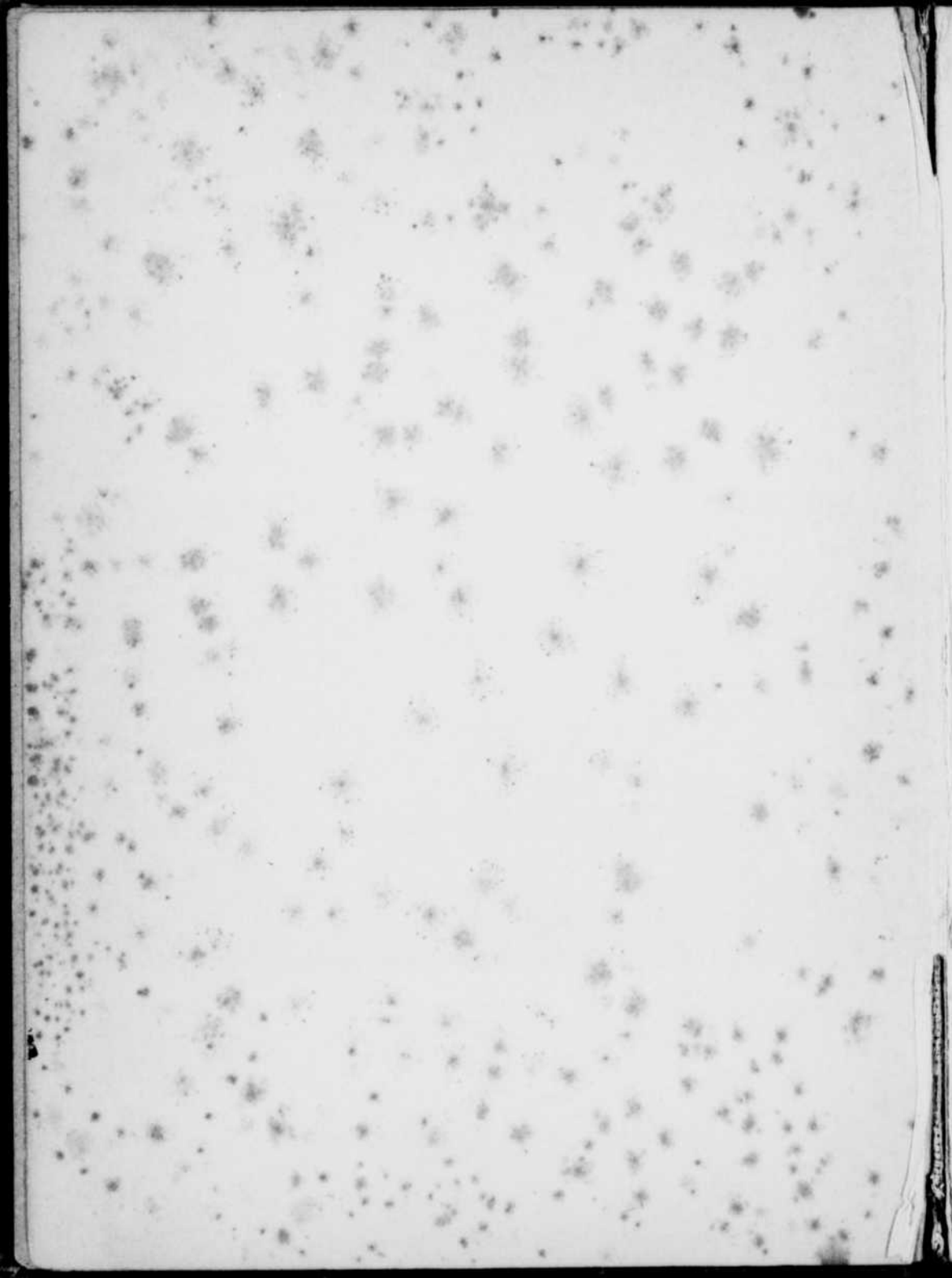

0323 2797

100

CHRISTENDOM EN OPVOEDING

1900/12
2/2045

862 F 13

5
(1909)

CHRISTENDOM EN OPVOEDING

DOOR

PROF. MR. A. ANEMA

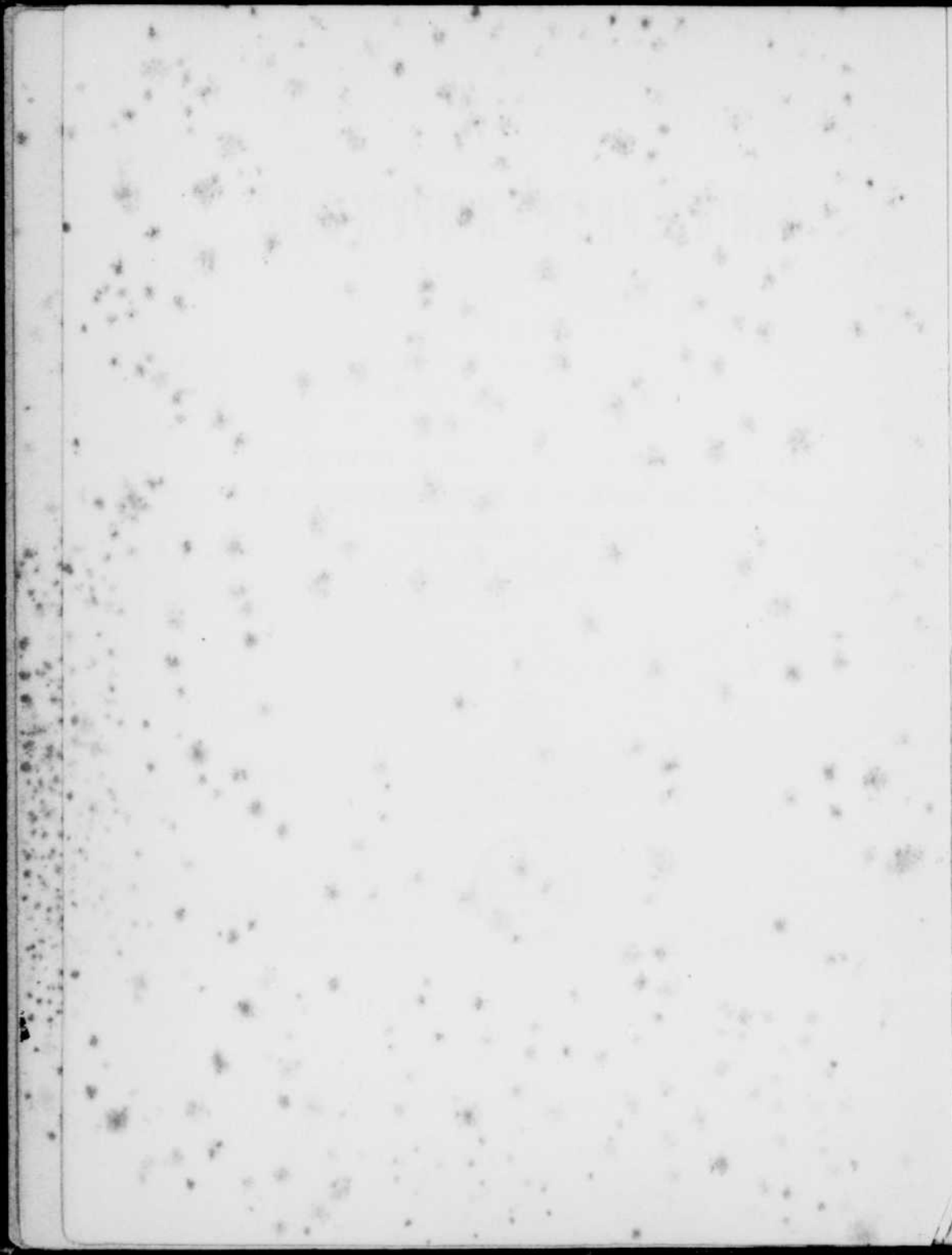
PROF. DR. H. BAVINCK — DR. A. KUYPER JR.

DR. J. C. DE MOOR — P. A. E. SILLEVIS SMITT

PROF. DR. J. WOLTJER

BAARN
HOLLANDIA-DRUKKERIJ
(1908)

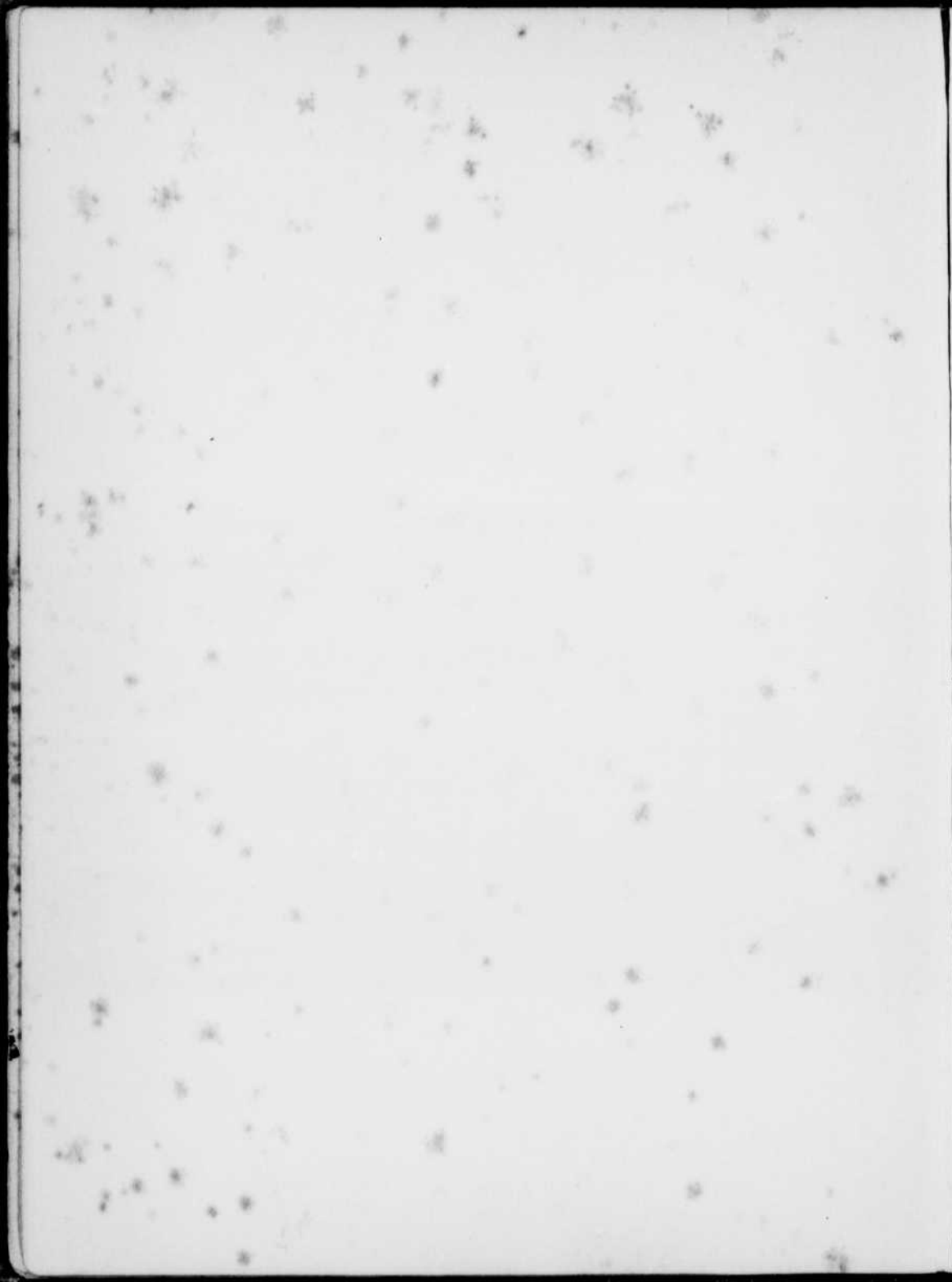
INLEIDING

DOOR

DR. H. BAVINCK

Hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

(1908)

In weerwil van al wat in de laatste jaren over onderwijs en opvoeding gesproken en geschreven is, heeft men toch, zoo merkte onlangs een Engelsch hoogleeraar op, op één feit niet genoegzaam de aandacht gevestigd. In alle eeuwen en onder alle volken werd n.l. de opvoeding bezielde door eene centrale gedachte en in de belangstelling levendig gehouden door eene centrale emotie. Voor den Griek was het staatsburgerschap het ideaal, waarnaar hij met zijne opvoeding streefde; de Israeliet plaatste bij alle onderwijs de vreeze des Heeren in het middelpunt; het Christendom hield het beeld voor oogen van een mensch Gods, die tot alle goed werk bekwamelijk was toegerust; en de verlichting der achttiende eeuw trachtte een mensch te vormen, die van alle bijgeloof bevrijd was en bij al zijn kennen en handelen zich door zijne

opgeklaarde rede leiden liet. Maar zulk eene centrale idee en zulk een bezielend ideaal wordt thans in vele stelsels van opvoeding gemist. Aan het Christendom acht men zich ontgroeid; de oude wereldbeschouwing kan voor het tegenwoordig geslacht niet meer gelden; het supranaturalisme is in elken vorm veranderd en heeft alleen de waarde nog van eene historische antiquiteit. De volkomene secularisatie van alle onderwijs en opvoeding staat voor tal van pædagogen als het eerste beginsel van alle wijsheid vast.

Dat de leer en de practijk der opvoeding met deze verzaking van het Christelijk geloof een belangrijk verlies geleden hebben, staat voor allen vast, ook voor hen, die meenen het te moeten prijsgeven. Gelijk toch de moderne bouwkunst volgens H. P. Berlage een eigen stijl mist, omdat er geene algemeen heerschende wereld- en levensbeschouwing bestaat, zoo ontbreekt het der moderne pædagogiek aan eene rijke, bezielende gedachte, die tot het ontwerpen van een eigen bouwplan in staat stelt. De vele en velerlei pogingen, die tot hervorming van de school worden voorgesteld en aangewend, leveren hiervan het afdoend

bewijs. Enkele jaren geleden was men hier te lande met het neutrale onderwijs in de openbare school in buitengewone mate ingenomen; men was er de andere volken verre mee vooruit; indien het niet volmaakt was, het was toch der volmaaktheid zeer nabij. Maar in een betrekkelijk korten tijd is dat alles veranderd; men verneemt tegenwoordig bijna niets meer dan klachten, klachten over het bestaande en verlangen naar iets anders en beters. Er kleven het tegenwoordig onderwijs niet enkel gebreken aan, maar het gansche systeem deugt niet; daar moet eene radicale hervorming plaats hebben; op een nieuwen grondslag moet het nieuw worden opgebouwd.

Zoolang men tot de critiek van het verleden en van het heden zich bepaalt, heerscht er vrij sterke overeenstemming. Van inkeer en van terugkeer is geen sprake; op den ingeslagen weg moet men met versnelden pas vooruit. Daar is geen denken aan, dat het oude Christendom en de verouderde, supranaturalistische wereldbeschouwing weer op de school in eere hersteld zouden worden; integendeel, de groote fout van de tegenwoordige opvoeding bestaat daarin, dat zij half-

slachtig is, op twee gedachten hinkt en den Christelijken zuurdeesem niet genoeg heeft uitgezuiverd. De hervorming van de opvoeding is in dien zin tot stand te brengen, dat zij geheel en al uitga van en met beide voeten plaats neme in de moderne wereldbeschouwing en dan op natuurwetenschappelijken grondslag, aan de hand der evolutie-idee, ga arbeiden aan de vorming van den modernen mensch. Tot zoover heerscht er dan ook nog eene vrij sterke eenstemmigheid; maar zoodra de speciale vragen aan de orde komen, vanwaar de mensch is, waarin zijn wezen bestaat, en wat zijne bestemming is — vragen, die voor de opvoeding van de hoogste beteekenis zijn — dan loopen de antwoorden zeer verre uiteen. Er blijken dan schier zoovele zinnen te wezen, als er hoofden zijn. Daarom is een boek, dat de beteekenis en den zegen van het Christendom voor de opvoeding beschrijft, van harte welkom te heeten; tegen de schaduw komt het licht te helderder uit.

Het woord „opvoeding” is wel met voeding samengesteld, maar heeft door de verbinding met het voorzetsel „op” een zeer gewijzigden zin ont-

vangen. Het voorzetsel wijst toch aan, dat aan een kind voeding verstrekt wordt met een bepaald doel, met het doel namelijk om het kind te doen groeien en tot eene bepaalde hoogte op te leiden. Dientengevolge sluit het begrip thans drieërlei elementen in. Ten eerste ligt er altijd een min of meer doordacht plan aan ten grondslag; wel bestaat er een groot onderscheid tusschen de opvoeding in het huisgezin en in de school, door ouders en door onderwijzers, maar ook de opvoeding in het gezin, ofschoon veel minder systematisch en mechanisch dan in de school, gaat van eene bepaalde gedachte uit en stelt zich een min of meer bewust doel voor oogen. Ten tweede bepaalt zich daarom de voeding, welke de opvoeding schenkt, niet tot het verschaffen van spijsze en drank, van deksel en kleeding, maar zij wordt eene voeding van den ganschen mensch naar ziel en lichaam, naar verstand en wil en alle krachten; zij krijgt een geestelijk karakter, en dient om den mensch als m e n s c h te versterken. En ten derde zoekt de opvoeding den mensch niet tot een bepaald ambacht of beroep in de maatschappij te bekwamen, welke taak meer in het bijzonder met

den naam van opleiding aangeduid wordt, maar zij stelt zich de vorming van den mensch als mensch ten doel, zij heeft het oog op zijne algemeene bestemming gericht.

Zulk eene opvoeding is geen willekeurige instelling van menschen, maar is in de natuur zelve gegrond en wordt hun allen door den gang der zaken zelve voor oogen gehouden. Er is al eene præformatie van bij de vroegere dieren, van welke de ouden voor de jongen een korter of langer tijd na de geboorte zorg dragen; maar ze wordt eerst tot opvoeding in eigenlijken zin bij de menschen, die met de dieren de voortplanting gemeen hebben, maar zich van hen onderscheiden en boven hen verheffen door hun geestelijken aard en bestemming. Omdat ieder mensch klein en zwak en hulpbehoevend geboren wordt en toch tot zulk eene hooge plaats in de rij der schepselen is geroepen, is opvoeding voor hem in zijne natuur gegrond, noodzakelijk en tegelijk ook mogelijk. Daarom komt opvoeding bij alle menschen, in alle tijden en in alle landen voor. Ze is volstrekt niet alleen aan de Christelijke volken eigen, maar wordt aangetroffen onder alle natiën, zelfs onder

de ruwste en onbeschaafde volksstammen, en is eene voortdurende werkzaamheid van heel de menschheid. Altijd en overal is de ééne, oudere helft van het menschelijk geslacht bezig, om de andere, jongere, helft op te voeden, te doen deelen in de schatten van het verleden en ze straks te doen intreden in hare plaats. De opvoeding is dus geen product van het Christendom, maar bestond reeds lang te voren; zij is niet in de herschepping maar in de schepping gegrond; en zij bracht het bij sommige volken tot zulk eene hoogte, dat wij nog heden ten dage van hunne wijze lessen en hunne practische ervaringen partij kunnen trekken.

Het Christendom kwam dan ook niet in de wereld, om alles wat er tevoren en elders bestond te veroordeelen en in den ban te doen, maar integendeel, om alles wat er was van de zonde te reinigen en alzoo weer aan eigen natuur en bestemming te doen beantwoorden. Tot recht verstand van het wezen des Christendoms is dus weer drieërlei noodig. Ten eerste hebben wij er ons wel van te doordringen, dat het Christendom in de eerste plaats is en wil zijn godsdienst, niet

een politiek of economisch stelsel, niet eene wetenschap of wijsbegeerte, niet eene kunst of pædagogiek, maar godsdienst; het treedt te midden van andere godsdiensten op, maar met de pretensie, dat het de ware, de zuivere, de volmaakte godsdienst is, de godsdienst, die ons waarlijk met God, den levenden, waarachtigen God, en niet met de afgoden, in gemeenschap brengt. Ten andere brengt het Christendom deze gemeenschap in dien weg tot stand, dat het ons God in Christus doet kennen als een genadig en barmhartig Vader, Die ons onze zonden vergeeft en ons vernieuwt naar Zijn beeld. De kern, het wezen, de inhoud van het Christendom is het Evangelie, de blijde boodschap des heils, de verkondiging van Gods Vaderliefde, het woord der genade, en die genade dan niet opgevat alleen als eene gedachte maar ook als eene daad, als een werk Gods, als eene betooning en uitwerking van Zijn genadigen en almachtigen wil, om de wereld, die Hij schiep en welke Hem verliet, desniettemin tot Zich terug te leiden en te behouden voor eeuwig. Het woord der genade en dus in ruimer zin de H. Schrift bewijst daarbij dezen

dienst: het verlicht en onderwijst ons, bevrijdt ons verstand van dwaling, duisternis en leugen; en voorts ook, het wederbaart, bekeert, leidt, heiligt ons, reinigt onzen wil van de kwade begeerlijkheden, onderwerpt ons aan de tucht van 's Heeren wet en voedt ons alzoo op voor het eeuwige leven. En ten derde moet hieraan nog toegevoegd worden, dat het Christendom, hetwelk reeds eene geschiedenis van bijna negentien eeuwen heeft doorgemaakt, voor allen optreedt in den vorm van eene bepaalde kerkelijke, geschreven en ongeschreven, belijdenis; iedereen omhelst het Christendom, zooals het door geboorte, opvoeding, omgeving, kerkelijke gemeenschap enz., in één woord, zooals het in den weg der historie tot hem gekomen is. In dien doolhof van nog altijd zich vermenigvuldigende belijdenissen en kerken zouden wij den weg niet meer kunnen vinden, als er geen woord der genade, geen verkondiging van het Evangelie, geen H. Schrift was, die boven alle partijen stond en naar welke elk zichzelf en alle anderen te beoordeelen heeft. Zonder aan het goede in andere kerken en belijdenissen eenigszins te kort te doen, beweert de

Gereformeerde religie de zuiverste type van het Christendom te zijn, omdat zij het meest met de H. Schrift overeenkomt, het Evangelie het diepst en volledigst als een Goddelijk woord en als eene Goddelijke daad van genade tot zijn recht doet komen, en er naar streeft, om daaraan in leer en leven trouw te blijven tot den einde toe.

Wanneer nu in dit boek eene poging ondernomen wordt, om de verhouding tusschen Christendom en Opvoeding van verschillende zijden in het licht te stellen, dan vormen de boven over beide kortelijk ontwikkelde gedachten het gemeenschappelijk uitgangspunt. Maar die verhouding kan daarom nog wel in zeer verschillenden zin worden opgevat en ontwikkeld. Men zou zich bij het thema: Christendom en Opvoeding, strikt kunnen beperken tot die uitspraken, welke de H. Schrift rechtstreeks over de opvoeding bevat; dat ware geen onvruchtbare, maar toch eene vrij beperkte taak; men zou dan met de uitlegging en saamvatting van den Schriftuurlijken inhoud kunnen volstaan. Aan de andere zijde zou men aan het thema ook eene zeer groote uitbreiding kunnen geven, wanneer men de verhouding be-

spreken ging, welke het Christendom in den loop der eeuwen, bij verschillende volken en in de vele kerken tegenover de opvoeding had aangenomen; maar dan moest men eene geschiedenis van de gansche Christelijke opvoeding schrijven, en kon men wel een aanvang, maar schier geen einde vinden. In dit boek wordt een middelweg ingeslagen en een antwoord beproefd op de vraag: welke is of behoort te zijn de verhouding van het Christendom, zooals het zich historisch in de Gereformeerde religie ontwikkeld heeft, tot de opvoeding in den tegenwoordigen tijd? Welken plicht stelt het aan die opvoeding, welken invloed oefent het daarop uit, welken zegen werpt het daarvoor af?

Hiervoor komt in de allereerste plaats in aanmerking, dat het Christendom ons in de gelegenheid stelt en het middel aan de hand doet, om aan onze kinderen eene godsdienstig-zedelijke opvoeding te geven. Daar zijn er tegenwoordig niet weinigen, die eene godsdienstige opvoeding onnoodig, overbodig en zelfs schadelijk achten. Maar met deze onthouding doen zij het kind geweld en onrecht aan. Want indien men het

Christendom niet gelooven wil, dat den mensch naar Gods beeld geschapen noemt, dan is de geschiedenis der godsdiensten daar om te bewijzen, dat de godsdienst niet een uitvindsel is van staatslieden of priesters, maar beantwoordt aan eene diepe behoefte der menschelijke natuur en overal bij alle volken en in alle tijden voorkomt. Voorts zijn zij, die den godsdienst verwerpen, gewoonlijk nog wel op eene zedelijke opvoeding gesteld, maar de zedeleer, die van de religie zich losmaakt, graaft het fundament onder hare voeten weg en werpt zich de kroon van het hoofd; want daar is geen moraal zonder metaphysica, de zedelijke plichten en idealen verliezen hunne zekerheid, wanneer zij niet vastliggen in eene absolute, heilige macht, die ze stelt, handhaaft en trots allen tegenstand verwezenlijkt. En eindelijk, de godsdiensten hebben soms op schrikkelijke wijze de hartstochten opgewekt, maar zij hebben dit alleen kunnen doen, omdat zij in den mensch de teederste snaren doen trillen, de innigste aandoeningen wekken, de diepste behoeften bevredigen. Wie dus aan het kind in de opvoeding den godsdienst onthoudt, pleegt geweld jegens

de menschelijke natuur, bezondigt zich aan de ziel van het kind en verarmt zijn leven.

Na de ervaring met de neutrale school wordt dit door sommigen weer beseft; zij dringen daarom op herstel der godsdienstige opvoeding aan. Maar daarbij doet zich niet zelden het eigenaardig verschijnsel voor, dat men den godsdienst eerst van alle objectieve woord en daad losmaakt, en daarna tot allerlei vreemde middelen de toevlucht neemt, om er toch weer eenig religieus gevoel door te kweeken. Men vergeet bij dit alles, dat godsdienst niet louter is eene aandoening des gemoeds, doch den ganschen mensch, ook zijn verstand en wil, omvat, en dat de inhoud der religie en dus ook van de religieuse opvoeding zich niet door den eerste den beste improviseeren laat. Het Christendom bewijst zijne waarheid niet het minst daarmee, dat het den godsdienst bestaan laat in een dienen van den levenden en waarachtigen God met verstand en hart en wil en alle krachten, en dat het in zijn inhoud zoo rijk en universeel is, dat de gansche mensch er religieus door gevoed en opgevoed kan worden. Het biedt een geheel van voorstellingen aan, met het Evangelie van

Gods genade in Christus tot middelpunt, hetwelk het verstand des menschen verlicht en van de duisternis der zonde bevrijdt; het schenkt in die genade eene kracht, welke de diepste genegenheden van het hart omzet en in de liefde samenvat; en het geeft aan den wil des menschen eene richting, welke hem niet alleen naar sommige, maar naar alle geboden Gods in oprechtheid doet wandelen. Men kan onder de valsche leuze: weg met alle dogma, alle Christelijke voorstellingen wel uit de opvoeding trachten te verwijderen, maar zonder voorstellingen zijn er geene aandoeningen, en zonder aandoeningen zijn er geene handelingen te kweeken. Als er van religieuse opvoeding sprake zal zijn, moet er een inhoud zijn, die daarin aan het kind wordt medegedeeld en in zijne ziel wordt overgeplant. Zulk een rijken, universeelen inhoud biedt het Christendom aan; het is leer en leven, woord en daad, getuigenis en geschiedenis tegelijk, het richt zich tot den ganschen mensch, tot zijn verstand en rede, geheugen en verbeelding, hart en geweten, neiging en wil, ziel en lichaam; het is in één woord eene kracht Gods tot zaligheid voor een iegelijk, die gelooft.

In de tweede plaats is de waarde van het Christendom voor de opvoeding hierin gelegen, dat het haar den rijken schat van eene ineensluitende, harmonische wereld- en levensbeschouwing schenkt. Men kan er om glimlachen, dat de eenvoudige opvoeding van kinderen in huis en school met eene wereldbeschouwing in verband zou staan. Maar indien men meer waarde aan zaken dan aan woorden hecht, kan dienaangaande toch geen twijfel bestaan. Het woord wereldbeschouwing is inderdaad een groot woord, en het kwam vooral in den nieuweren tijd in gebruik, sedert men aan godsdienst en Christendom het afscheid gegeven had en nu in zelfuitgedachte en eigengemaakte beschouwingen over wereld en leven eene vergoeding voor de verloren religie ging zoeken. De wereldbeschouwingen rijzen tegenwoordig dan ook als paddestoelen uit den grond, zoodat het een geluk te achten is, dat zij even spoedig verdwijnen als ze verschijnen. De pogingen echter, om de religie door eene wereldbeschouwing te vervangen, wijzen den nauwen samenhang aan, die tusschen beide bestaat. Zij zijn niet hetzelfde, maar iedere godsdienst doet toch in de practijk

van het leven tegelijk als eene wereldbeschouwing dienst; elke religie sluit ook in kiem eene eigene opvatting en verklaring van wereld en leven in; naarmate iemand zich God en zijne relatie tot God denkt, vormt hij zich ook een eigen oordeel over aller dingen wezen en waarde. Ieder mensch heeft in één woord eene „metaphysische behoefte”, behoefte aan een antwoord op de vragen, vanwaar, wat en waartoe alle dingen zijn.

Al deze metaphysische problemen zijn echter voor de wetenschap eene verborgenheid; noch het onderzoek der natuur noch de studie der geschiedenis geeft daarvan eene oplossing aan de hand. Zoodra de wetenschap zich met deze vraagstukken inlaat, gaat zij haar bevoegdheid te buiten en treedt zij over op het gebied der filosofie. Maar omdat deze over geene andere bronnen van kennis beschikt dan die, welke voor de wetenschap in het algemeen open staan, kan zij het in den weg van nadenken en redeneeren niet verder brengen dan tot eenige onderstellingen, die wel niet alle van gelijke kracht en waarde zijn, maar toch alle in sterke mate onder invloed van de persoonlijkheid van den wijsgeer staan.

Nauwelijks is dan een stelsel van wijsbegeerte opgebouwd, of het wordt door een ander afgebroken; de geschiedenis der filosofie schijnt een Sisyphusarbeid der menschheid te zijn; daar zijn er velen, die aan haar vooruitgang en vruchtbaarheid wanhopen.

Tegenover deze wijsbegeerte kan de pædagogiek tweërlei houding aannemen. Zij kan zich zoo eng mogelijk bij een of ander stelsel van wijsbegeerte aansluiten, gelijk in den loop der eeuwen de wijsgeeren dan ook telkens uit hunne beginselen een eigen gedachte over de opvoeding hebben afgeleid; maar het spreekt vanzelf, dat er dan in de opvoeding geen eenheid en geen vaste gang kan komen, omdat de wijsgeerige stelsels wisselen bij den dag; onderwijs en opvoeding worden in dit geval eene baar der zee gelijk, die van allen wind der leer op en neer geworpen wordt, en ouders, onderwijzers en kinderen worden van de ongestadigheid zeeziek. Daarom beproeft men in den laatsten tijd de pædagogiek van de filosofie onafhankelijk te maken en een eigen standpunt te doen innemen; of liever, men streeft ernaar, om de opvoeding geheel en al te doen

rusten op de gegevens van de empirische en dan nader nog, van de genetische psychologie. Maar zonder vrees voor eenige tegenspraak kan men de opmerking maken, dat zulk eene empirische psychologie tot dusver nog veel te weinig en veel te onzekere gegevens geleverd heeft, dan dat daarop een plan van opvoeding gebouwd kan worden; de empirische psychologen zijn niet minder verdeeld dan de speculatieve filosofen. Voorts staat het zeer te bezien, of eene dergelijke louter-empirische psychologie, die volstrekt onbevooroordeeld en van alle theologie en filosofie onafhankelijk wil zijn, ooit mogelijk zal wezen; want ten slotte brengt ieder onderzoeker eene eigene gedachte over de ziel, over haar oorsprong en wezen mede; en vooral waar ze als genetische psychologie optreedt, staat zij heden ten dage, gelijk elk deskundige erkennen zal, zeer sterk onder den invloed der evolutie-idee, en deze draagt niet een louter empirisch maar een overwegend wijsgeerig karakter. Maar ook zelfs dan, als empirische en genetische psychologie er veel minder hopeloos bij stonden dan feitelijk het geval is, en in de toekomst veel rijker en rijper vruchten

zouden dragen dan tot heden het geval is; zij zouden toch de problemen van oorsprong, wezen en duur der menschelijke ziel tot geen volstrekt zekere oplossing kunnen brengen, wijl deze problemen uit den aard der zaak tot de metaphysica behooren en geen geschapen geest in het innerlijke, verborgen wezen der natuur indringen kan.

En toch zijn het juist deze problemen, van welke de opvoeding zoowel in de practijk als in de theorie eene oplossing hebben moet. Voordat zij haar arbeid beginnen kan, moet zij weten wat het kind is, dat haar wordt toevertrouwd. Zij moet zich rekenschap geven van den oorsprong, het wezen en de bestemming van den mensch, eer zij de haar opgelegde taak aanvaarden en uitvoeren kan. Het bewijs zou dan ook niet moeilijk te leveren zijn, dat elke theorie en elke practijk der opvoeding, bewust of onbewust, opzettelijk of stilzwijgend, van bepaalde onderstellingen over deze diepe levensvragen uitgaat; de gansche strijd om de school in alle landen zegt op zichzelf reeds genoeg. En daarbij wordt dan tevens openbaar, dat er ten aanzien van al die problemen

een diepgaand verschil van meeningen bestaat, en dat dit verschil in heel de opvoeding doorwerkt en soms zelfs in kleinigheden zijn invloed gevoelen doet. Het geeft aan de opvoeding eene gansch andere gestalte, al naarmate men uitgaat van het geloof, dat de mensch in den weg van eene mechanische evolutie uit het dier is voortgekomen dan wel oorspronkelijk naar Gods beeld is geschapen; dat hij goed is van natuur dan wel door de zonde bedorven werd; dat hij onverbeterlijk dan wel voor verlossing vatbaar is; dat hij met zijn verstand, rede en wil zich boven zijne voorstellingen verheffen kan, dan wel met heel zijn zieleleven in het mechanisch proces der voorstellingen besloten is; dat hij eene zelfstandige, geestelijke, onsterfelijke ziel bezit, of evenals het dier straks ondergaat in den dood; dat hij door God en tot God geschapen werd, dan wel aardsch uit en tot de aarde is, enz.

De moderne pædagogiek, die aan het Christendom den rug toekeert, weet van deze dingen niets af; zij zwijgt er over of zij neemt hare toevlucht tot de hypothesen van den dag; en zij slingert daarbij tusschen verschillende uitersten

heen en weer. Om maar iets te noemen: eenerzijds hoort men de meening verkondigen, dat de leer, volgens welke de mensch gevallen en tot de verlossing van zichzelf onbekwaam is, de demoraliseerendste van alle geloofsstellingen is; en anderzijds wordt erkend, dat ieder mensch neigingen en instincten in zich draagt, welke hem eventueel tot misdaad kunnen voeren, en de potentiële kracht bezit tot allerlei hartstochtelijke, misdadige of onzinnige handelingen. Soms wordt de stoute verwachting gekoesterd, dat eene naar den eisch des tijds volkomen hervormde opvoeding tot het scheppen eener nieuwe, gelukkige en vreedzame maatschappij in staat zal zijn, en dan weder wordt aan de opvoeding schier alle macht ontzegd, wijl de mensch, die van oorsprong een dier is, in zijn hart altijd een dier blijft. Volgens sommigen moet de mensch worden opgevoed tot zelfvolmaking, waarbij dan weer het verschil zich voordoet, of die volmaking meer door verstandelijke ontwikkeling of door zedelijke karaktervorming of door æsthetische verfijning van het gevoel nagestreefd moet worden; volgens anderen moet de mensch inzonderheid voor de gemeenschap

worden opgevoed, terwijl onder die gemeenschap nu eens de staat, dan weder de maatschappij, nu eens het eigen volk of ras, dan weder geheel de menschheid wordt verstaan.

Te midden van al die wisselende en strijdende meeningen neemt de Christelijke religie een eigen standpunt in. In de feiten van schepping, val en verlossing biedt zij al die gegevens, welke wij allen, en ook de ouders en de onderwijzers, noodig hebben te weten voor de kennis van den oorsprong, het wezen en de bestemming van den mensch. Met die feiten weerspreekt zij de wetenschap niet, want zij liggen alle buiten haar terrein en kunnen door haar noch weerlegd noch bewezen worden. De Christelijke opvoeding, die van deze feiten uitgaat, komt dus niet met de resultaten der wetenschap maar alleen met de hypothesen der filosofie in conflict, en kan dus met de resultaten, welke het onderzoek van natuur en geschiedenis, van mensch en zieleleven afwerpt, zeer goed hare winste doen. Daardoor blijft zij ook, in weerwil van de vastheid van haar uitgangspunt, voor stilstand en eentonigheid behoed. Zooals de opvoeding in het eene Christelijke gezin van

die in een ander verschilt naar gelang van de ouders, de kinderen, de omgeving enz., zoo zal zij ook in de Christelijke scholen verscheiden zijn en ook door verschillende Christelijke pædagogen op eene onderscheidene wijze behandeld worden.

Maar deze verscheidenheid stelt de hechtheid der grondslagen, waarop de Christelijke opvoeding in theorie en practijk is gebouwd, in te helderder licht. Tegenover de onzekerheid, waardoor de moderne opvoeding wordt gekweld, valt het eenvoudig niet uit te spreken, welk een onwaardeerbaren schat de opvoeding aan het Christendom dankt. Indien de moderne opvoeding evenals de bouwkunst „stijl” mist, kan dit verontschuldigd worden met het ontbreken eener algemeen heerschende wereldbeschouwing. Maar zulk eene verontschuldiging kan voor de Christelijke opvoeding niet gelden. Indien deze nog niet of nog niet duidelijk de kenmerken van een vrijen stijl vertoont, dan ligt dit aan de bouwmeesters, aan hun inzicht en ijver. Want hierover kan geen twijfel bestaan: indien schepping, val en verlossing de drie machtige feiten zijn, welke de „genetische psychologie” der Christelijke religie ons kennen

doet, dan vloeit daaruit eene eigene, bijzondere opvoeding voort. De mensch van Goddelijken oorsprong, door de zonde bedorven, in Christus hersteld en nu voor eene Goddelijke roeping in dit en in het toekomstige leven bestemd — dat zijn de door geene wetenschap omver te stooten pijlers, waar de Christelijke opvoeding op rust.

In de derde plaats werpen de Christelijke beginselen voor de opvoeding dit voordeel af, dat zij haar een centrum geven en eenheid in hare velerlei werkzaamheden brengen. De noodzakelijkheid en de nuttigheid van zulk eene harmonie springen te meer in het oog, naarmate zij in onzen tijd te minder worden aangetroffen. De onvoldaanheid, die er thans algemeen over onderwijs en opvoeding heerscht, doet in allerlei richting verbetering zoeken. Vroeger werd verstandelijke ontwikkeling het hoogst geschat; thans is daartegen zulk eene sterke reactie, dat men gevaar loopt naar een ander uiterste over te slaan. De school moet geen „Lernschule” meer zijn, zij moet eene „Erziehungsanstalt” worden; en in verband daarmee wordt aangedrongen op verplaatsing der schooljaren, verkorting en vermin-

dering der schooltijden, inkrimping der vakken, afschaffing van huiswerk, bevordering van handenarbeid, gymnastiek en spel, invoering van de kunst in de school, schoolwandelingen en schoolreizen enz. De pogingen en de middelen der hervorming zijn eindeloos; de eene methode is nauwelijks in proef genomen of ze wordt door eene andere vervangen; ofschoon zich daarin eene warme belangstelling in de opvoeding uitspreekt, ze kenmerkt zich toch door eene groote mate van onrust en overspannen verwachtingen; niet ten onrechte werd onlangs door een deskundige de klacht geslaakt, dat menige proef teleurstelling heeft gebracht en den onderwijzer weer tot het oude, bekende en beproefde heeft doen terugkeeren. Bij dit alles komt nog, dat de band, niet alleen tusschen kerk en school, maar ook tusschen gezin en school hoe langer hoe losser wordt, en de onderwijzers zelven in partijen verdeeld zijn en tegenover elkander een strijd van belangen hebben aangebonden. Zelfs werkt de ontbinding zoover door, dat ook de verhouding tusschen de ouders en onderwijzers aan de eene en tusschen de onderwijzers en de kinderen aan de andere

zijde in haar tegendeel wordt omgezet. Als men ten minste soms in ernst hoort zeggen, dat vader en moeder zich eerbiedig hebben te buigen voor de hoogheid van het kind, wijl dit maar een andere naam voor majesteit is, dan getuigt dit van eene eenzijdigheid, welke door de werkelijkheid en den rijkdom van het leven ten sterkste weersproken wordt.

Nu spreekt het vanzelf, dat in die opvoeding, welke van Christelijke beginselen uitgaat, lang niet alles liefde en vrede zal zijn. Zulke verwachtingen moeten wij aan de chiliasten en aan de socialisten overlaten; want al zijn de beginselen nog zoo zuiver, zij moeten toch altijd door zwakke, zondige menschen en in meer of minder abnormale toestanden worden toegepast. Maar toch heeft de Christelijke religie voor de eenheid in de opvoeding eene onberekenbare waarde. Immers, als de opvoeding naar veler wensch volkomen gesecculariseerd moet worden, valt alle autoriteit, die boven de menschen staat en hen zedelijk in de consciëntie tot gemeenschap verplicht, ten eenenmale weg. Dan worden de menschen alleen nog tot elkander gedreven door hunne gemeen-

schappelijke belangen, maar komen zij ook tegenover elkander te staan, zoodra deze belangen in botsing geraken. Ouders en kinderen, onderwijzers en leerlingen leeren dan wel hoe langer hoe beter hunne ware of vermeende rechten kennen, maar de plichten, die hen aan elkander binden, wijken steeds verder naar den achtergrond. De „verklaring der rechten van den mensch” werkt op elk gebied, in den staat, in de maatschappij, in het gezin, in de school, de ontbinding in de hand. Uit autonome menschen is geen zedelijke gemeenschap te bouwen. Dan alleen kan deze tot stand komen, wanneer menschen ja zeker allen hunne rechten hebben, maar als keerzijde daarvan zedelijke plichten, die hun door eene boven allen staande Goddelijke macht niet maar uitwendig opgelegd, doch in de ziel zelve ingeprint worden.

Welnu, de Christelijke religie gaat hiervan uit; zij sluit zich aan bij het getuigenis, dat nog tot ieder mensch in zijne conscientie spreekt, maar zij verheft er zich ook boven en plaatst in wet en Evangelie, in het woord Gods, eene macht boven ons, waaraan wij allen onderworpen zijn. De Christelijke religie is met andere woorden zelve een

goed, een pand, een schat, die wij niet zelven verworven, maar door erfenis ontvangen hebben en waarmede wij niet doen mogen wat wij willen, maar die wij getrouw hebben te bewaren en aan het nageslacht hebben over te leveren. Het staat niet aan ons te beslissen, of wij haar al dan niet aan onze kinderen te onderwijzen hebben; wij zijn er toe van hooger hand verplicht en hebben ze zelfs te brengen aan alle creaturen. In een tijd, waarin alles door evolutie uit den mensch wordt verklaard en hij zelf tot den schepper van zijn verstand en rede, van zijne wetenschap en kunst, van zijn godsdienst en zedelijkheid, van zijn gezin en van maatschappij en staat wordt gemaakt, is zulk eene gedachte, als het Christendom uitspreekt, van onberekenbare waarde. Want daardoor leeren wij, dat er goederen en schatten zijn, die ons uit genade, om niet, gegeven zijn, en die wij om niet aan anderen moeten overdragen; wij leeren er eerbied, trouw, gehoorzaamheid door, deugden, waaraan ons geslacht wel eenige behoefte bezit.

Dat geldt nu allereerst van de Christelijke religie zelve. Vóór alle dingen moet zij bewaard en aan de kinderen worden overgeleverd. Het

staat niet aan ons, of wij al dan niet opvoeding in gezin en school Christelijk zullen maken; wij kunnen en mogen niet anders. De Christelijke religie, als Bijbelsche geschiedenis en als Bijbelsche waarheid, moet het middelpunt in de opvoeding vormen, en dan voorts van daaruit over heel de opvoeding en over alle vakken van het onderwijs haar licht doen schijnen. Trouwens, de Christelijke religie staat niet geïsoleerd in de wereld, ze hangt met de natuur en met de geschiedenis saam, ze breidt onzen gezichtskring uit tot het begin en tot het einde der tijden, zij laat ons uitzien over de gansche lengte en breedte der aarde; zij plaatst ons op een hoogen bergtop, vanwaar heel de wereld is te overzien. Zoo brengt zij eenheid in onze wereldbeschouwing, eenheid in ons denken en handelen, eenheid in onze wetenschap en in ons onderwijs, eenheid ook in de opvoeding van school en huisgezin.

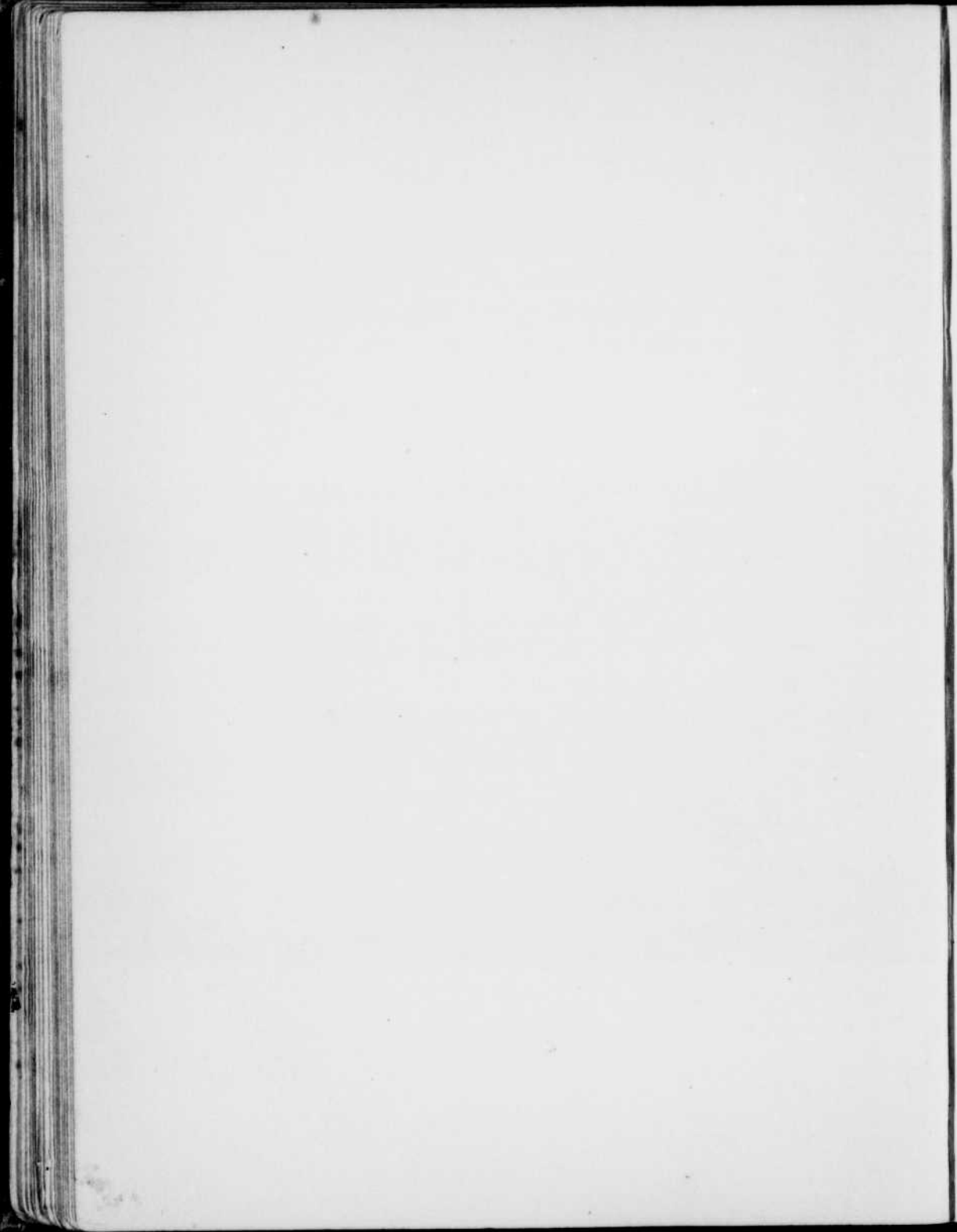
En wijl zij aan openbaring haar oorsprong dankt en rust op Goddelijke autoriteit, legt zij zich met hetzelfde gezag aan ouders en kinderen, aan onderwijzers en leerlingen, aan school en kerk, aan overheid en onderdanen, aan heeren en dienst-

knechten op. Zij geeft aan elk zijn eigen rechten, maar houdt vóór alle dingen aan elk zijn eigen plichten voor. Zoo brengt zij in het verheven werk der opvoeding eenheid en samenwerking tot stand tusschen gezin en school, kerk en staat. Ieder heeft daarbij zijn eigen taak, zijne eigene Goddelijke roeping. De minachting, waarmede ouders en besturen menigmaal door de onderwijzers of de onderwijzers door de ouders en besturen bejegend worden, en de hoogheid, waarmede soms de kerk ten bate van den staat op zijde wordt gezet, komt op Christelijk terrein niet te pas. Voor miskennen van de roeping van den mildelijk subsidiërenden staat bestaat er thans minder gevaar. Maar wel zal de toekomst en de bloei der Christelijke opvoeding daarvan afhangen, of de band van gezin, school en kerk, de band tusschen ouders, besturen en onderwijzers op den duur nauwer toegehaald dan wel steeds lossers gemaakt zal worden. Wat wij allen, elk overeenkomstig zijne roeping, van noode hebben, is: toewijding, toewijding aan de groote taak, welke God ons heeft toevertrouwd: de opvoeding der kinderen tot menschen Gods, die tot alle goed werk bekwamelijk zijn toegerust.

DE OPVOEDING IN HET HUISGEZIN

DOOR

DR. A. KUYPER JR.

Onder de vele leuzen, die de nieuwere pædagogie in haar vaan heeft geschreven, staat onder meer ook deze, dat de mensch moet worden in staat gesteld „zich uit te leven”. En onder dezen wat vagen term verstaat men dan gemeenlijk dat, bij mensch en kind, elk sluimerend talent moet worden gewekt en tot ontplooiing gebracht, en dat elk orgaan, zoo van ziel als van lichaam, ruimte van beweging hebben moet, om zijne natuurlijke functiën te vervullen ¹⁾. Zoodra deze theorie echter wordt toegepast, wordt de grootste inconsequentie openbaar. Want op één punt, op het allerbelangrijkste, wordt het ideaal van het „uitleven” losgelaten, en is het „uitsterven” dat men begeert. Alle gaven

¹⁾ Zie Dr. J. Woltjer. Vier Toespraken. De Nieuwe Opvoeding, pag. 22, 23.

en krachten moeten gebruikt en ontwikkeld, maar 's menschen religieus leven moet verschrompelen, en de godsdienstige beseffen, die hij in zijn bewustzijn nog heeft, moeten hoe eer hoe beter uitslijten. Alle zaden die in de menschelijke ziel verscholen liggen, moeten ontkiemen en opwassen, maar het edelste zaad, het semen religionis, het zaad der religie moet verstikt. Het besef dat er een God is, de *sensus divinitatis*, die elk mensch van nature in het hart draagt, dewijl hij naar Gods Beeld is geschapen, dient buiten rekening gelaten. Op de menschelijke natuur, die niet buiten religie kan, omdat de Schepper zelf die behoefte in haar legde, moet geweld gepleegd. — De moderne pædagogie wil godsdienstlooze opvoeding.

Dat zodoende aan de teere, juist voor religieuze indrukken zoo vatbare kinderziel onnoemelijke schade wordt toegebracht, is evident; deze godsdienstlooze opvoeding der jeugd is dan ook een novum, dat de historie niet kent, en dat ook heden ten dage buiten de aan God ontzonken cultuurstaten niet wordt aangetroffen. De dwaasheid der Heidenen maakt in deze de wijsheid der moderne pædagogen beschaamd. Want zelfs de

wilde volken, hoewel ze geschichtslos zijn, en dus uitteraard geen pædagogie bezitten, zoeken toch de bescherming der goede goden voor hunne jonge kinderen, en hebben een vaak uitgebreid ritueel van toovermiddelen om den invloed der daemonen van ze te weren. Terwijl ieder kenner der antieke geschiedenis weet, hoe bij Assyriërs en Babyloniërs, Indiërs, Perzen en Egyptenaren het naar behooren leeren waarnemen van den dienst der goden een der hoofdelementen van de opvoeding vormde. Reeds van jongs af, van huis uit, werd het kind voorbereid, niet alleen voor dit maar ook voor een toekomstend leven. In Athene's huisgezin waren de godsdienstige plechtigheden voor en met de jeugd vele; Pythagoras leerde, dat heel de opvoeding op grond der religie moest plaats hebben, Aristoteles bepleitte religieuze vorming van het hart, Plato wilde religieuze opvoeding van staatswege. In het heidensch Rome had reeds de koning Numa Pompilius verordend, dat elk huis een tempel, en elk vader een priester in zijn huis had te zijn. Cicero legde er nadruk op, dat de burgers van jongsaf met de goden bekend gemaakt moesten worden. En

teekenend voor de religieuze sfeer, waarin het Romeinsche kind reeds in zijn prilste jaren verkeerde, was de eeredienst der Lares en Penates, der Huis- en Haardgoden (cfr. de Terafim van Rachel's ouderlijk huis) die hunne eigene gewijde plaats in de woning hadden, en als de schutsgoden van het gezin werden hooggehouden. ¹⁾

Voor zijn volk Israël heeft JEHOVA zelf de religieuze opvoeding der kinderen in en door het gezin door bijzondere wetten vastgelegd. Ps. 78 : 1—7 kan als grondregel dezer opvoedkunde gelden. Israëls volksoontwikkeling als zoodanig was aanmerkelijk hooger dan die der omringende Heidensche

¹⁾ Dr. Karl Schmidt deelt mede, *Geschichte der Pädagogiek* I 378, 379, dat het te Rome bij de kinderopvoeding tot in het allergeringste religieus toeging. Bij de geboorte en op den dag der naamgeving werd den huisgoden offer gebracht. De god Vagitanus opende den mond voor den eersten schreeuw, Levana besliste over de levenskansen van het kind. Cusina hield wacht bij de wieg. Rumina deed de moederborst gedijen. Nundina werd vereerd in de ceremoniën van den negenden dag, als de knaap zijnen naam ontving. Potina en Educa gewenden het kind, na de spening, aan 't gebruik van spijs en drank. Cube legde het van de wieg in het bed over. Ossipago deed het beenderengestel vast en sterk worden. Statanus en Fabelinus leerden het kind staan en spreken.

wereldrijken — al stond zijn uitwendige cultuur ook op lager peil. Want waar bij schier alle volken der oudheid het scheidend kaste-wezen zijn scherpe lijnen trok, en alleen kinderen uit de bevoorrechte standen „opvoeding” genoten, daar was bij Israël aan ieder ouder, aanzienlijk of gering, de dure roeping opgelegd, zijne kinderen op te voeden als kinderen van een „koninklijk en priesterlijk volk”. Israëls gezinsleven stond hoog, de positie der vrouw was veel gunstiger dan die harer Heidensche zusters. Een talrijk kroost werd een groote zegen Gods geacht. Bij de Heidenen werd het leven vaak licht geteld, óók in het kleine kind de menschenwaarde te eerbiedigen was een gedachte die nauwelijks opkwam. Niet het minste bezwaar werd er gemaakt om het niet-gewenschte, het zwakke of gebrekkige kind in zijn eerste hulpeloosheid te dooden. Doch bij Israël was het kind Gode gebaar, een dierbaar en kostelijk bezit, dat den ouders blijdschap bracht, maar ook ernstige plichten oplegde en dubbel verantwoordelijk stelde voor God. Want de vrome Israëlitische huisvader gevoelde zich in zijn religieus bewustzijn één met zijn gezin, en was gewoon

zich voor het aangezicht des Heeren te stellen met zijne kinderen. Van zulk een godzalig huisvader is Job het type, die „gansch zijn gezin heiligde, en offerde naar het getal zijner kinderen”. (Job 1 : 5) En Jozua sprak het uit: „Maar aangaande mij en mijn huis, wij zullen den Heere dienen (Jozua 24 : 15).

Reeds bij het begin van elk nieuw menschenleven had God Zijne wetten voor de religieuze opvoeding gegeven. Een zoontje moest ten achtsten dage door den vader besneden worden; een feit van groote beteekenis voor het kleine wicht, dat aldus reeds terstond in genadige verbondsbetrekking tot God werd gebracht. Op den veertigsten dag werd het kindeke den Heere voorgesteld in het heiligdom, naar de wet van Mozes (Luc. 2 : 22). Omstreeks den tijd dat het kind gespeend werd, was het gewoonte een offer te brengen (1 Sam. 1 : 24). Doch de bewuste, godsdienstige opvoeding volgde natuurlijk eerst later, als het kind tot zijn verstand was gekomen. Het nam alsdan deel aan de huiselijke godsdienstoefeningen, luisterde naar de gebeden des vaders, zong mede de liederen van Sion. Ten opzichte van de Sabbatsviering noemt

het 4de gebod expresselijk den zoon en de dochter benevens het dienstpersoneel. Als ter gelegenheid van de groote vierdagen al de stammen naar Jeruzalem togen om den Heere feest te houden in de heilige stad, werden bij het vroolijk opgaan ook de kinderen medegenomen: een heugelijke gebeurtenis voorzeker in het kinderleven, waarvan groote pædagogische kracht moet zijn uitgegaan. En bij dit alles kwam de opzettelijke onderwijzing. Als bij de viering van het Pascha de kinderen vroegen: wat is dat voor een dienst? dan hadden de ouders ze te onderwijzen in den weg van Gods genadige verlossingen. (Exod. 12 vs. 24—27). Als de kinderen het gedenkteeken der twaalf opgerichte steenen zagen, door Jozua gesticht bij Israëls intrede in het beloofde land, en weten wilden wat die steenen beduidden, dan moesten de ouders hen verhalen van de wondere doortocht door de droge bedding der rivier, toen Gods hand de wateren der Jordaan gekliefd had. (Jozua 4 : 6, 7). Echt catechetisch onderwijs dus, waarbij werd gevraagd en geantwoord. En niet slechts op sommige dagen, of ten opzichte van bepaalde zaken ontvingen de kinderen dit religieus

onderwijs: voortdurend en met nadruk moest het ouderlijk gesprek er zich op richten. „Gij zult ze uwen kinderen inscherpen, als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt, en als gij opstaat”. (Deut. 6 : 7, 9). Met name het boek der Spreuken bergt een schat van pædagogische beginselen, en kan het handboek van Israëlitische opvoedkunde genoemd worden. Het wijst er de ouders op, dat de vreeze des Heeren het beginsel der wijsheid is, en het zegt tot de jeugd, dat de leer van vader en de onderwijzing van moeder als een aangenaam toevoegsel is aan het hoofd, en als ketenen aan den hals. Waarlijk, Mozes' dankbare lofverheffing: „wat groot volk is er, dat zoo rechtvaardige inzettingen heeft als deze gansche wet, die ik heden voor uw aangezicht geef”, (Deut. 4 : 8) geldt ook voor de pædagogie van het oude Bondsvolk — en heeft voor het heden nog rijke beteekenis.

Ook bij het komen der nieuwe bedeeing, na den Pinksterdag, is de gemeente Christi de religieuze opvoeding der jeugd getrouw en met zorg blijven behartigen. Reeds de Doopsbelofte verplichtte de ouders hiertoe, bij eene christelijke opvoeding

had ook de Kerk het grootste belang, bovenal de eere Gods eischte het. De vrome Kerkvaders Athanasius en Augustinus stonden op huislijke godsdienstoefeningen waarbij ook de kinderen tegenwoordig waren, en waarbij niet alleen de huisvader in het gebed voorging, en Godverheerlijkende liederen werden aangeheven, doch waarbij ook de Bijbel met uitlegging gelezen werd. Zij oordeelden, dat het voor een gezin tot de grootste eere moest gerekend worden een kleine kerk of huiskerk te zijn. Van zulk een kerk was het gezin van Aquila en Priscilla e. a. een voorbeeld. Want de woorden van Rom. 16 : 5; Coll. 4 : 15; Phil. : 2 duiden niet alleen op de kerkelijke gemeente, die ten huize van deze broeders en zusters vergaderde, maar ook op het huisgezin zelve, dat als een gemeente in het klein was aan te merken. Bekend is Augustinus' woord: „hetgeen een prediker is op de kansel, dat is een vader in zijn eigen huis”. De vorst, die zooveel gedaan heeft om in zijn reusachtig rijk kennis te verspreiden en beschaving te doen bloeien, Keizer Karel de Groote, nam niet alleen door het allerwege stichten van kloosterscholen krachtig de opvoeding der

jeugd ter hand, doch liet ook niet na den ouders op 't hart te binden zelve hunne kinderen in zake het religieuze te onderrichten. En over de eeuw der Hervorming is het niet noodig breed uit te weiden. Calvijn, Luther, Zwingli en à Lasco eischten als om strijd de religieuze opvoeding van het „Zaad des Verbonds”.

Doch de moderne pædagogie heeft het verder gebracht. Zij is beschaafder dan de wilde volken, die hunne kleine kinderen door toovermiddelen en amuletten zoeken te beschermen. Zij is hooger ontwikkeld dan de klassieke oudheid, toen de mensch zijn leven nog in de hand der goden stelde. Zij is ook wijzer dan de Kerk, zij acht het zaak aan het kind de religieuze opvoeding te onthouden. Want iedere pædagogie hangt saam met de geheele levens- en wereldbeschouwing, en waar de hedendaagsche geestesrichting geheel geleid wordt door de beginselen der Revolutie (naar Groen's woord: de omkeering van denkwijze in de gansche Christenheid openbaar) daar kan het niet anders of ook de hedendaagsche pædagogie moet zich anti-

thetisch tegen de aloud Christelijke overstellen.

Een der eerste argumenten, die deze anti-religieuze pædagogie aanvoert is dit, dat religie boven de kinderlijke bevatting gaat, en dat het een pædagogische fout is, een kind iets te leeren wat het niet begrijpt. Alsof religie bloot een zaak van het verstand, en niet ook van het hart ware, en alsof niet evengoed de volwassene God den Onbegrijpelijke aanbidt! Doch bovendien verstaat een kind doorgaans veel meer dan de ouderen wel denken, het verbindt reeds voorstellingen nog voor het praten kan. De kinderziel is niet zoo lijdelijk als Herbart geloofde, die leeraarde dat alle belangstelling kunstmatig moest worden opgewekt. De moeder die instinctief zoo vaak den rechten weg kiest, spreekt het kind toe, alsof het er alles van begrijpt, en zie, eer men er aan denkt kan het verstaan en spreken beide. Het enfant terrible, dat vragen doet en opmerkingen maakt waar de ouders versteld van staan is spreekwoordelijk, en het bedachtzame woord, dat kleine potjes ook ooren hebben, maant niet alleen tot voorzichtigheid in 't gesprek in het bijzijn der jeugd, doch waarschuwt tevens voor de onderschatting van het

kinderverstand. En hoewel de moderne pädagogie, die het kind niets leert dan wat het wèl begrijpt, beloofd heeft een jong geslacht te zullen vormen niet vroeg-oud, niet neuswijs, maar lieflijk in eenvoud en kinderlijken zin, het resultaat waarop de nieuwe methode wijst, lokt niet uit tot navolging. Juist de openbare school, het rationalistisch onderwijs, heeft het broedsel gekweekt, waarover thans zoo diep wordt gezocht, de zelf ingenomen, ouwelijke kinderen, rijp eer ze nog volgroeid zijn. Want er ligt waarheid in Comenius' zeggen dat het ongeloof aan het kind spijs geeft, „welke tanden vereischt, en deze soms beschadigt”.¹⁾

Ten tweede acht de moderne pädagogie het wenschelijk met het godsdienstig onderwijs, bijaldien men het volstrekt geven wil, tenminste te wachten totdat het kind tot jaren des onderscheids is gekomen. Het kan dan zelf beslissen of het lust in godsdienst heeft, en de gezindte kiezen, waarbij het zich wil aansluiten. Doch deze Achatofel's raad wordt zoo klaarblijkelijk ter kwader trouw gegeven, dat hij geen overweging verdient. Want het behoeft wel geen betoog, de jeugd is de beste

¹⁾ Comenius, *Didactica Magna*. Cap. 25 § 24.

tijd, de tijd der opvoeding, en voor de religieuze opvoeding een exceptie te maken, en deze te verschuiven tot de jaren der volwassenheid is een grove onbillijkheid. Niemand denkt er aan, een kind eerst groot te laten worden, om het dan voor de keus te stellen of het iets leeren wil en zoo ja, wat. En al blijft het waar, dat ook uit de kringen waar het rationalisme heerscht zich enkelen op later leeftijd tot God bekeeren, — omdat Gods uitverkiezing vrijmachtig is — dezulken zullen de eersten zijn, om met bittere droefheid hun irreligieuze opvoeding te betreuren. Wat in de jeugd geleerd wordt blijft het beste bij, niet dan met de grootste moeite kan later de geleden schade worden ingehaald. „Buig teeder rijs, zoo zijt gij wijs”, was het spreekwoord onzer vroede vaders.

Ten derde brengt men het bezwaar bij, dat de Schrift een boek is uit de grijze oudheid en vreemd aan onze tijdsomstandigheden, dat haar taal ons niet meer toespreekt en haar inhoud in elk geval buiten den gezichtskring blijft van een kind. Doch als in vele gevallen, zoo ook hier, wordt de beste weerlegging door de ervaring zelve ge-

geven, een weerlegging, naar Dr. Bavinck's opmerking te volkomener, omdat men juist van gene zijde pretendeert uitsluitend op het experiment af te gaan.¹⁾ Geslacht na geslacht is bij de Heilige Schrift opgevoed tot een rijk Christelijk leven; de Schrift is een boek voor alle eeuwen geweest, en blijft het voor alle menschen, ook voor onze kleinen. Kinderen genieten van de kleurrijke Bijbelsche verhalen, zij gevoelen de schoonheid der Psalmen, uit het Evangelie leeren zij hunnen Heiland vroeg kennen en liefhebben als den grooten Kindervriend, wiens woord: „Leer de kinderkens tot mij komen, en verhindert ze niet” zij als waarheid gevoelen. In plaats van het banale zeggen: „dat de kleinen er toch niets aan hebben”, wat Jezus zeer kwalijk neemt (Marc. 10 : 14), moet men integendeel den Bijbel het Kinderboek bij uitnemendheid noemen.

De moderne, zogenaamd neutrale opvoeding gaat geheel tegen de natuur in. Want ze poogt, voor wat aan haar staat, het diepe Godsbesef, dat naar het schoone woord van Calvijn „ieder

¹⁾ Dr. H. Bavinck. Pædagogische Beginselen, pag. 153.

als in het merg is ingegraveerd" in de kinderziel uit te roeien. Doch de Christelijke pædagogie, die zich aan de menschelijke natuur aansluit, neemt juist hier haar uitgangspunt. Het „gevoelen der Godheid" blijft, zonder meer, onbestemd, het zegt alleen, dat er een God is, niet wie Hij is, noch wat Hij doet. Van het meer vage Godsbesef moet voortgeschreden tot de zuivere klaarheid der verkregen Godskennisse. En dit nu is het waaraan de religieuze opvoeding heeft mede te arbeiden: het zaad der religie in het hart van het kind — als het door Gods genade wedergeboren mag zijn — tot ontwikkeling te brengen en te versterken; zijn religieus bewustzijn te verrijken met de rechte kennis der goddelijke waarheid en de liefde van zijn hart er voor te winnen, opdat het opgroeie tot een mensch Gods, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust. (2 Tim. 3 : 17).

Het Christelijk huisgezin heeft hier zijne heerlijke maar dure roeping te vervullen, naar eisch van Gods Genadeverbond. Want dit Genadeverbond belooft niet alleen het zaligst goed, maar het legt tevens, omdat het uit twee deelen bestaat,

ernstige verplichtingen op, ook aan ouders ten opzichte van hun kroost. Nevens het: „u komt de belofte toe, en uwen kinderen” staat de vermaning: „Gij vaders, voedt uwe kinderen op in de kennisse en vreeze des Heeren. (Ef. 6 : 4).

Het Formulier om den Heiligen Doop aan de kinderen der geloovigen te bedienen vat de religieuze opvoeding in het Christelijk gezin dan ook ernstig op. Als de hoofdsom van de leer des Doops is uiteengezet, eindigt de behandeling van dit stuk aldus: „De ouders zullen gehouden zijn, hunne kinderen in het opwassen hiervan breeder te onderwijzen”. Dit wil tweeërlei zeggen. Voor eerst dat de ouders zelve, in eigen persoon in de eerste plaats zijn aangewezen hun kinderen het religieuze onderricht te geven, en dat ze het niet geheel aan den predikant of schoolmeester moeten overlaten, en, ten andere, dat ze het kind in het opwassen „hiervan breeder” d. w. z. uitgebreider nog dan het Formulier aangeeft, aangaande de leer van het Verbond der Genade hebben te onderwijzen. Ouders, die hierin nalatig zijn of zich slap gedragen schieten te kort in de vervulling hunner Doopsbelofte. Doch bij dit ouderlijk

onderricht mag het niet blijven, de ouders zullen hunne kinderen ook „laten onderwijzen” overeenkomstig de voorzeide leer, en dit doelt op het voortgezet onderwijs op de Christelijke School en de Kerkelijke Catechisatie. Terwijl het „helpen onderwijzen” op de getuigen ziet, bijaldien die aanwezig en bij den Doop betrokken zijn.

De religieuze opvoeding heeft voor de bereiking van haar doel uit den aard der zaak rekening te houden met de regels, die voor alle opvoeding gelden. Evenals de Catechisatie te vragen heeft naar de gewone regels voor het onderwijs, en de Homiletiek naar de regels der Rhetoriek. In de vroege jeugd is het geheugen zeer receptief, een kind zegt een versje, al verstaat hij het niet, zonder haperen op, en zijn voorstellingsvermogen is doorgaans sterk. Het ligt dus voor de hand, dat men het kind in de eerste jaren veel laat van buiten leeren, en het onderwijs zoo inricht, dat het de verbeelding toespreekt. Later kan dit onderwijs meer verstandelijk en oordeelkundig worden. Dat men met kinderen concreet en niet abstract moet zijn, weet ieder die met hen omgaat. De kinderziel

is afhankelijk, het is dus eisch, met zekere autoriteit op te treden, en het onderwijs dogmatisch te geven. Op al deze lessen der natuur heeft de opvoeder te letten, ook voor hem geldt het woord dat in Jes. 23 : 26 ten opzichte van den landbouwer wordt gezegd: „Zijn God onderricht hem van de wijze, Hij leert hem”.

Alle opvoeding nu, dus ook de religieuze, kan zijn òf opzettelijk, òf onopzettelijk. Beide vullen elkaar aan, en beide hebben haar goed recht van bestaan.

Nu ziet men echter dat heden ten dage bij velen het eigenaardige denkbeeld heeft post gevat, dat alle opvoeding opzettelijk, reflectief, planmatig heeft toe te gaan, en dat de onopzettelijke, instinctieve opvoeding nauwelijks meetelt. Doch deze opvatting is zeer éézijdig. „Niet dat is de eigenlijke opvoeding, wat wij meer bepaaldelijk opvoeding noemen” schreef Ralph Emerson,¹⁾ en we kunnen er aan toevoegen: gelukkig voor ons en voor onze kinderen. Want een kind is gelijk een plant, die wast en opschiet, omdat natuur-

¹⁾ Emerson's Essays. Spiritual Laws. pag. 30. „What we do not call education is more precious than which we call so”

lijke kracht in haar werkt, en die wij hebben te leiden of te snoeien en niet, zooals velen schijnen te denken, gelijk een muur, die niet hooger wordt, tenzij wij er klinker voor klinker planmatig en methodisch opmetselen. Wanneer we niets anders geworden waren, dan de som van hetgeen onze ouders ons met bewustheid hebben bijgebracht, er was weinig van ons terecht gekomen. Tal en tal van ouderparen hebben hunne kinderen dan ook voorbeeldig opgevoed, zonder over opvoedkunde ooit opzettelijk te hebben nagedacht of het woord pædagogie te kennen, alleen door hun kinderen met instinctieven tact te leiden en door ze voor te gaan in het goede. Want, en dit is de groote factor, dien men niet licht overschatten kan, het is aan het kind vóór alle dingen eigen, te imiteeren.¹⁾ Het bootst na wat het gezien heeft, het herhaalt, wat het hoorde. Men bemerkt terstond aan een kind of het komt uit een gezin waar gekuischte taal wordt gesproken, orde heerscht, op zindelijkheid en goede manieren gelet wordt, of uit een gezin waar vader ruwe woorden

¹⁾ Zie hierover breeder Dr. A. Kuyper. De Gemeene Gratie III, pag. 381—383.

uitslaat, en moeder een slons is. Zoo de moeder, zoo de dochter, zegt de Schrift (Ezech. 16 : 44) en de volksmond herhaalt het teekenachtig: Zoo de ouden zongen, piepen de jongen.

Daarom is het beste middel voor de onopzettelijke religieuze opvoeding de Christelijke levenstoon in huis. Dit is beter dan de muren met wandteksten — die breede gedenkcedels! — te versieren. Van de huiselijke of perihestische ¹⁾ opvoeding zegt Dr. Bavinck: „De opvoeding in het huisgezin is eene gansch andere dan die in de school, zij is niet gebonden aan een rooster van werkzaamheden, en deelt hare weldaden niet bij minuten en uren uit”. ²⁾ Deze Christelijke levenstoon hangt daarvan af, of een Christelijke geest het dagelijksch leven beheerscht. Er is een Christelijke manier om een kind dat kwaad heeft gedaan, te bestraffen, waardoor het waarlijk tot schuldbesef komt en

¹⁾ Peri = omtrent, nabij; hestia = huiselijke haard, dus wat tot het huiselijk leven behoort, in tegenstelling met apestisch = wat buiten den huiselijken haard ligt.

²⁾ Dr. H. Bavinck. Het Christelijk Huisgezin, pag. 140.

allereerst aan God vergeving gaat vragen, en een onchristelijke, die het krenkt en wrevelig maakt, en verhardt en verbittert in plaats van verbetert. Er is een soort lof, die weinig beter is dan vergif, waardoor het kind zienderoogen groeit in eigen-gerechtigheid en zelfvoldaanheid, waar een Christen-ouder er op zal wijzen dat wij den Heere gehouden zijn voor de goede werken, die wij doen. Of de vader zijn huis regeert met rustig overleg, als de geliefde vorst van een wêlgeordend klein koninkrijk, dan of het gezin de jammeren van anarchie en onderdrukking beurtelings doormaakt, en vaders knoet moet herstellen wat zijn wanbeleid bedierf — of aan het groote kind geleerd wordt, de kleintjes niet af te snauwen, maar voort te helpen, dan of in het gezin egoïsme en onliefheid nu eenmaal niet als zonde te boek staan — of aan de onbedachtzame jonge harten wordt inge-prent, dat men medelijden moet hebben met den ongelukkige, en dat God den gebrekkige zoo gemaakt heeft, dan of kalm wordt toegezien — misschien wel meegelachen! — als de kleine wreedards hun schrijnenden spot drijven met den „manke” of den „gekke bult” — het vormt een

oneindig groot onderscheid. Of men de kinderen voorgaat in vriendelijke gemeenzaamheid jegens minderen, in zachte behandeling van dieren, in het welwillend en eerlijk beoordeelen van zijn naaste, in een waardige en Christelijke wijze van spreken over geboren worden en sterven, voorspoed en rampen, of men ze leert in het geluid van den donder Gods stem te hooren en in den regenboog een teeken te zien Zijner genade — dan of men voor het scherpe jonge oog ten aanschouwe stelt de liefdeloosheid van zijn hart, en het grage kleine oor met goedkoope verzinsels, als van den ooievaar en den boeman vult — het maakt een hemelsbreed verschil. Voor menig volwassene staan uit het verleden zijner glans overgoten kindjaren dingen op, die hij nimmer vergeten zal, zoo lang hij leeft, het liedje, dat zijn moeder zong, het eerste kerkgaan aan vaders hand, de dankzegging voor sparende genade, die aan de ecstatische vreugde van den jaardag voorafging, de plechtige viering van den Oudejaarsavond, het verbeidend gebed van den Nieuwjaarsmorgen. Hij die een zonnige jeugd heeft genoten, in een waarlijk Christelijk gezin heeft een van de grootste

voorrechten bezeten welke een mensch kunnen ten deel vallen.

En dewijl niet alleen van de ouders, maar van heel de omgeving invloed uitgaat, moet alles geweerd, wat het kind zou kunnen schaden. Het is daarom zoo wenschelijk, in een Christelijk gezin ook Christelijke dienstboden te hebben. Als het kind schoolgaat dient terdege gelet op de kameradjes, die het kiest. Van een slecht vriendje kan het onnoemelijk veel kwaad leeren. De boeken of tijdschriften, die in huis komen, moeten eerst den censor passeeren, die rijp en groen te schiften weet. Er ligt een element van waarheid in de leer van de Fransche School der Crimineele Anthropologie, dat het „sociale milieu” de menschen slechter maakt en dat elke maatschappij die misdadigers heeft, die zij verdient. Het is zoo, wie kan gezond blijven als hij ademt in een onreinen dampkring. Maar het is even zeker waar, dat van een Christelijk levensmilieu een machtige pædagogische invloed ten goede uitgaat, en dat de gezegende werking daarvan tot in de nageslachten zal blijken.

Evenwel, deze ònopzettelijke religieuze opvoeding, hoe uitnemend Christelijk de levenstoon ook zij, is niet voldoende, het kind moet ook opzettelijk onderwezen worden. Reeds het Convent van Wezel anno 1568 bepaalde: „Men sal ook ernstelyk aanhouden by de Ouders der Catechumenen, en de Schoolmeesters, om haar t'huys, en in de Schoole neerstelyk te onderwysen”. Het gaf zelfs de methode aan: „de wyze dus lange in 't gebruik sal nog onderhouden worden: en men sal met alle sorgvuldigheyt de kinderen na hare jaren niet alleen laten opseggen, en van buyten leeren de syllaben en woorden des Catechismi: maar ook leeren verstaan de sake selfs; en niet alleen in hare memorien, maar in het binnenste van hare herten indrukken” (Cap. III, 3). En het droeg den ouderlingen op, bij het huisbezoek te onderzoeken of de ouders zich „opregtelyk dragen in handel en wandel, in de pligten der godtsaligheyt, in de getrouwe onderwysinge harer Huysgezinnen” (Cap. IV, 2). Zoodanige kerkelijke bepalingen zijn er vele bij te brengen, doch in 't bijzonder verwijzen wij naar 't besluit van de 15^e en 17^e serie der Dordtsche Synode

anno 1618/19: „opdat de Christelijke jeugd van hare teedere jaren aan, naarstiglijk in de fundamenten der ware religie onderwezen, en met ware Godzaligheid vervuld mogen worden, zoo moet deze drieërlei wijze van catechiseeren waargenomen worden: in de huizen van de ouders, in de scholen van de schoolmeester, in de kerken van de predikanten, ouderlingen, voorlezers of ziekenbezoekers”. En aangaande de huislijke catechisatie heet het nader: „het ambt der ouders is tehuis, hunne kinderen en ook het gansche huisgezin hun toebetrouwd, in de beginselen der Christelijke religie op het vlijtigst naar eens ieders begrip te onderwijzen, ernstiglijk en met vlijt tot de vreeze Gods en de oprechte Godzaligheid te vermanen, tot de oefening van heilige huisgebeden te wennen, met zich mede te nemen tot het gehoor des Goddelijken Woords, de gehoorde predicatiën, inzonderheid de catechetische, vlijtig met hen te verhalen, eenig kapittel der Heilige Schrift voor te lezen, of ter voorlezing te geven, de uitnemendste plaatsen der Schriftuur geven om van buiten te leeren en in te prenten, en dezelve op een gemeenzame, en voor de teedere jonkheid bekwame wijze te

verklaren, en hen alzoo voor de catechisatie in de scholen te bereiden, en wanneer zij tot dezelve gekomen zijn, te bevestigen en op te wekken, en naar vermogen te bevorderen". Tot het geven van deze huiscatechisatie hadden de ambtsdragers de ouders op te wekken, en bij verzuim moesten ze door censuur tot hun schuldigen plicht gebracht worden. Dit is in het kort de kerkelijke documenteering van hetgeen Calvijn en andere Hervormers aan de gemeenteleden als hun plicht bij het opvoeden van hun kroost hadden voorgehouden.

Men zou het aldus kunnen samenvatten: elk huis moet een Bethel, een „huiskerk" zijn, en daartoe hebben de ouders met hunne kinderen (en dienstboden) huis-godsdiensstofening te houden, en er huis-catechisatie aan toe te voegen. De huis-godsdiensstofening bestaat uit drieërlei: gebed, lezing van Gods Woord, en het zingen van een psalm of heilig lied. Wat het eerste aangaat; de vader zij priester in zijn huis, en ga voor in 't gebed met luider stem. In onbekwaamheid of gemis aan vrijmoedigheid uitvlucht te zoeken past geen kloek Christen. Hulpmiddelen zijn er trouwens

in de formuliergebeden gegeven.¹⁾ Weliswaar is voor velen het vrije gebed het ideaal, doch zijn waarde wordt doorgaans te hoog en die van het formuliergebed te laag aangeslagen. Want onze formuliergebeden zijn het werk geweest van de uitnemendste onzer vrome vaders, ze zijn opgesteld na lang en biddend beraad, en ze bezitten een klaarheid van uitdrukking, een diepte van zin, een innigheid, die te meer treft hoe vaker men ze bidt. Hun pædagogische waarde ligt wel hierin, dat, terwijl bij het vrije gebed meer naar den voorbidder geluisterd wordt, bij het formuliergebed, welks inhoud bekend is, beter gelegenheid tot persoonlijk meebidden geboden wordt. Bovendien is het „vrije gebed” dikwerf niets meer dan een naam. Voor het gevaar van zich te herhalen ligt ieder bloot, die dagelijks heeft voor te gaan, en de man die weinig gebedsgave heeft ontvangen komt er al spoedig toe, een soort eigengemaakt formuliergebed op te zeggen, waarin

¹⁾ Hier wordt bedoeld op de formuliergebeden die in de Liturgie van het huislijk leven zijn aangegeven: het gebed vóór en na het eten, het morgen- en het avondgebed. Zij zijn ook in de berijming achter de Psalmen opgenomen.

telkens dezelfde woorden en uitdrukkingen terugkeeren. Met name ook het heerlijk „Onze Vader” komt veelal lang niet genoeg tot zijn recht. Het moest regel zijn, dat het minstens ééns per dag in onze Christelijke gezinnen gebeden werd. De volgorde der beden leert ons den rechten weg, om tot den troon der gebeden te naderen, en de pædagogische kracht, die er van uitgaat, is daarom zoo groot, dewijl het door den Heiland, door de oude Kerkvaders den Goddelijken Pædagog genoemd, gegeven werd. Wil men de nooden van 't gezin nog daarenboven in 't bijzonder gedenken, er bestaat moeite noch zwaarigheid een zoodanige eigene bede bij het formuliergebed in te lasschen.

Voor de houding bij het gebed zijn geen vaste regelen te geven, alleen worde alle oneerbiedigheid ernstig en streng gestraft. De Heilige Schrift kent het knielend bidden (als symbool van verootmoediging) en het staande bidden (als symbool van bereidvaardigheid). Het staande bidden is reeds usantie in onze kerken, voor de mannen tenminste. Het knielend bidden blijft meest beperkt bij het persoonlijk gebed; bij de

huis-godsdienstoefening wordt het te weinig gedaan, toch verdient het aanbeveling. Gezamenlijk voor God geknield te liggen, bindt te meer aan elkander, en te nauwer aan God. De gewoonte, dat elk kind aan tafel een „apart gebedje” doet, willen we niet te hard veroordeelen, het gemeenschappelijk gebed echter waarbij vader, als hoofd van het verbondsgezin, voorbidt is echter te verkiezen. Voor het afzonderlijk gebed heeft het kind andere gelegenheden, bijvoorbeeld bij het opstaan en naar bed gaan.

Het gewichtigst deel der religieuze opvoeding in huis is de geregelde lezing der Heilige Schrift. (2 Tim. 3 : 16). Geen beter boek over, maar ook geen beter boek voor de pädagogie dan het Woord Gods. Het is het Boek waarin God zelf spreekt tot elk die het leest, tot oud en jong. Het is nog de goede gewoonte onzer Christelijke gezinnen twee, drie keer daags den Bijbel te openen, een gewoonte, waarvan nimmer moest afgeweken, ook al dringt de arbeid en is de tijd duur. Doch veler wijze van lezen valt niet goed te keuren. Er zijn lezers, die zich aan een zeer beperkt repertoire houden, en slechts

enkele gedeelten der Schrift lezen, bijvoorbeeld: bekende hoofdstukken uit Jesaja, de zaligsprekingen, de gelijkenissen; veelal een Psalm, en dan liefst een korte. Doch het spreekt vanzelf dat zóó de volle inhoud der Schrift nimmer wordt gekend. Zulk lezen ligt meer op de lijn der ethischen, met hun sorteerende critiek, dan op de lijn der gereformeerden. In onze kringen heeft men zich veeleer te wachten voor het wel veel en geregeld, doch werktuigelijk lezen. Er zijn er, die hoofdstuk na hoofdstuk doorlezen niet, maar in stormpas door draven, met zulk een vaart, dat men zou zeggen, dat ze er een Gode welgevallig werk in zien, den Bijbel zoo dikwijls mogelijk in hun leven „uit te krijgen”. Vroeger maakte men zelfs een soort roosters, die aangaven welke hoofdstukken en pericopen men des morgens, des middags en des avonds lezen moest, om al de boeken van het Oude en Nieuwe Testament in den loop van het jaar door te komen. Werd het dan December, en was men ten achteren, dan kwam het voor dat men de schade trachtte in te halen door dagelijks een paar hoofdstukken achtereen te lezen. Doch natuurlijk kan een zoodanige

lezing der Schrift geen zegen verspreiden, ze is Gods Woord onwaardig en schiet in eerbied te kort. Zoo min als men de schoonheid ziet van het landschap, dat men in een sneltrein doorvliegt, zoo min ontdekt men den rijken zin der Schrift bij een dergelijke door-ren-methode waarbij men zich nauwelijks den tijd gunt om behoorlijk op de interpunctie te letten. Het is een Bijbel-lezen waar men niets aan heeft, en waarbij de jeugd geestelijk niet wordt gevoed, dus ook niet opgevoed. Weinige verzen ernstig en plechtig voorgelezen, door den huisvader uitgelegd en in het verband beschouwd, en door de aanzittenden uit eigen Bijbel meegelezen, doen meer nut dan een afgeraffeld heel hoofdstuk. De vraag „verstaat gij ook wat gij leest”, moest bij iedere huis-godsdienst-oefening gedaan kunnen worden. De schoone en duidelijke kantteekeningen van onzen Staten-Bijbel kunnen hierbij uitnemende diensten verrichten, ze behoorden in ieders bezit te zijn. Over de quaestie of men alles zal lezen, wordt verschillend gedacht. Men heeft hierbij het oog op de vele geslachtsregisters, de Levietische wetten, enz. doch vooral op die gedeelten der Schrift waarin van sexueele zonden

gesproken wordt. Er zijn menschen die deze hoofdstukken, als ze aan de volgorde zijn, altijd lezen, in alle omstandigheden, en er zijn er, die ze nooit lezen, en steeds stilzwijgend passeeren. Beide zijn uitersten, en noch het een, noch het ander is goed te keuren. *Al* de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig, óók die stukken, en God heeft ze stellig niet laten opteekenen, opdat wij menschen ze geregeld zouden overslaan. De Schrift behandelt zulke materie pædagogisch, door het droeve feit als zonde te brandmerken, en Gods straffende gerechtigheid te doen uitkomen of vergevende genade aan de boetvaardigen te openbaren, en het voegt ons niet wijzer dan God te willen zijn. Maar aan den anderen kant is het volstrekt niet noodzakelijk, ze altijd te lezen, onder alle omstandigheden, zonder oordeel des onderscheids. Veel hangt van den toestand van het huisgezin af, van de dienstboden die men heeft; er kunnen ongeloofigen aan tafel zijn, die oorzaak van lastering zouden nemen, of gaan spotten. De verstandige kent ook hier tijd en wijze.

Sommige pædagogen zijn voorstanders van den Kinderbijbel. „De ruif hangt te hoog, de

kleine beestjes kunnen er niet bij" is het volkszeggen, waarmede deze opvoeders te rade gaan, en met goede bedoeling willen ze alsnu de ruif lager stellen. Doch aanbevelingswaardig is dit allesbehalve. Voetius zegt: „dit moeten wij alleen met een woord zeggen, dat wij in zoodanige Bijbelsche catechisaties niet voor goed houden de jonge jeugd tot boekskens of formulieren te verwijzen maar dat ze de Schrifture zelve te voren wel lezen en herlezen".¹⁾ Het kind bemerkt wel, dat het den echten Bijbel niet heeft, en gaat den Kinderbijbel als speelgoed beschouwen. Bovendien is er een andere weg. Comenius spreekt van de eerste jeugd als van de moederschool; hier ligt de taak der Christelijke moeder, en ach, dat elk van haar een Eunice, een Nonna, een Monica ware! De moeder kan de kleinen uit den Bijbel vertellen, lang reeds voordat zij lezen kunnen. Zij kan de stof kiezen en voor de kleine hoofdjes bevattelijk maken, zij kan ze op haar schoot uit Gods Woord

¹⁾ Voetius. Vraegen over den Catechismus, uitgegeven door C. P. H. Zie de voorrede.

de melk toedienen, totdat ze de meer vaste spijs verdragen kunnen.

Naast het gebed en de lezing van Gods Woord dient het psalmgezag in de huiskerk in eere te zijn. Gods woord wijst hierop expresselijk Ef. 5 : 19; Coll. 3 : 16. Reeds de natuur wijst aan hoe groote macht er ligt in den klank der tonen. Dieren zijn er in hooge mate gevoelig voor. Wilden komen er door onder bedwang; de goddelijke ingeving om in de prauw, die hem ter dood scheen te voeren voor het oor van grijnzende kannibalen zijn liedekens te kweelen, was het middel tot Bontekoe's behoud ¹⁾. Het vaderlandsch lied verheft de dapperheid op het slagveld. Maar ook het Martelaarsboek verhaalt hoe menigmaal juist het zingen van een psalm de ingezonken geloofsmoed weer verwakkerde, en Jezus' bloedgetuigen kracht gaf om blijmoedig in den dood te gaan. Het zingen van het gewijde lied kan een machtig pædagogisch hulpmiddel zijn om de kinderziel te trekken en haar op te voeden tot de vreeze Gods. Uit den mond der kinderen en

¹⁾ Gedoeld wordt op Potgieter's Liedekens van Bontekoe.

der zuigelingen heeft de Heere zich sterkte gegrondvest (Ps. 8 : 3) en de kinderschare kwam luide Hosanah zingend Jezus als Koning huldigen. — Doch er mag wel op aangedrongen, dat het gedachteloos zingen een holle klank is, en den Heere niet aangenaam kan zijn. Niet ook in het mooi zingen, maar in het van harte zingen is de godzaligheid gelegen. Augustinus zeide: „God heeft meer behagen in het bassen der honden en in het loeien der koeien, dan in het zingen zonder beweging des harten”. Toch worde ook de uiterlijke vorm niet verwaarloosd, want de zuivere galm, indien eenigszins mogelijk door orgelspel begeleid, maakt een dubbel lieflijken indruk.

In den meest eigenlijken zin kan men bij de huis-catechisatie van opzettelijke religieuze opvoeding in het gezin spreken. Calvijn schreef in een brief aan den Protector van Engeland (gedateerd 22 October 1546): „indien gij voor hebt een gebouw te maken dat lang staan, en vrij van verval mag zijn, zoo doe uw best dat de kinderen hoofd voor hoofd tot het geloof gebracht worden, door den Catechismus, daartoe gemaakt, dat ze kortelijk,

en naar hun begrip mogen leeren, waarin het ware Christendom gelegen zij". — De ouders gaan niet vrij uit als ze dit catechetisch onder-richt geheel aan de kerkelijke chatechisatie over-laten, ze dienen zelve een aanvang te maken, liever dan de hulp in te roepen van zondagschool of kinderkerk, terecht genoemd „exotische ge-wassen van vreemden bodem". — De tijd waarop men kan beginnen geeft zich vanzelf aan, namelijk als het bewustzijn van het kind ontwaakt, en het uit zich zelf naar allerlei gaat vragen. En voor wat de wijze aangaat, bedenke men steeds den goeden raad der Hervormers en der Kerkelijke Vergade-ringen om te onderwijzen op een voor de teedere jeugd bekwame wijze. Een kleine, goed gepræpa-reerde dosis wordt het gemakkelijkst door het kind genomen ¹⁾, en het best verwerkt. Het geheim van ware opvoeding is, te geven aan het kind geestelijk voedsel, dat het in zich opnemen kan en verwerken ²⁾. Men moet met de hand zaaien, zegt de boer en niet met den geheelen zak. Een schoon voorbeeld hiervan is vader Jacob, die

¹⁾ Dr. A. Kuyper. E Voto Dordraceno, pag. 174, 175.

²⁾ Dr. A. Kuyper. De Gemeene Gratie, III, pag. 377.

zeide „ik zal mij op mijn gemak als leidsman voegen naar den gang van het werk, dat voor mijn aangezicht is, en naar den gang dezer kinderen” (Gen. 33 : 14). Het is bovendien de eisch der Heilige Schrift: „Leer den jongen de eerste beginselen naar den eisch zijns weegs (Spr. 22 : 6). Hier is de synthese gegeven van het objectieve: „zich schikken naar den gang van het werk” en „de eerste beginselen leeren” en het subjectieve: „zich schikken naar den gang der kinderen”, en ze leeren „naar den eisch huns wegs” d. w. z. naar hunne kinderlijke bevattingswijze, de combinatie van het ideale en het practische. In de tactvolle saamvoeging van die beide ligt het ideaal van pædagogische wijsheid, en zij heeft de belofte: „als hij oud geworden is zal hij daarvan niet afwijken”.

Natuurlijk heeft ieder ouder zulks te doen „naar vermogen”, en dat vermogen kan zeer onderscheiden zijn. Maar met eenigen goeden wil kunnen zelfs de eenvoudigsten de eerste beginselen wel aan hunne kinderen leeren. Men noemde van ouds als de fundamenteele stukken: de Twaalf geloofsartikelen, de Tien geboden, het Onze

Vader, en de instelling van Doop en Avondmaal. Gemakkelijke vragen uit den Catechismus kan men, naar Voetius' raad, reeds daarbij voegen, en zoo men het kind ook eenige veelgezongen Psalmen en bekende teksten leert is men reeds vrij ver gevorderd. Deze huiscatechisatie levert als 't ware de grondverf voor het schilderij, en legt de fundamenten van het huis. Doch, dit sta voor een ieder op den voorgrond, niet op intellectuele ontwikkeling komt het in de eerste plaats aan, maar op religieuze vorming van het hart. Dr. Kuyper wijst hier met nadruk op en zegt „onze kinderen moeten niet opgeleid tot kleine theologjes, maar tot het leven in het kinschap Gods” ¹⁾. De oude dwaling, alsof kennis als zoodanig zonder meer, tot deugd zou leiden, ten onrechte aan Socrates ontleend ²⁾, wil altijd gaarne insluipen, en zou onze Christelijke pädagogie doen ontaarden in het harteloos opvoedingsstelsel dat

¹⁾ Dr. A. Kuyper. Voorrede op Voetius' Catechisatie, naar Poudroyen, pag. 18.

²⁾ Zie Dr. F. F. C. Fischer. De opvoeding op het Gymnasium. pag. 43. Socrates beweerde dit niet van de intellectuele kennis, maar slechts van de bijzondere kennis der deugd.

een Fransch letterkundige ¹⁾ zoo fijn karakterizeerde met deze woorden: „wij laten den geest aan de school over, en het karakter aan de fortuin”. Wat het kind moet worden aangebracht is niet eene kennis, die opgeblazen doet zijn, en zijn hoofdje maakt tot een museum van opgezette beesten, maar een religieuze kennis, die vruchtbaar is voor het leven der godzaligheid en in Gods woord wijsheid wordt genoemd ²⁾. Niet op het kennen van veel en velerlei legge men het aan, beter is weinig en goed, dan veel en slecht. Kant sprak van „cyclopische geleerdheid”, daarmee aanduidende de geleerdheid van iemand die één oog, namelijk dat der concentratie, mist.

En waar alle opvoeding leidt tot een terminus ad quem, daar vindt de religieuze opvoeding haar terminus daarin, dat het kind, volwassen geworden, komt tot het doen van belijdenis des geloofs, zijn Doop voor eigen rekening neemt, en als belijder van den Naam des Heeren toetreedt tot het Heilig Avondmaal. De Romein zocht het doel

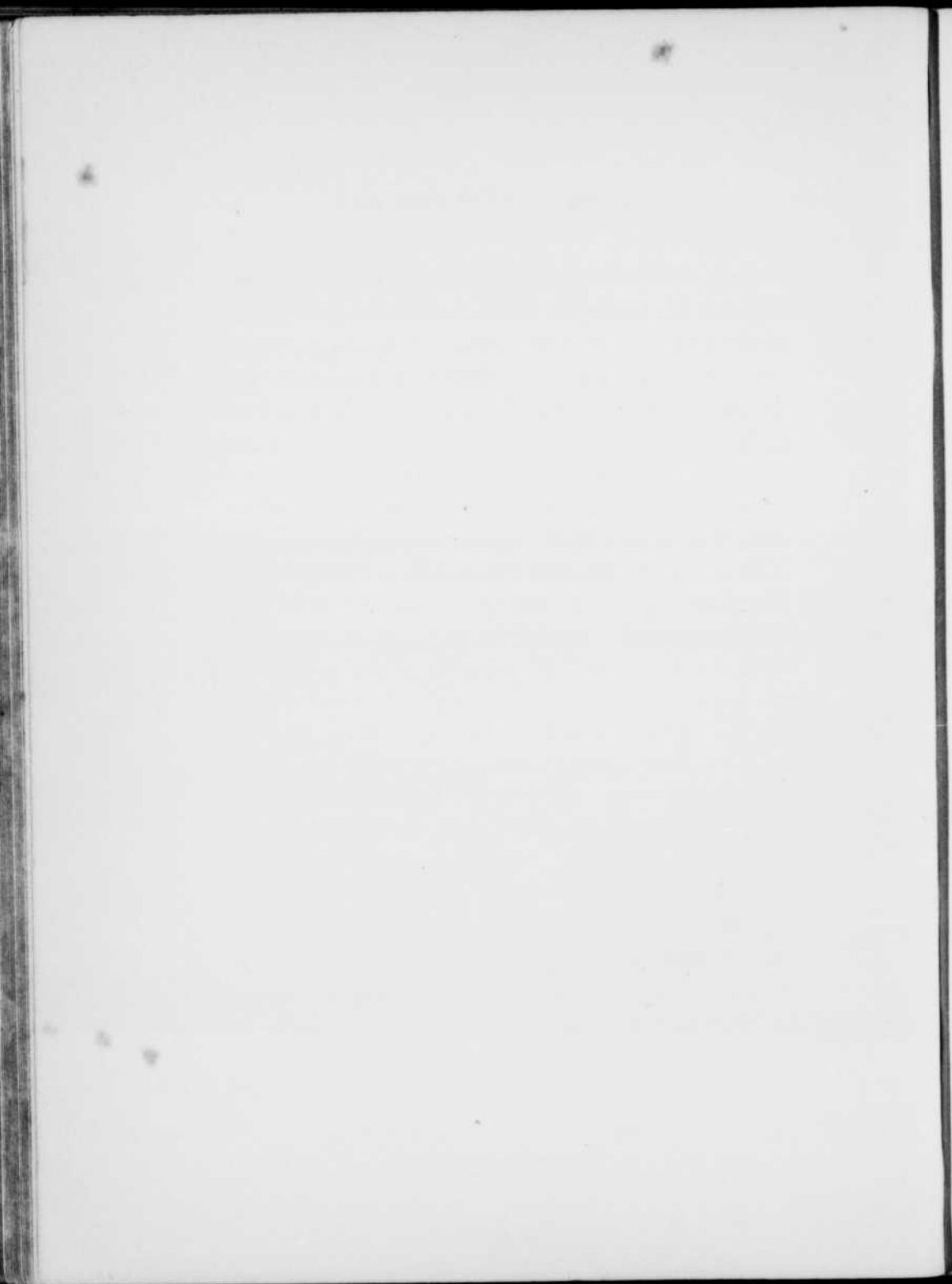
¹⁾ Louis Philippe, Comte de Segur. († 1830).

²⁾ Zie hiervan breeder: Dr. J. Woltjer. Vier Toespraken. Kennen en Kunnen, pag. 17 v.v.

der opvoeding in het opkweken tot de virtus Romana, de volheid der Romeinsche deugd, de Christen wil leiden tot de virtus Christiana, bekwamen tot de volheid van alle Christelijke deugd, opdat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust.

Ouders hebben bij dit alles te denken aan Ps. 127: „zoo de Heere het huis niet bouwt, te vergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan”. Wij scheppen het kind niet maar ontvangen het, zooals het is, en hebben het slechts te ontwikkelen, te leiden en te vormen. Vader kan planten, en moeder kan nat maken, maar het is God die den wasdom geeft. Daarom is er kortzichtige dwaasheid in het optimistisch pochen, dat opvoeding schier alles vermag. Maar ongeloovige twijfelmoedigheid, die pessimistisch doet jammeren dat opvoeding toch niets geeft, voegt den Christen evenmin. — Met al uw zorgen leest ge nooit druiven van een doornstruik, het zij zoo, maar zonder zorgen ook niet van den wijnstok. Gedachtig aan de beloften des Verbonds hebben godzalige ouders al hun kinderen te laten doopen, en dies voor den Heere op te

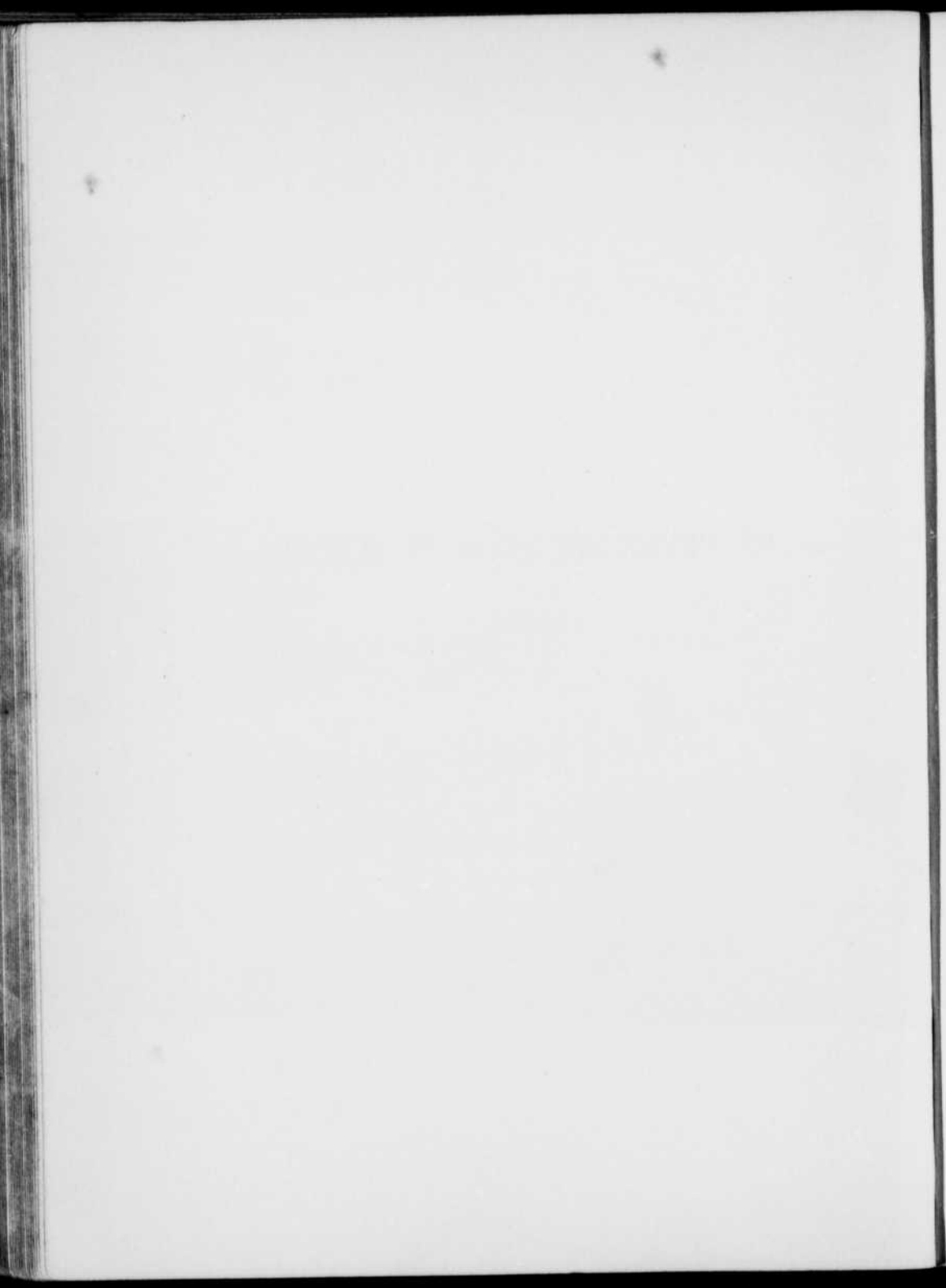
voeden, biddend te doen wat hunne hand vindt om te doen, en voorts in stilte te verbeiden waar het goede zaad in vruchtbare aarde mag zijn gevallen, ziende op het gebod, en blind in de toekomst. En als dat goede zaad onder den zegen Gods mocht gedijen, dan hebben de ouders Gode alleen er al de eer voor toe te kennen. Doch hoe groote blijdschap zullen zij smaken, als de groot geworden kinderen, naast God, vader en moeder er voor danken dat ze als een Samuël, een Obadja, een Timotheüs van kinds been af de Schriften hebben gekend, die wijs kunnen maken tot zaligheid.

DE OPVOEDING DOOR DE SCHOOL

DOOR

DR. J. WOLTJER

In het moderne leven wordt de plaats, die de school inneemt, hoe langer zoo grooter. Dat is geen toeval en evenmin het gevolg van een willekeurig drijven van de eene of andere partij, maar doorwerking van het beginsel, waaraan de school haar ontstaan te danken heeft: het beginsel van verdeeling van den arbeid. Ook dit beginsel is niet door de willekeur van den menschelijken geest gesteld, maar opgesloten in de scheppingsordinantie: „Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt en vervult de aarde, en onderwerpt haar en hebt heerschappij over de visschen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt”.

Die vruchtbaarheid leidt tot de vermenigvuldiging van het geslacht der menschen en de menigvuldigheid brengt afwisseling mede en ver-

scheidenheid van natuurlijke gaven en haar gebruik, waardoor de een zich meer tot dezen, een ander tot genen arbeid of ook tot geen (lichamelijken) arbeid, maar tot overpeinzing en bespiegeling voelt aangetrokken. De taak om de aarde te onderwerpen en heerschappij te voeren over het geschapene is in overeenstemming met dat verschil van gaven en aanleg en geeft gelegenheid om ze in verschillende richting in praktijk te brengen en alzoo te oefenen en te ontwikkelen.

Wat zou echter de kennis en de macht, door ervaring verkregen, weinig beteekenen, indien ieder persoonlijk of ook ieder geslacht denzelfden weg van voren af opnieuw moest bewandelen, indien de fakkel der kennis niet door het voorgaande geslacht aan het volgende werd overgeleverd, indien niet de ervaring der nakomelingen kon voortbouwen op de kennis door de voorvaderen verworven.

Het instinctieve leven der dieren blijft, voor zoover wij historisch kunnen nagaan, steeds op dezelfde hoogte: de mieren zijn thans even bedrijvig als in Salomo's dagen, maar hun ijver heeft nog niet tot eenige uitbreiding en verhooging

van hunnen arbeid geleid; de spin weeft nog haar web, de vogel bouwt nog zijn nest, de bij verzamelt nog den honig op dezelfde wijze als vóór drie duizend jaren en langer. De mensch echter, naar Gods beeld geschapen, heeft als onderscheidende gave de reflexie, het zelfbewustzijn, het redelijk overleg en daarmee vrijheid en zedelijke verantwoordelijkheid ontvangen. Juist daardoor is hij in staat de kennis en de macht, die hij door denken en ervaring verworven heeft, aan zijne kinderen over te dragen en kunnen zij die uitbreiden en verder toepassen; dat vermogen is de grondslag van de ontwikkeling van het menschelijk geslacht, van zijne heerschappij over de schepping, van de eere en heerlijkheid, waarmee God den mensch boven andere schepselen gekroond heeft.

In de eerste tijden werd die kennis door de ouders zelve aan hunne kinderen overgeleverd; de vader leerde den zoon het land bebouwen, het vee hoeden, het wild jagen; de moeder leerde de dochter de wol bewerken, spinnen en weven. En ook waar mannen of vrouwen opstonden met bijzondere gaven van wetenschap

en kunst toegerust, bleef die kunst en die wetenschap langen tijd binnen den kring der familie of van het geslacht beperkt: de ouders onderrichtten hunne kinderen er in en lieten hun de kunstvaardigheid als een erfdeel na.

Zoo kon het echter op den duur niet blijven. De ontwikkeling van het maatschappelijke leven leidde hoe langer zoo meer tot verdeeling van den arbeid en toen eenmaal het letterschrift was uitgevonden, ontwikkelden zich kunsten en wetenschappen allengs in zulk eene mate, dat ook op dit terrein verdeeling noodig werd: bepaalde personen traden op aan het hoofd van zanger- of dichterscholen, daarna anderen om de beginselen der wetenschappen en kunsten aan de jeugd te onderwijzen, en zoo eene taak over te nemen, tot wier behoorlijke uitvoering de ouders, wier tijd door andere bezigheden in maatschappij en staat in beslag werd genomen, hoe langer zoo minder in staat waren.

De naam school, in alle talen van Europa uit het Grieksch overgenomen, wijst op haren oorsprong; hij beteekent eigenlijk vrijen tijd, tijd, dien men niet behoeft te besteden aan den

praktischen dagelijkschen arbeid, maar wijden kan aan de beoefening van kunst en wetenschap in den ruimsten zin; dezelfde naam werd daarna gebezigd om de plaats aan te duiden, waar die beoefening geschiedde.

Het was noodig in 't kort dezen oorsprong van de school in het licht te stellen, omdat ook thans nog het begrip school alleen dan zuiver verstaan wordt, wanneer men dien oorsprong, zooals hij uit de geschiedenis blijkt, kent en in het oog houdt. En eerst, wanneer het wezen van de school in de disensie vaststaat, kan men tot overeenstemming komen over de beteekenis, die de school heeft voor de opvoeding.

Het beginsel van verdeeling van den arbeid brengt mede, dat zooveel mogelijk gelijksoortige arbeid door denzelfden persoon verricht wordt, waardoor men tijd uitspaart en de hoedanigheid van het werk verhoogt. Zoo geeft de school aan kinderen, die hetzelfde onderwijs behoeven, maar uit verschillende gezinnen afkomstig zijn, tegelijker tijd onderwijs. Het onderwijzen wordt een beroep en eene kunst. Een tijdelijke overgang is het, wanneer een pædagoog-onderwijzer in den dienst

van slechts ééne familie is. Door het gemeenschappelijke onderwijs in de school worden de kosten van het onderwijs geringer, wat voor het maatschappelijke leven de school onmisbaar maakt.

Volgens opvoedkundigen, die zich terecht of ten onrechte in een grooten roem verheugen, maakt juist dit karakter van de school haar uit het oogpunt van opvoeding van minder waarde. Locke in zijn werk *On education* en Rousseau in zijn *Emile* geven daarom aan de individueele opvoeding verre de voorkeur. Zij meenen dat wie werkelijk opvoeden wil, voortdurend de leiding van den kweekeling zelf in handen moet hebben: eenerzijds vereischt het werk van den opvoeder al zijne opmerkzaamheid, die hij niet over meerderen verdeelen kan zonder aan de zorg voor den enkele te kort te doen, van den anderen kant werken de leerlingen eener school in zeer sterke mate op elkander in en zijn er daardoor voortdurend invloeden bezig, die de opvoeder niet in zijne macht heeft, prikkels, welke hij niet voldoende kan nagaan.

Het is natuurlijk volkomen juist dat de macht der opvoeding in eene bepaalde richting veel

grooter is, wanneer zij steeds door éénen opvoeder over een enkelen leerling geoefend wordt; wanneer dan ook Locke en Rousseau hunne denkbeelden over opvoeding, de werking, die naar hunne meening, hun stelsel zou hebben, aan een voorbeeld aanschouwelijk willen voorstellen, dan hebben zij, van dat oogpunt uit geoordeeld, volkomen terecht zich éénen leerling gedacht, voortdurend onder de leiding van éénen leidsman, die de belichaming is van hunne denkbeelden; wanneer zij zich als den idealen opvoeder, naar hun systeem, eenen onderwijzer van eene school hadden gedacht, zouden zij zeker niet zoo aanschouwelijk hebben kunnen zijn en niet die werking hebben verkregen, die hunne schriften inderdaad hebben geoefend.

Men kan de voordeelen van eene individueele opvoeding boven die der school gereedelijk toegeven, maar men kan daar tegenover stellen grootere voordeelen van de school. Het gaat niet aan in het korte bestek, dat ons hier is voorgeschreven, de voordeelen van het eene stelsel boven het andere nauwkeurig af te wegen. Slechts op enkele punten willen wij de aandacht vestigen.

De individueele opvoeding is de aristocratische; door haar kan men den leerling vrijwaren tegen ongewenschte invloeden van buiten, en wat uit het eigen hart opkomt, zoo het zich openbaart, beter contrôleeren. De schoolopvoeding is de meer democratische en daarom voor het maatschappelijke leven onmisbaar; zij heeft het groote voordeel dat zij den leerling voortdurend met zijns gelijken in aanraking brengt, hem reeds vroeg leert dat hij een klein deel is van een groot geheel en daarom zich naar anderen heeft te schikken, eigen wil en lust te verzaken, waar zij in botsing komen met de eischen, die het samenleven stelt. Dit voordeel van de school is van zóó groote beteekenis, dat ook zij, die, wat hunne maatschappelijke positie en hunne middelen aangaat, zich de weelde van eene individueele opvoeding hunner kinderen konden veroorloven, terecht aan de schoolopvoeding de voorkeur geven.

In de laatste halve eeuw hoort men in sommige kringen aan de opvoeding den eisch stellen, dat zij den mensch de gelegenheid moet geven „zich uit te leven”, d. w. z. dat ieder individueel alle gaven en vermogens, die in hem zijn, ten volle

moet kunnen ontwikkelen en gebruiken. Deze eisch is gewettigd: aan den mensch in het algemeen en aan ieder in het bijzonder zijn de vermogens, die hem gegeven zijn, hem inderdaad geschonken om ze tot volle werkzaamheid te brengen. Het maakt echter een groot onderscheid, hoe men dezen eisch verstaat. Van de zijde van hen, die tegenwoordig den eisch van het „zich uitleven” op den voorgrond plaatsen, wordt hij in de eerste plaats opgevat uit sociaal oogpunt; de maatschappij moet zóó ingericht zijn, dat zij aan ieder individu ten volle de gelegenheid geve al zijne gaven te ontplooien; de individu heeft daarop recht. Het onderwijs behoort daarom van staatswege zóó te zijn ingericht, dat het voor allen kosteloos zij, opdat niemand door gebrek aan geldelijke middelen weerhouden worde zijne gaven en vermogens te ontwikkelen; dat moet gelden niet alleen van het lager, maar ook van het middelbaar en het hooger onderwijs. Het schoolonderwijs met zijne klasseninrichting, waardoor een groot aantal leerlingen tegelijkertijd hetzelfde onderwijs ontvangt, is niet het meest geschikte om alle gaven van elken leerling tot

volle ontwikkeling te brengen; dat zou natuurlijk beter gaan langs den weg der individueele opvoeding, door Locke en Rousseau gekozen. Die weg is echter slechts voor hen begaanbaar, die zich de weelde van individueel onderwijs voor hunne kinderen kunnen veroorloven. Wilde men dien weg voor allen zonder onderscheid, dan zou men niet alleen geschikte onderwijzers, maar zelfs onderwijzers te kort komen: men denke zich dit systeem in zijne consequenties slechts door, zoo zal men de onmogelijkheid er van inzien, de onmogelijkheid niet alleen in onze tegenwoordige maatschappelijke toestanden, maar ook in de meest zuiver socialistische, communistische of zelfs anarchistische.

Omdat de voorstanders van dit systeem de onmogelijkheid eener zuivere toepassing wel inzien, trachten zij het, zoover dat gaat, over te brengen op het systeem van schoolopvoeding. De eischen, die men voor goed schoolonderwijs stelt, worden dan deze, dat men moet trachten den aanleg en de individueele gaven der leerlingen zoo goed mogelijk te leeren kennen; kent men die, dan plaatst men de leerlingen van gelijken aanleg en

gaven bij elkander in eene zelfde afdeeling of klasse om ze te zamen te onderwijzen.

Wanneer dit systeem op de scholen kon worden ingevoerd en doorgevoerd, dan zou waarschijnlijk de ontwikkeling van de geestesgaven der leerlingen in de richting van hunnen aanleg grooter zijn dan zij thans op de scholen gewoonlijk is. Men zou, zij het ook op verbeterde wijze en met toepassing van de in menig opzicht hooger staande didactische methoden van den tegenwoordigen tijd, den weg volgen, dien men in het begin en het midden der 19e eeuw nog op vele scholen insloeg. Men had wel eene verdeeling der school in klassen, maar binnen dezelfde klasse liet men meer vrijheid van beweging in geestelijk opzicht aan de leerlingen: zij hadden niet voortdurend allen dezelfde leerstof in denzelfden tijd te verwerken. Wie bijv. bijzonderen aanleg voor het rekenen had, behoefde niet op zijne medeleerlingen te wachten, althans niet in de hoogere klassen. Wie zijn rekenboek eerder had doorgewerkt dan een ander, kreeg eerder een nieuw en hooger; zoo ging het ook met de taallessen. Gemeenschappelijk bleef dan het onderwijs in het

lezen, het schrijven, geschiedenis, aardrijkskunde enz. Natuurlijk konden op die wijze leerlingen met bijzonderen aanleg in de richting van taalstudie of rekenen verder komen dan bij het daarna opgekomen streng klassikaal onderwijs, waarvan de bezwaren thans weder meer worden ingezien.

Zoo gaat het. De individueele opvoeding heeft hare voordeelen en hare bezwaren; de schoolopvoeding heeft veel vóór boven de individueele, maar heeft ook hare schaduwzijden. Men kan echter niet zeggen, dat het slechts de vraag is, aan welke zijde de voordeelen het grootst zijn. Dat is de vraag niet. Al waren de voordeelen der individueele opvoeding nog veel grooter dan ze zijn; al kon men door haar werkelijk den leerling met al zijne gaven tot volkomen ontwikkeling brengen: zij kan nu eenmaal de algemeene vorm van opvoeding niet zijn. Die algemeene vorm is en zal blijven die der schoolopvoeding. Haar moet men zóó trachten in te richten, dat zij aan alle leerlingen, zoover dat mogelijk is, gelegenheid geeft hunne gaven te ontwikkelen, maar men vergete niet dat alle radicalisme, vooral op het gebied der opvoeding, noodzakelijk leidt tot

reactie en verwarring sticht, zooals conservatisme voert tot stilstand en achteruitgang.

Hoewel de Staat in zake de opvoeding een plicht heeft en veel ten goede vermag, kan men toch licht van de staatsbemoeiing te veel verwachten. Niet alleen dat de middelen, die den Staat ten dienste staan, aan bepaalde grenzen gebonden zijn, maar het is dikwijls zijn plicht, in het belang der burgers zelf, zich van bemoeiing te onthouden. Wie bij de volvoering van een taak hem opgelegd, de middelen en de steun van buiten zoekt, zal in vindingsgave en werkkraft ver-
slappen.

De plicht om al zijne gaven tot ontwikkeling te brengen rust in de eerste plaats op ieder persoonlijk en individueel. Aan dit grondbeginsel moet steeds onvoorwaardelijk worden vastgehouden: ook de schoolopvoeding moet daarvan uitgaan. De ervaring heeft ten allen tijde geleerd, dat niet wie overvloed van middelen, hem van buiten aangeboden, bezit, het meest tot stand brengt, maar hij, die, door den nood gedrongen, zelf zich de middelen moet zoeken, den weg zich moet banen. Men klaagt dikwijls, en niet ten onrechte, dat de

resultaten van de tegenwoordige schoolopvoeding niet beantwoorden aan hetgeen men, lettende op de kosten die aangewend worden en de middelen, waarover men beschikt, zou mogen verwachten. Zouden echter die minder voldoende resultaten niet daarin hunnen grond hebben, dat men te veel wil bereiken en daarvoor te veel van uiterlijke middelen en omstandigheden verwacht? Flinkke en ruime lokalen, goede leermiddelen in voldoende mate, een klein getal leerlingen en van gelijke ontwikkeling in dezelfde klasse, onderwijzers ruim bezoldigd en niet door een overmatig getal lessen afgewerkt, dat zijn alles dingen, die men voor goed schoolonderwijs wenschelijk kan achten; maar wie meent dat eene school, op die wijze ingericht, den meesten waarborg biedt dat de leerlingen alle gaven en talenten, hun geschonken, tot ontwikkeling zullen brengen, vergist zich.

In elk geval is het wijs niet op dien weg in de eerste plaats het goede doel na te jagen, maar veel meer door zedelijke inwerking op de leerlingen zelf, door hen te leeren alles wat zij kunnen te doen met al hunne macht. Dat staalt het karakter, dat prikkelt de energie, dat vormt

mannen, die hunnen weg zullen zoeken en vinden.

Verder zie men niet voorbij dat het streven om te zorgen dat het schoolonderwijs in de eerste plaats daarop gericht is om in de leerlingen alle gaven tot volkomen ontwikkeling te brengen, zeer licht leidt tot egoïsme en intellectualisme.

Om met dit laatste te beginnen: wie het leven, zooals het is, heeft leeren kennen, weet dat onder de gaven, die een mensch tot sieraad en eere kunnen strekken, de intellectueele in de algemeene schatting bovenaan staan: zij vallen het meest in het oog, zij geven in het maatschappelijke leven de beste positie en de meeste eer. Daar intellectueele gaven voor de goede vervulling van velerlei ambten en betrekkingen onmisbaar zijn, laat zich dat verklaren: een goed hart, een nobel karakter mogen geprezen worden, op zich zelf kunnen zij niet geven wat voor eene positie in het maatschappelijke leven noodig is.

Maar al is dat zoo in het leven, moet het daarom in de school ook zoo zijn? Is het niet veel meer plicht van den opvoeder dáár de gaven van goed en hart, zachtmoedigheid, oprechtheid, dienstvaardigheid, nauwgezetheid, ijver, trouw en

dergelijke te eeren en te kweeken, zonder aan de intellectueele ontwikkeling te kort te doen? Met opzet spreek ik hier niet van gehoorzaamheid, daar in elk stelsel van schoolopvoeding gehoorzaamheid onmisbaar is. Toch zal er ook ten opzichte van de opleiding tot deze deugd een groot verschil zijn tusschen eene eenzijdig intellectualistische en eene harmonische, de gaven van verstand en hart beide ontwikkelende opvoeding. De eenzijdig intellectualistische zal trachten gehoorzaamheid te kweeken op den grond van verstandelijk inzicht; de harmonische opvoeding daarentegen zal verstandelijke motieven wel niet ongebruikt laten, maar toch in de eerste plaats haar gronden op den onvoorwaardelijken plicht, op het gebod Gods. Wat er op den duur komt van eene opleiding tot gehoorzaamheid alleen op grond van verstandelijk inzicht, blijkt wel duidelijk uit het groote getal aanhangers, dat het anarchisme bezit juist onder de intellectueelen.

Het streven echter om de opvoeding zóó in te richten, dat ieder individu zich geheel kan „uitleven”, zal ook egoïsme kweeken, althans, wanneer het werkt in de richting van hen, die dit stelsel

drijven. Op zich zelf is dat niet noodzakelijk. Wanneer, zooals de Christelijke opvoeding dat eischt, ieder zich schuldig weet zijne gaven ten nutte en tot welzijn van anderen gewilliglijk en met vreugde aan te leggen, zal de ontwikkeling van alle gaven in ieder individu een zegen zijn, daar zij allen ten goede komt. Op den weg van verstandelijke opvoeding alleen wordt dit resultaat echter niet verkregen; het verstand leert niet de natuurlijke zelfzucht te overwinnen. De ervaring leert veel meer dat, in 't algemeen, de hoog ontwikkelde intellectueele gaven, zij het ook onder wellevende en beschaafde vormen, in den dienst der zelfzucht worden gebruikt, in de eerste plaats dienen om eigen bezit, macht en eer steeds uit te breiden.

Intusschen, hoezeer wij ook moeten waarschuwen voor alle intellectualistisch drijven in zake de school, toch kan niet worden ontkend dat naar aard en wezen de school is eene instelling voor onderwijs; dat leert hare geschiedenis en geene theorie zal daar duurzame verandering in kunnen brengen.

Ik merk dit op naar aanleiding van hetgeen

de ook in ons land invloedrijke Duitsche pædagoog Rein, hoogleeraar aan de universiteit te Jena, leert. Hij stelt tegenover elkander de scholen, wier doel eene algemeene vorming der jeugd is, en de vakscholen, die opleiden voor een bepaald doel, een vak of beroep. Deze verdeeling is tot op zekere hoogte juist, doch ook niet meer dan tot op zekere hoogte. Wanneer hij de eerste als opvoedingsschool (Erziehungsschule) stelt tegenover de vakschool, dan schuilt er voor ons in dien naam een element, waartegen wij bedenking hebben; hij dient om eene richting aan te duiden, die wij niet als eene goede en juiste kunnen erkennen. De „Erziehungsschule” is eene humanistische, zij heeft ten doel het algemeen menschlijke te kweeken; „zij zorgt niet voor eene bijzondere geschiktheid, niet voor bepaalde neigingen en talenten; zij wil niet leiden tot eenen bijzonderen stand, tot een bijzonder beroep, niet voorbereiden voor eenen enkelen kring of partij, staatkundig noch kerkelijk”.

Hoeveel er ook in deze opvatting van de opvoedingsschool is, dat ons aantrekt, zij moet uitloopen op hetgeen de laatste woorden zeggen:

„noch staatkundig noch kerkelijk”. Of wij dan eene politieke en kerkelijke school als de ware wenschen? Dat hangt er van af, welke beteekenis men aan deze woorden hecht. Wij zullen onze meening over dit punt, dat de verhouding van school en opvoeding in het bijzonder raakt, zoo duidelijk mogelijk zeggen, maar merken reeds hier op, dat we van een Christendom boven geloofsverdeeldheid genoeg ondervonden hebben om te weten, waar dat op uitloopt.

Zelfs de naam opvoedingsschool schijnt ons niet zonder gevaar. In de eerste plaats achten wij hem niet juist. Herbart en zijne school erkennen terecht dat er van opvoeding zonder onderwijs evenmin sprake kan zijn als van onderwijs dat niet opvoedt. Daarmede wordt niet ontkend dat er ten opzichte van de verhouding van opvoeding en onderwijs een belangrijk verschil in graad is tusschen scholen voor algemeen vormend onderwijs en vakscholen, maar wel ontkennen wij dat dit verschil in graad recht geeft om de eerstgenoemde opvoedingsscholen te noemen. Vond deze naam ingang, dan zouden weldra de wetten, die het algemeen vormend onderwijs regelen, wetten

regelende de nationale opvoeding genoemd moeten worden en zouden we langs den weg van reactie terugkomen tot een „agentschap voor nationale opvoeding”, zooals het begin der 19e eeuw, onder de heerschappij der revolutie in ons land gekend heeft. Wij meenen echter dat de toestand, waarin ons onderwijs thans verkeert, tegenover den vroegeren, ook in dit opzicht van aanmerkelijken vooruitgang getuigt.

De naam opvoedingsschool schijnt ons in de tweede plaats ook niet zonder gevaar, omdat hij de verhouding tusschen huisgezin en school verdonkert. Het huisgezin heeft in de eerste plaats voor de opvoeding te zorgen, de school voor het onderwijs en daardoor ook voor opvoeding. De naam opvoedingsschool zou licht de meening ingang doen vinden, alsof zij het was, die voor de opvoeding van het volk had te zorgen; vele huisgezinnen zouden dat misschien niet ongaarne zien en de verantwoordelijkheid voor de opvoeding geheel op de school doen rusten.

De plicht der opvoeding van de kinderen rust van nature en reeds daarom, ofschoon niet daarom alleen, ook van Godswege, op de ouders. Tot

de vaders, als de hoofden van het huisgezin, wordt door den Apostel gezegd, dat zij hunne kinderen zullen opvoeden in de leering en vermaning des Heeren. De Christenouders nemen bij den doop de verantwoordelijkheid voor die opvoeding op zich.

Gedurende de jaren, waarin de kinderen nog niet ter school gaan, zijn het de ouders alleen, die hen opvoeden en ook daarna is in 't algemeen de tijd, dien de kinderen tehuis onder de leiding en het toezicht der ouders doorbrengen, veel grooter dan de tijd, gedurende welken zij op de school zijn. Zooals reeds vroeger bleek, neemt de school slechts een deel van de taak der ouders over, nl. het onderwijs in die kundigheden, welke de ouders in den regel niet kunnen bijbrengen en die toch voor en in het maatschappelijke leven onmisbaar zijn.

Op het aanleeren van die kundigheden komt het thans nog evenzeer aan als vroeger. De verbeteringen, die het schoolonderwijs in de laatste eeuw heeft ondergaan, hebben in het doel der school geene wezenlijke wijziging gebracht. Zij blijft in de eerste plaats onderwijs-instelling, niet opvoedings-instituut.

Wanneer de kinderen ter school komen, brengen zij niet alleen hun aanleg mede, maar die aanleg heeft zich reeds onder den invloed der huiselijke opvoeding en omgeving in een zeker spoor beginnen vast te zetten. De individualiteit heeft zich reeds beginnen te vormen, de sporen van het karakter beginnen zich reeds te vertoonen.

Wanneer Rein zegt dat het opwekken, de ontwikkeling, de vastlegging en de oefening van de ethisch-religieuze overtuigingen het voornaamste doel van de opvoedingsschool is, dan schijnt hij mij niet genoeg te letten op hetgeen de huiselijke opvoeding bij de kinderen reeds heeft gewerkt. Maar ook daarna gaat die huiselijke opvoeding door. Van het morgengebed af tot aan het avondgebed, aan de gemeenschappelijke maaltijden en huiselijke godsdienstoefening, onder het toezicht op spel en ontspanning of op het huiswerk, in gesprek, vermaan, opwekking, door woord en voorbeeld, steeds werkt iederen dag de huiselijke opvoeding door, ook bij kinderen die op school gaan.

Door op dit alles met eenigen nadruk te wijzen, willen wij in geenen deele eenigszins te kort doen

aan de groote beteekenis der opvoeding door de school, maar alleen haar karakter zuiver houden.

Ook, wanneer wij de school in de eerste plaats beschouwen als inrichting van onderwijs, blijft toch haar belang voor de opvoeding inderdaad zeer groot. Wij wezen er reeds op dat alle onderwijs ook eene pædagogische werking heeft. Die werking is een gevolg van den inhoud van het onderwijs, zoowel als van de wijze, waarop het gegeven wordt. Wat den inhoud aangaat, bestaat de pædagogische waarde van het onderwijs in de beteekenis welke die inhoud heeft voor het later leven, en op zijne werking op verstand en gemoed. In dat opzicht verschilt natuurlijk een vak als geschiedenis of natuurkennis, van rekenen of aardrijkskunde; zonder invloed op de geestelijke vorming is de inhoud van geen vak, wanneer het naar behooren onderwezen wordt.

De wijze waarop, de omstandigheden waaronder, en het doel waarmede het onderwijs gegeven wordt, zijn uit pædagogisch oogpunt van niet minder waarde.

Op de school wordt het onderwijs aan eene geheele klasse van leerlingen tegelijk gegeven;

daarom zijn strenge orde en tucht een eerste vereischte; dat de leerling zich daaraan gewennen moet, dat voedt hem op voor het maatschappelijk leven, dat eveneens onderwerping aan orde en tucht als eersten eisch stelt.

Door het klassikaal onderwijs leert het kind niet alleen van den onderwijzer, maar ook van zijne medeleerlingen, zoowel wat het doen als wat het niet moet doen. Het geeft hem eenen prikkel om zich in te spannen, het houdt hem, die te snel vooruit wil in toom, het geeft den vlijtigen, maar minder begaafden leerling moed, wanneer hij ziet, dat hij door werkzaamheid vergoeden kan, wat hem aan talent ontbreekt; het geeft een gevoel van gemeenschap bij handhaving der individualiteit. Eene goed geordende klasse is een beeld in het klein van eene wel geregelde maatschappij, en is daardoor eene voortreffelijke voorbereiding voor het leven.

Dit alles onderstelt echter, wat ondersteld moet worden, dat de onderwijzer zelf doordrongen is van de beteekenis van het schoolonderwijs; dat hij inziet, dat het een natuurlijke factor is in het sociale leven, die door niets anders vervangen kan

worden. De tegenstelling in de oude klacht van Seneca: niet voor het leven, maar voor de school, leeren wij, is in den grond geen juiste tegenstelling, hoezeer ook de school uit haren aard steeds gevaar loopt gegronde aanleiding te geven tot die klacht. Wanneer de school is wat zij wezen moet, leert wie voor de school leert ook voor het leven en alleen in zóóverre kan dit adagium van nut zijn, als het den onderwijzer herinnert, dat de school middel is, niet doel, hem aanspoort, steeds de eischen van het werkelijke leven voor oogen te houden.

Geen oogenblik heb ik in het voorgaande uit het oog verloren dat dit opstel over „de school en de opvoeding” een onderdeel is van een werk over *Opvoeding en Christendom* en dat het dus de bedoeling was, dat ook dit onderdeel in het licht van het geheel, de school in betrekking tot het Christendom, zou worden beschouwd.

De school behoort tot het natuurlijk leven; zij komt daaruit op krachtens de werking en verhoudingen, die in dat leven door God gelegd zijn. Ik heb dus eerst trachten aan te toonen wat uit

den aard van dit natuurlijke wezen der school ten opzichte van de opvoeding voortvloeit. De Christelijke school moet zich steeds op dat standpunt plaatsen: zij mag nooit de eischen van het natuurlijke leven voorbijzien, noch haar standpunt nemen op het terrein der Kerk. Men versta mij wel. Ik beweer natuurlijk niet, dat de school met de Kerk niet te maken heeft. Ik heb er straks reeds op gewezen dat de ouders bij den doop, dus als lidmaten der Kerk, de verplichting op zich nemen hunne kinderen in de Christelijke leer op te voeden en te onderwijzen. Het zou ontrouw wezen aan die belofte, wanneer de ouders het onderwijs en de opvoeding, die hunne kinderen op de school ontvangen, beschouwden als liggende buiten de opvoeding, waarvoor zij verantwoordelijk zijn. Ik kom op dit punt nog terug, maar wijs er hier slechts op, om niet verkeerd verstaan te worden, wanneer ik zeg dat de school niet ligt op het terrein der Kerk. De leden der Kerk hebben zich natuurlijk in de opvoeding hunner kinderen te richten naar de belijdenis der Kerk; de Kerk kan en moet bevorderen dat er scholen komen, zoo zij ontbreken, waar de kinderen der Kerk onder-

wezen worden overeenkomstig hare belijdenis. Aan de Christelijke Kerk is de opkomst der scholen in de Germaansche landen te danken en dezelfde zorg voor de stichting van scholen heeft zij nog aan te wenden overal waar zij zendingsarbeid drijft. Maar met dat al is de school geen kerkelijk instituut; zij heeft haar eigen wezen en haar eigen sfeer van werkzaamheid. Waar dit voorbij gezien wordt, dreigt het gevaar dat de school niet aan haar doel beantwoordt.

Van den anderen kant is het Christelijke leven niet iets, dat bij het natuurlijke leven gevoegd, uiterlijk daarmede verbonden wordt. Het eischt, dat ook alles wat het natuurlijke leven medebrengt, geschiede naar Gods wil, tot Zijne eer. De God, die van het begin der wereld af Zijne Kerk heeft afgezonderd, is dezelfde die hemel en aarde heeft geschapen met al wat er in is; de Christus, die de Koning is van Zijne Kerk, is het eeuwige Woord, door hetwelk alle dingen zijn geschapen en door wien alle dingen te zamen bestaan.

Het gaat daarom op Christelijk standpunt niet aan te zeggen, dat rekenen bijv., of aardrijkskunde met de Christelijke belijdenis niets hebben uit te

staan; de Christen ziet in de getal- en maatverhoudingen, in de aarde, hare verdeling, hare bevolking, hare geschiedenis, het werk en de gedachten en de leiding zijns Gods; evenmin kan men zeggen dat wellevendheid, eerlijkheid, goede trouw, gehoorzaamheid en welke deugden er meer zijn, voor eene Christelijke opvoeding dezelfde beteekenis hebben als voor ieder andere, niet meer en niet minder. Het onderscheid is hetzelfde als tusschen eenen vreemdeling, die zich in het vreemde land houdt aan de instellingen en wetten daarvan, omdat hij moet of omdat de goede orde dat eischt, en een ingeborene, die zich aan dezelfde instellingen en wetten houdt uit liefde voor zijn land en zijnen Koning.

Ook wie persoonlijk niet staat op dit standpunt van het Christelijk geloof, zal toch moeten erkennen dat het zijne consequenties heeft voor het geheele leven en zal in zijn hart hem, die ze niet aanvaardt, niet hooger kunnen achten dan hem die zijne belijdenis doordenkt en doorleeft. Is dit echter zoo, dan moet men ook erkennen, dat ouders, die hunne kinderen naar deze beginselen hebben opgevoed en bij voortduring wenschen op te

voeden, terecht verlangen dat de school in haar onderwijs en opvoeding niet afbreke wat het huisgezin opbouwt. Niets is voor de opvoeding verderfelijker dan dat zij, aan wie die opvoeding van nature is toevertrouwd, niet dezelfde beginselen volgen; het kind gevoelt dat, ook waar het er niet over redeneeren kan; het wordt onzeker en geeft zich niet met vertrouwen aan zijne opvoeders over, wat toch voor het wèlslagen van de opvoeding een eerste eisch is. Men zegge niet dat dit toch niet te voorkomen is, dat er onder de belijders derzelfde beginselen verschil in opvatting is en zich openbaart; dat het kind in het leven wel merkt, dat niet allen gelijk denken en gelijk handelen. Zeker, dat merkt het kind; maar het maakt een groot verschil of het dat merkt bij zijne ouders en onderwijzers, onder wier leiding het van nature staat, die met gezag mogen optreden en zeggen: zóó is het en zóó is het niet, of dat het dat hoort en merkt van hen, die verder van hem staan en geen zeggenschap over hem hebben. Van nature heeft het kind vertrouwen in zijne ouders en onderwijzers en dat vertrouwen moet men zooveel mogelijk sterken.

Christelijke ouders zijn dus verplicht hunne kinderen naar Christelijke scholen te zenden, waar onderwijs en opvoeding in overeenstemming zijn met de leiding, die zij tehuis ontvangen, waar de dag met gebed begonnen en geëindigd wordt, waar de Bijbel, als het Woord Gods, richtsnoer is voor denken en doen. Waar die overeenstemming bestaat, vermag de opvoeding der school zeer veel. Zij vult de huiselijke opvoeding aan op de meest intense wijze.

Ik denk daarbij in de eerste plaats aan de vorming van het karakter.

In het samen zijn, samen werken en samen spelen der kinderen van ongeveer denzelfden leeftijd en dezelfde ontwikkeling bezit de school een middel tot vorming van het karakter, dat de huiselijke opvoeding niet in dezelfde mate heeft. Door te zorgen dat de taak voor iedere les met lust en ijver kan worden verricht en ook werkelijk verricht wordt, voedt zij op tot werkzaamheid, tot lust in den arbeid; de groote kunst van den onderwijzer-pædagog bestaat daarin, dat hij ieders gaven en krachten nauwgezet waarneemt en weet met wijsheid ze op het best te doen uitkomen,

waarbij de prikkel van een gezonden wedijver gebruikt mag worden, mits men voor ontmoediging der zwakken waakt. Wat de genoemde lagere school betreft, is het gewenscht weinig of geen huiswerk op te geven; te veel werk in de eerste jaren kan licht een tegenzin tegen den arbeid in het leven roepen, om van de nadeelen voor de gezondheid en den last, dien het huisgezin van het huiswerk der jonge kinderen kan ondervinden, nog niet eens te spreken. De school moet alles doen wat zij kan om lust aan den arbeid te bevorderen.

Het samen zijn en samen werken in eene zelfde klasse kan het karakter vormen, daar het inschikkelijkheid, oprechtheid en eerlijkheid als onmisbare voorwaarde heeft. Gewenning aan netheid, orde en tucht, zonder welke eene goede school niet kan bestaan, geven bovendien eene vastheid aan het karakter, die voor het maatschappelijke leven dikwijls meer waarde heeft dan eene hoogere intellectueele ontwikkeling.

Goed geleid gymnastiekonderwijs, dat geen heil zoekt in buitengewone krachtsontwikkeling, maar in gelijkmatige verzorging van het geheele lichaam,

kan ook aan de karaktervorming medewerken, in zooverre het moed, volharding, sterking van den wil en gezonden levenslust bevordert.

In de tweede plaats wijs ik op de aanvulling, die de huiselijke opvoeding ontvangt in de school door het eigenlijke onderwijs. Ik heb hier geene gelegenheid de opvoedkundige waarde van de vakken van onderwijs afzonderlijk te bespreken. Alleen zij er nog eens met nadruk op gewezen, dat eene school naar den eisch der Christelijke beginselen ingericht, wat het onderwijs in de vakken, voor het dagelijksche leven noodig, aangaat, in geen enkel opzicht voor eenige andere school mag onder doen. Men bedenke toch dat het een neerdrukkend gevoel voor de leerlingen geeft en geene aanbeveling is in het maatschappelijke leven, wanneer het onderwijs aan de Christelijke school in de gewone vakken niet zoo hoog staat als billijkerwijze gevraagd mag worden. En waarom zou de Christelijke school in dit opzicht niet minstens hetzelfde kunnen bereiken als iedere andere?

Men hoort wel eens verluiden dat de tijd aan de Bijbelsche geschiedenis, aan het leeren van

psalm- en gezangversjes, aan het bijbellezen en dergelijke werkzaamheden besteed, maakt dat de andere vakken tekort komen. Het kan zijn dat dit hier en daar het geval is, maar ik ontken beslist dat het bijzondere, waardoor het onderwijs aan de Christelijke school zich onderscheidt van dat aan de openbare, noodzakelijk eene mindere vordering in de vakken van het maatschappelijk onderwijs ten gevolge moet hebben. Aangezien dit punt eene hoofdzaak is bij de beoordeeling van de school ten opzichte van de opvoeding, moet ik er wat dieper op ingaan.

Christenouders hebben den plicht hunne kinderen op te voeden in de leering en vermaning des Heeren (Eph. 6 : 4), ook door te zorgen dat zij van der jeugd af de Heilige Schriften kennen, die hen wijs kunnen maken tot zaligheid (2 Tim. 3 : 15). Zullen de kinderen die Schriften van der jeugd af kennen, dan moeten zij er dagelijks in onderwezen worden. De ouders kunnen dat onderwijs in den regel zelf niet voldoende geven; daarom is het noodig dat de school ook deze taak van hen overneme, ofschoon dat hen niet ontslaat van de roeping, om ook zelf met hunne

kinderen in de huiselijke godsdienstoefening de Schrift te lezen.

De beste vorm om de kinderen in de eerste schooljaren met de H. Schrift bekend te maken, is het verhalen der Bijbelsche geschiedenis. In de hoogste klassen kan het lezen in den Bijbel zelf daarmede gepaard gaan.

Dit onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis is voor de school van geheel eenige waarde. In de eerste plaats natuurlijk omdat de Schrift alleen den weg der zaligheid bekend maakt. Daarom is dit onderwijs de grondslag van alle religieus en zedelijk onderricht; wat zonder dien grondslag en daarnaast wordt gebouwd heeft voor het leven geen duurzame waarde. Wanneer toegestemd wordt dat de ethisch-religieuze overtuigingen den kern en het middelpunt der persoonlijkheid uitmaken (Rein), hoe zal men dan beter die persoonlijkheid kunnen vormen dan door het vak bij uitnemendheid: de bijbelsche geschiedenis, en dan natuurlijk deze geheel overeenkomstig den Bijbel zelf. Karakters van den meest uiteenlopenden aard, hoog en laag, oud en jong, mannen en vrouwen, treden op in schier alle omstandigheden,

die in het menschenleven voorkomen. Het doen en laten, het denken en spreken der personen wordt op natuurlijke wijze, men zou kunnen zeggen, in goeden zin realistisch, beschreven. En nergens ontbreekt het algemeene en hooge gezichtspunt, dat gebeurtenissen, die over duizende jaren loopen, tot eene volkomene eenheid verbindt: het is altijd Gods raad, die uitgevoerd, Gods wil, die bekend gemaakt wordt. Ook zonder dat ze uitdrukkelijk als zoodanig worden voor oogen gehouden, spreken de daden der menschen als voorbeelden ter navolging of tot afschrikking, de daden Gods als van den Almachtigen Schepper des hemels en der aarde, den getrouwen Vader van wie in oprechtheid Hem eeren en liefhebben.

Doch ook uit meer algemeen oogpunt heeft dit Bijbelsche onderwijs eene zeer groote opvoedende kracht. Het leert de kinderen een groot stuk wereldgeschiedenis kennen: zij hooren van Egypte en den Nijl, van Assyrië en Babylonië met Euphraat en Tigris, van Phoenicië met Tyrus en Sidon, van Filistijnen en Arabieren, van het Rijk der Perzen en Meden, van Griekenland en Rome, van Romeinsche keizers en stadhouders, van de

Jordaan, de Doode zee, de Roode zee, de Middellandsche zee, den Libanon, den Sinai, den Ararat, om nu niet meer te noemen; zij vernemen van oude toestanden op het gebied van landbouw en veeteelt, van woning en kleeding, van zeden en gebruiken; zij worden bekend gemaakt met allerlei dieren, planten en delfstoffen, die anders buiten hunnen gezichtskring vallen; woestijnen en hooge bergen, de eigenaardigheden van het Oostersche klimaat en zijn invloed op den mensch worden hun beschreven. Neem met den Bijbel dit alles uit het onderwijs, aan kinderen der lagere school gegeven, weg, hoeveel armer en dorder wordt het, hoe verdwijnen tal van prikkels, die op het geheele geestesleven, op verstand, gemoed en wil zoo bevruchtend kunnen werken.

Naarmate echter dit onderwijs van hooger waarde is, naar diezelfde mate eischt het onderwijzers, die niet alleen wat de kennis van den Bijbel en van land en volk in Palestina en van de landen en volken, welke op den achtergrond zich vertoonen, goed onderricht zijn, maar die in 't bijzonder zelf dat Woord volgen als eene lamp voor hunnen voet en een licht op hun pad, die

zelf in Christus hunnen Heiland hebben leeren kennen.

Is de onderwijzer inderdaad iemand, die de groote opvoedende kracht van den Bijbel aan zich zelve heeft ondervonden, dan bestaat er niet alleen geen gevaar, dat een half uur des daags aan het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis besteed, afbreuk zal doen aan het andere onderwijs, maar zal het veeleer blijken, dat de breedere grondslag, die door het Bijbelsche onderricht gelegd wordt, en de invloed, dien het oefent op denken en willen, aan de overige vakken ten goede komt.

Hoe dikwijls wordt er thans niet door hen, die onderwijzers hebben te examineeren of die op middelbare scholen en gymnasia les geven, over geklaagd, dat de examinandi of de leerlingen letterkunde en geschiedenis niet recht verstaan door gebrek aan bijbelkennis.

Inderdaad is ook de geschiedenis van ons vaderland zonder die kennis onmogelijk te volgen. Leerlingen, die het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis met vrucht hebben genoten, begrijpen wat de invoering van het Christendom in de

Germaansche landen, de regeering van Karel den Groote, de kruistochten, de hervorming, de opkomst van onze Republiek, de invloed der fransche revolutie aangaat, het verhaal van den loop dezer gebeurtenissen beter dan zij, die van het Christendom en zijne geschiedenis op de hoogte gebracht moeten worden als van het Mohammedanisme.

Wij willen geenszins de politiek op de school brengen, maar verlangen wel dat de leerlingen de geschiedenis van hun vaderland zullen leeren kennen, zooals zij zich inderdaad meer dan duizend jaren lang ontwikkeld heeft, als de geschiedenis van eene Christelijke natie, op welke de beginselen van het Christendom misschien sterker hebben ingewerkt dan op eenige andere op het vasteland van Europa. Wij meenen dat dan alleen de geschiedenis van het vaderland inderdaad ontwikkeld en opvoedend op de jeugd zal werken. Geen chauvinisme wenschen wij te kweeken, maar evenmin willen wij in de schoolopvoeding voorbijzien, dat de liefde tot zijn land een ieder is aangeboren en dat de Nederlandsche natie onder de door God zoo rijk gezegende Christenvolkeren

eeuwenlang eene eerste plaats heeft ingenomen en nog zal kunnen innemen, wanneer het tegen de Revolutie vasthoudt aan het Evangelie.

Opvoedend werkt alle onderwijs, maar toch het eene vak meer dan het andere. 't Gaat niet aan hier de opvoedende waarde der verschillende vakken tegen elkander af te meten. Alleen willen wij nog op één vak wijzen, dat vooral in den tegenwoordigen tijd zeer op den voorgrond treedt: de natuurkunde.

Op de lagere school bepaalt het natuurkundig onderwijs zich tot eenige algemeene kennis van planten en dieren, van het menschelijke lichaam en van enkele algemeene eigenschappen van de anorganische stof, in 't bijzonder voor zoover ze in het dagelijksche leven toepassing vinden.

Dit weinige en algemeene is echter voldoende om, behalve de kennis der natuur, die het tegenwoordige maatschappelijke leven eischt, ook een diepen indruk te geven van het groote wonder, dat wij natuur noemen, en van de majesteit en heerlijkheid van Hem, die het wrocht en nog voortdurend onderhoudt en regeert. Om dien indruk duurzaam te doen zijn, gebruike de onder-

wijzer of leeraar geen lange betoogen of uitroepen van bewondering, maar trachte hij zijne leerlingen zelve het schoone en wijze in de ordening der natuur zóó te doen opmerken, dat de bewondering en de eerbied in hun eigen ziel opkomen; dan zal de opvoedende kracht van dit schoolonderwijs het best aan het licht treden.

Over het onderwijs in de moedertaal verbonden met het leesonderwijs zou nog wel het een en ander op te merken zijn in verband met ons onderwerp; noodig is dit echter niet: hoeveel opvoedende kracht er van de lectuur, uit het oogpunt van vorm en inhoud beide, kan uitgaan en welke beteekenis het onderwijs in het juiste gebruik der taal bezit voor de geheele vorming van den geest, is gemakkelijk genoeg in te zien door een ieder, die zich het onderwijs, dat hij in die vakken ontvangen heeft, 't zij het goed was of minder goed of onvoldoende, voor den geest weder oproept.

Het weinige, dat we hier over de school en de opvoeding hebben gezegd, zal wel voldoende zijn om de zeer groote beteekenis, die de school in den tegenwoordigen tijd heeft voor de opvoeding

van het opkomend geslacht, zij het ook slechts in groote trekken, in het licht te stellen, en den strijd te verklaren, die er om de school gevoerd is en nog wordt.

Het is voor ouders onmogelijk na te gaan tot in bijzonderheden, hoe hunne kinderen op de school worden opgevoed. Daarom is het vóór alles noodig dat zij vertrouwen kunnen stellen in de onderwijzers, aan wie zulk eene hoogst gewichtige taak is toevertrouwd, en dat zij weten dat de benoeming van die onderwijzers geschiedt door besturen, met welke zij in de hoofdzaak homogeen zijn. Het zaad op den nog maagdelijken akker van den kindergeest uitgezaaid, blijft daar voortkiemen en opgroeien tot in lengte van jaren.

Ook mag men niet voorbijzien den invloed, dien de leerlingen van dezelfde school, in het bijzonder van dezelfde klasse, ten goede of ten kwade op elkander kunnen oefenen; een invloed, die slechts indirect aan de school kan worden toegekend, maar dien ouders zoowel als onderwijzers met de grootste zorg hebben na te gaan, gedachtig aan de spreuk, die reeds de Apostel Paulus van een ouden Griekschen dichter heeft overgenomen:

„kwade samensprekingen bederven goede zeden”. Die zorg behoeft er niet toe te leiden, dat kinderen van ouders, welke niet de beginselen, die den grondslag der school vormen, zijn toegedaan, worden geweerd. Wie dat meent, ziet voorbij, dat de zonde uit het hart voortkomt, en dat kwade samensprekingen ook onder kinderen uit Christelijke gezinnen voorkomen; maar de vrees voor den schadelijken invloed van kwade samensprekingen moet er toe leiden om de schakel, die tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding ligt, den omgang tusschen de kinderen zelf, niet voorbij te zien, om de gangen der jeugd op den weg naar de school of van de school naar huis, op wandelingen, bij het spel, in het gezellig samenzijn, in het oog te houden en dat niet uit argwaan, maar met de teedere zorg der liefde, die de Christelijke opvoeding in het huisgezin, in de school en overal waar het kind verkeert, behartigen wil, naar Gods bevel, tot heil van het kind zelf en tot zegen voor land en volk.

DE OPVOEDING DOOR DE KERK

DOOR

Ds. P. A. E. SILLEVIS SMITT

In de weidsche taak der opvoeding ziet ook de kerk van Christus zich een plaats, een plaats der eere aangewezen.

Een afzonderlijke beschouwing van hetgeen tot de roeping der kerk behoort, mag in een verhandeling over de opvoeding uit christelijk oogpunt te meer worden gevorderd, waar wij leven in een tijd, waarin men de kerk, als getuige voor het nageslacht, tot zwijgen zou willen doemen. Het ongeloof, in allerlei gestalte optredende, ziet in de kerk haar meest gevreesde en daarom felst bestreden vijand. In den strijd der beginselen moge gedurig, ook in ons vaderland, de school op den voorgrond treden, voor niemand die iets verder ziet, is het verborgen, dat achter den schoolstrijd de kerkstrijd ligt. Niet de strijd tegen een bepaalde kerk, maar tegen de kerk in den

breedsten zin, als die machtige verschijning in het leven der volken, die de bewaarster is van een bovennatuurlijke openbaring, de vertegenwoordigster van heilige traditiën, met haar eeuwige beginselen zich aansluitend aan het verleden, macht oefenend in het heden, de hand leggend op de toekomst. De kerk zal metterdaad blijken het bolwerk te zijn, waartegen een geslacht, dat God wil vergeten en vertreden, zijn zwaarsten kamp zal hebben te strijden. En in den naam van „Clericaal”, als verzamelwoord, om te merken al wie aan de openbaring Gods, gezag over heel het leven wil toekennen, wordt niet onduidelijk het karakter aangegeven van den tegenstand, die uit verschillende hoeken aan de partijen des geloofs wordt aangedaan. Niet alsof die strijd tegen de kerk als zoodanig, bij allen, die tegen de „clericalen” optrekken, even openlijk aangeboden, of zelfs wezenlijk bedoeld ware. Velen zullen meenen tegen de christelijke school te kunnen ijveren en toch de christelijke kerk onaangetast te kunnen laten, terwijl zij in de kerk veel goeds erkennen zoo ze maar naast het leven, maar niet in het leven positie kiest. Maar ook hier

zullen beginselen blijken onverbiddelijk te zijn. Of de kerk zal haar eer inboeten door haar eerstgeboorterecht smadelijk te verkoopen, of, indien ze blijft roepen en eischen in het leven voor het Woord Gods, zal meer en meer de tegenstand zich tegen haar concentreeren.

Die kerk nadert het kind, nog onbewust, om het door den doop, als met een veld- en merk-teeken te onderscheiden van de ongeloovigen; die kerk heeft de hand in het huisgezin, heeft de hand in de school; die kerk bereidt maar niet voor een hemelsch koninkrijk, maar wapent ook voor dit leven; die kerk zoekt te overtuigen, te winnen, te bewaren, terug te brengen; die kerk getuigt, keurt, waarmerkt, waarschuwt, tuchtigt... die kerk is als de garde van Napoleon, tegen wie de beste en de laatste krachten moeten worden in het vuur gebracht. Van de uiterste linkerzijde ging dan ook onlangs bij monde van Liebknecht in Halle een oorlogskreet uit, dat de school tegen de kerk moet worden gemobiliseerd, de schoolmeester tegen den geestelijke, opdat ten slotte een goede opvoeding zou mogen uitwerken, dat er geen religie meer bestaat.

Zoover is het gelukkig nog niet. En hiertoe zal het, bij Gods genade, in ons vaderland niet zoo gemakkelijk komen. Ons volk is in zijn kern nog christelijk, nog kerkelijk. Zelfs heeft de belijdenis der vaderen, met martelaarsbloed bezegeld, nog een eigen stempel achtergelaten op onze natie, dat niet licht zal worden uitgewischt. Ons volk werd eens in zijn schoonste levensperiode aangegrepen door de machtige idee der calvinistische wereldbeschouwing en in zijn opkomen gedrenkt met de melk der gereformeerde religie. Aard en karakter waren mede op het omhelzen van zoodanige levensbeginselen aangelegd. En nog zitten ze in merg en been, en zijn de kracht van het bloed. Een herleving der gereformeerde waarheid grijpt immer weer diep in ons nationale leven in, en geeft hope, om, van uit de kern, het volk weer te bouwen voor de toekomst. Al is er ook allerlei zaad van vreemden akker op onzen bodem gestrooid, dat maar al te schielijk is opgeschoten, — het zaad der oude waarheid, waarvoor de vaderen wilden ondergaan, schiet het diepst wortel. Hoe gebroken ook de harp daar ligt, er is een snaar die trillen gaat, wanneer de oude klanken haar aanroeren.

En wanneer we spreken van de oude waarheid, dan denken we van zelf aan de kerk, die de pilaar en vastigheid der waarheid is. Ook voor haar rekening ligt het opkomend geslacht. Zij heet het op te voeden tot zijn bestemming, om der vaderen God te dienen in waarheid en gerechtigheid al de dagen des levens.

Zullen we nu in kort bestek eenig licht werpen over de opvoeding door de kerk, dan hebben we eerst ons van de roeping der kerk tot die taak te doordringen; daarna het doel van die taak in het oog te vatten, en ten slotte de uitvoering van die taak ons in te denken.

Wanneer we handelen over de opvoeding door de kerk, is boven alles noodig, dat wij het begrip kerk nader bepalen. Alle vaagheid en onduidelijkheid moet bij een gewichtige zaak als deze wegvallen. Hoe hebben we ons de kerk te denken, die als opvoedster optreedt?

We moeten dan wel onderscheiden tusschen het organische en het geïnstitueerde leven der kerk; tusschen het leven, zooals zich dat in

geestelijke mogendheid en werkdadigheid openbaart op elk levensgebied in de geloovigen als lidmaten van Christus, die aan zijn gaven en krachten gemeenschap hebben door den Heiligen Geest; en het leven, gelijk dat een bepaalden vorm heeft aangenomen in het kerkelijk instituut, werkt in de bediening der genademiddelen door de ambten, en gebonden is aan een bepaalde belijdenis.

Ieder voelt aanstonds het verschil. Dat organische leven hoort tot het wezen der kerk; het geïnstitueerde tot het welwezen. Het eerste is er steeds, of er zou geen kerk van Christus zijn; het tweede zou kunnen ontbreken. Het eerste is er vóór het instituut, en moet er steeds achter schuilen, zal het instituut niet een doode vorm zijn, en geeft er waardij en beteekenis aan.

Nu gaat er zeer zeker ook van de kerk als organisme, zichtbaar in de aanwezigheid van geloovigen, indirect een opvoedende kracht uit. Het leven van Gods volk op aarde; de groote gebeurtenissen, die de geschiedenis der kerk beheerschen; de warmte der gemeenschap met allen, die éézelfde dierbaar geloof bezitten; het strijden onder de banier van koning Jezus tegen de machten

der duisternis, de ontwikkeling van het christelijk leven op allerlei terrein door den adem des Heeren in de kinderen des Koninkrijks, die hen aandrijft in hun persoonlijk leven, — dat alles besluit in zich een opvoedend element van ongemeene kracht, en daarin ligt een basis waarop kan worden gebouwd. Ja, vergeten we ook niet, dat wanneer de ouders in het huisgezin en de onderwijzers in de school, de kinderen opvoeden in de vermaning en vreeze des Heeren, het de kerk van Christus is, wier heilig leven zich in dat opvoedend vermogen heerlijk openbaart.

Maar dit bedoelen we toch niet, wanneer we spreken over „opvoeding door de kerk”. De kerk in organischen zin, voedt niet opzettelijk op, met voorgesteld doel en naar vaste regelen. En dat nu is juist wat bij alle opvoeding, als taak beschouwd, onmisbaar is. Daarom hebben wij ons de kerk te denken als instituut. Als zoodanig toch heeft zij, gelijk gezegd, een bepaalde forma aangenomen in gehoorzaamheid aan het Woord des Heeren, vereenigt zij degenen die eenzelfde belijdenis hebben, treedt zij op in de ambten, die God heeft ingesteld, geschieden in haar midden

de diensten des Woords en der Sacramenten, wordt in haar de tucht geoefend, en neemt zij ook ter hand de opvoeding van het geloovig geslacht, dat in haar schoot wordt geboren.

Alle opvoeding door de kerk is dus, in dezen meer beperkten zin, waartoe we ons bepalen, zuiver ambtelijk. Ze is dienst. Ze geschiedt op last en gezag van Christus, die zich in het midden zijner gemeente daartoe bedient van zijn ambtsdragers als organen. Als gemeenschap is de kerk zeer zeker de vergadering der geloovigen, maar in haar ambtelijke bediening is ze tevens de moeder der geloovigen, die de geloovigen voedt als kinderen van het hemelsche Jeruzalem.

En dan zijn al de geloovigen kinderen, niet alleen degenen die nog niet volwassen zijn. De opvoeding der kerk strekt zich uit tot allen. Paulus zegt tot de geloovigen van Corinthe, dat hij tot hen niet spreken kan als tot geestelijken, maar als tot vleeschelijken, als tot jonge kinderen in Christus. Ze vermogen nog niet met vaste spijs gevoed te worden ¹⁾. Of, wanneer hij in de ge-

¹⁾ I Cor. 3 : 1, 2.

meente van Filippi onderscheid maakt tusschen volmaakten en onvolmaakten, bedoelt hij geenszins het onderscheid tusschen volwassenen en kinderen. Neen, heel de taak der kerk is opvoedend, en dat aan allen. Ze is dat niet alleen in de catechese aan het zaad der kerk, maar ook in de vergadering der geloovigen, waar het Woord wordt gepredikt, de sacramenten worden bediend, gebeden en lofzangen worden opgezonden. Ze is dat in herderlijk werk bij het bezoek der geloovigen in hun huizen. Ze is dat in de uitoefening der kerkelijke tucht. Heel de gemeente moet leeren, om te niet te doen hetgeen eens kinds is, om een man te worden ¹⁾. De strekking van de instelling der ambten is tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwning van het Lichaam van Christus, „totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zoon Gods, tot een volkomen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus, opdat wij niet meer kinderen zouden zijn, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met allen wind der leer, door de bedriegerij der menschen,

¹⁾ 1 Cor. 13 : 11.

door arglistigheid, om listiglijk tot dwaling te brengen, maar de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opwassen in Hem, die het Hoofd is, namelijk Christus" ¹⁾).

Evenwel, al is alle arbeid der kerk aan allen opvoedend van aard, toch meenen we, handelend over „de opvoeding door de kerk”, nogmaals ons onderwerp te moeten beperken, en wel tot de opvoeding, die door de kerk verstrekt wordt aan het opkomend geslacht, aan de kinderen der gemeente.

Welke is de taak, die de kerk te vervullen heeft aan het kind? Ziedaar de vraag, die meer bepaaldelijk ons bezig houdt. En, aangezien de catechese het opzettelijk middel is, waardoor de kerk haar roeping in deze vervult, zal vooral die tak van kerkelijken dienst onze aandacht vragen.

Indien wij voorstanders konden zijn van dusgenaamde „kinderkerken” en „kinderpreeken”, zouden deze samenkomsten, met de kinderen belegd, ook bespreking verdienen. Doch naar de beginselen van Gods Woord kunnen wij bij de prediking een scheiding in het Huis Gods tusschen

¹⁾ Efeze 4 : 11—15

de geloovigen en hun kinderen niet goedkeuren. Groot en klein verschijnen als bondelingen voor het aangezicht des Heeren in zijn woning. Elk huisgezin is een kerk in het klein, en in de vergadering der gemeente komen saâm de gezinnen, waarin de eerste gestalte van het Genade-Verbond wordt aanschouwd. Liefst zouden we zelfs zien, dat de plaatsen in de kerken gezinsgewijze werden toegewezen, zoodat niet, gelijk veelal geschiedt, de kinderen, ver van de ouders verwijderd, op galerij of op achterbanken, aan zichzelf overgelaten, den dienst bijwonen. Het Woord is ook voor hen; het aanschouwen van het Sacrament, ook al is de toegang tot het Avondmaal voor hen nog niet geopend, heeft een rijke opvoedende beteekenis voor het kinderoog en kinderhart, en wellicht wordt te veel in de prediking verzuimd, ook met de behoeften der kinderen te rekenen, en bijtijden uitdrukkelijk tot hen het woord te richten.

Ook blijft buiten beschouwing de Zondagsschool. Zeer zeker wordt daar gearbeid uitsluitend aan het kind, en verdient de Zondagsschool, vooral in groote steden, waar zooveel duizenden opgroeien

in vervreemding van het Evangelie, onze hartelijke belangstelling en steun. Zelfs heeft de kerk zich van dit werk niet afzijdig te houden, maar het onder haar toezicht te nemen. Maar daarmee is de Zondagsschool zelve nog volstrekt niet kerkelijk, en zou zelfs schaden aan het leven der gemeente, indien zij wilde overnemen wat der kerk is. Zij blijve haar evangeliseerend karakter behouden, en moet daarom niet gezocht worden in plaats van de samenkomsten der gemeente of van de catechisatie, noch op uren worden gehouden, waarop de gemeente vergadert.

Is nu aan de kerk een groot deel der opvoeding toevertrouwd, de kerk staat hierin niet alleen. Naast haar treden het huisgezin en de school als opvoeders op, ieder op eigen terrein, maar in onderling verband en samenwerking. Evenals de raderen van een uurwerk wel elk wentelen om eigen spil, maar niettemin in elkander grijpen, en zoo het uurwerk doen loopen, zoo bewegen zich ook de opvoeding in de kerk, in het huisgezin en in de school elk om eigen as, maar in die beweging vatten zij elkander, en brengen gezamenlijk het werk tot stand, waartoe God de

Heere ons in de opvoeding roept. Huis, school en kerk moeten uit één zelfde beginsel, naar één maatstaf in de opvoeding saamwerken, en waar die eenheid wordt gemist, loopt noodzakelijk de opvoeding gevaar om geheel te mislukken.

Eigenlijk is God de Heere de éénige Opvoeder. Hij, die de Schepper is van elks aanzijn, en de Leidsman van de wieg tot het graf. Hij in wiens hand het hart, het verstand, de wil van het kind is, en die al de middelen en wegen bepaalde, waardoor het in de jaren der ontwikkeling moet worden bearbeid. Hij schiep een roeping voor de ouders in het huis; Hij gaf de school met haar onderwijzers de plaats in het kinderleven; Hij gebruikt ook zijn kerk tot haar eigen werk in de opvoeding. Zij vertegenwoordigt den rijkdom der bijzondere genade, en het geheel eigenaardige der kerkelijke opvoeding ligt hierin, dat zij ambtelijk, dat zij dienst is, in naam van den Koning der kerk gegeven.

Het nauwst aan elkander zijn verbonden de opvoeding door de kerk en door het huisgezin. Het huisgezin heeft een zijde die raakt aan de algemeene genade, en een zijde die raakt aan de bijzondere genade.

De ouders zijn de eerste en natuurlijke opvoeders. Zij gaven hun kind het leven, maar het leven, gedragen door Gods Verbond. Op hunschouders rust de dubbele roeping, om het op te voeden naar lichaam en naar ziel, voor dit en voor het eeuwige leven, als hun kind en als kind des Heeren, als lid van het huisgezin en als lid der gemeente, als natuurlijk erfgenaam en als erfgenaam van het Rijk Gods en van zijn Verbond. En zij kunnen in de opvoeding naar haar geestelijke zijde, zichzelf geven met een innigheid en levende belangstelling, gelijk nergens in die mate te verwachten is.

Er zijn dan ook tijden geweest, waarin de gansche last der opvoeding rustte op de schouders der natuurlijke verzorgers. Niet bij de oude heidenen. Onder de Grieken en Romeinen was de opvoeding meer een tak van staatsdienst dan ouderplicht. Maar onder het oude Bondsvolk van Israël. De kerkelijke opvoeding school toen nog geheel weg in die van het gezinsleven. De vader moest zijn kind opvoeden tot een lid van het volk Gods, en waar in Israël het burgerlijke en kerkelijke leven één was, was de natuurlijke

opvoeding van zelf ook een religieuse, in alle deelen verbondmatig. Voor de ooren van kinderen en kindskinderen moesten de wonderen Gods worden vermeld. Op de vragen, die betreffende God en zijn dienst in het kinderhart opkwamen, moest de vader het antwoord geven ¹⁾. En in den 78sten psalm wordt in schoone taal geteekend, hoe de erfenis van de verborgenheden des Heeren door de vaderen in den schoot van het nageslacht wordt neêrgelegd. En het zijn de krachtigste geslachten geweest in geloof en in moed, waar in de ééne vaderhand, tot dit werk door den drang zelf geoefend, het gansche werk der opvoeding besloten lag. De voortrekkers en hun zonen in Zuid-Afrika hebben den grond gelegd voor een veerkrachtig volksbestaan. Er moge aan zulk een opvoeding in den omtrek veel ontbreken, waarin thans kan voorzien, in den kern was ze gezond en frisch en bezat al de bekoring en het naïeve van het instinctieve leven. 't Ongeloof grijpt bij zulk een opvoeding niet zoo licht zijn prooi.

Het is er dan ook verre vandaan, dat de opvoeding door de kerk het geestelijk onderricht

¹⁾ Ex. 10 : 2; 13 : 14.

in het huis zou overbodig maken, of zou beperken tot het toezien op een geregeld kerk- en catechisatiebezoek. Zelfs zou er geen overwegend bezwaar bestaan, indien een huisvader, immers staande in het ambt van geloovige en van priester zijns huizes, zelf zijn kinderen leidde tot het heilig Avondmaal, gesteld hem daartoe de gave en de gelegenheid niet ontbraken. Onze Dordtsche vaders bestempelden het onderricht, dat van de ouders uitgaat, dan ook met den naam van huis-catechisatie.

Maar ook bij het meest actieve optreden der ouders, blijft de band aan de kerk bestaan. Immers in haar schoot hebben zij bij den Doop de belofte afgelegd, dat ze hun kinderen „hiervan”, dat is van de dingen die den Doop en het Verbond Gods betreffen, „breeder” zullen onderwijzen. En hier ligt dan ook het punt waar de raderen van het leven van huis en kerk bij de opvoeding in elkaâr grijpen. Behalve dat de kerk straks aan de gedoopten haar eigen roeping ambtelijk zal vervullen, treedt ze ook ambtelijk de huizen der geloovigen binnen en vergewist zich, of de belofte bij den Doop afgelegd naar eisch wordt nageleefd.

Niet om zich als kerk te plaatsen tusschen de ouders en God, aan wien dezen onmiddellijk verantwoording schuldig zijn voor hun ouderschap, maar om toeziend, zoo noodig vermanend en raadgevend op te treden. Zoo blijft er een levend contact in de opvoeding tusschen huis en kerk, tusschen ouders en ambtsdragers, en ligt er ook in de opvoeding door het gezin aanraking met het kerkelijke leven.

Iets anders staat het met de verhouding tusschen kerk en school. Hier ontmoet de kerk geen natuurlijke verzorgers; hier geen personen, die in haar handen een belofte aflegden; hier geen schepping Gods, maar een organisatie door den mensch onder Gods zegen gesticht; hier zelfs geen kerkelijk erf, geen terrein der bijzondere genade. Toch mag ook de christelijke school niet leven zonder verband met de kerk des Heeren. Zeker, de kerk mag in de school, souverain als ze is in eigen kring, niet heerschen; ze heeft zich niet te mengen in onderwijszaken die tot haar terrein niet behooren. Maar allereerst heeft de kerk toe te zien, of de ouders, die vrijwillig de school voor hun kinderen hebben te kiezen, en

geroepen zijn om den geest van het onderwijs te keuren, zich bij die keuze hebben laten leiden door de verplichting, die zij bij den Doop hebben op zich genomen. En bovendien wordt in de school de Schrift geopend en de catechismus geleerd, en hoe zou het niet noodig wezen, het verband tusschen het godsdienstig onderwijs op de school en de ambtelijke catechese zóó te leggen, dat elk naar eigen methode en met eigen oogmerk worde verstrekt, opdat de school niet kerk en de kerk niet school worde? Niet noodig ook, te waken, dat het leven der bijzondere genade, gelijk het kind in den doop daaraan gebonden ligt, niet worde teruggedrongen door de eischen van het natuurlijke leven, die in onzen tijd in de school zoo licht de overhand verkrijgen? De regeling van dit contact tusschen school en kerk laat ongetwijfeld nog veel te wenschen over en de schuld ligt hier meer bij de laatste dan bij de eerste. De noodzakelijkheid van een geregeld geoefend verband is nog niet genoegzaam in het kerkelijk bewustzijn doorgedrongen. In de huisgezinnen voelt het ambt zich thuis, in de school nog maar weinig. En toch is ons niet bekend,

dat de school het niet gaarne eerbiedigt. Zelfs waar een verband werd gelegd, meestal in het benoemen van een commissie, die de school bezoeken zal, is het uiterst traag en zwak in zijn werking. Toch behoort ook dit toezicht zijdelings tot de opvoeding door de kerk.

Veel duidelijker spreekt echter de roeping der kerk in de opvoeding, zooals zij die zelve uitoefent in het catechetisch onderwijs. Daarbij treedt zij gewild als opvoedster en leeraresse op, en roept opzettelijk een geheele organisatie tot geestelijk onderricht in het leven. De catechese is een gewichtig hoofddeel van het leeraarsambt, in den loop der tijden als van zelf geboren.

In Israël zagen we het onderwijs in de heiligheden des Verbonds liggen in het vaderlijk huis.

Met den ingang van het Nieuwe Testament zien we het beginsel der catechese besloten in het bevel van den Heiland: „Gaat dan henen, onderwijst alle de volken, dezelve doopende”. Natuurlijk ging in die dagen het onderwijs aan den doop vooraf, omdat men met den Doop eerst in het Verbond Gods werd opgenomen. Een onderwijzen niet uit den doop, maar tot den

doop. Dat onderwijs was in den beginne slechts zeer beknopt. Hoe kort was het onderricht, dat de kamerling ontving. Hoe eenvoudig de belijdenis, waartoe de stokbewaarder werd geroepen. Eerst in de volgende eeuw, toen ernstiger keur noodig werd, kreeg het catechumenaat zekere gestalte, en ontving eerst zijn eigenaardig karakter, toen de kinderdoop regel werd, en derhalve de onderwijzing de gedoopte kinderen moest leiden tot het tweede sacrament, dat des Avondmaals.

Daarna is de catechese in de middeleeuwen verbasterd door de superstitiën der Roomsche kerk, en ging op in het sacrament van het vormsel. En het is de eere der Reformatie, dat zij, geheel in overeenstemming met haar geestelijk karakter, de catechese weêr maakte tot onderwijzing in de leer der waarheid, en het vormsel verwierp voor de openbare belijdenis. En de geschriften der reformatoren, de handelingen der kerkelijke vergaderingen, en niet het minst de rij van catechismussen, die van Calvijn voorop, zijn daar, om ons een indruk te geven van de hooge waarde, die aanstonds aan de ambtelijke onderwijzing en opvoeding werd toegekend. Met vaste hand zetten

de vaders de reformatie dóór in de fundeering van het volgend geslacht in de waarheid die naar de godzaligheid is.

Nu hadden reeds in de eerste eeuwen der christelijke kerk de opgekomen ketterijen aan het catechumenaat een belangrijke uitbreiding gegeven. Het onderricht werd ook wapening. Met de geboorte der eerste belijdenissen uit de geweldige worstelingen des geloofs, kreeg ook de catechese een confessioneel karakter. Na de Reformatie werd dit nog sterker. En naarmate de bestrijding der waarheid zich uitbreidt, het kerkelijk arsenaal onder de voorlichting des Geestes met steeds meer wapentuig wordt voorzien, en de pluriformiteit der kerk door splitsing eer toe- dan afneemt, wordt de confessioneele stempel der catechese steeds meer verscherpt.

Men is er niet mede af, door te zeggen, dat de opvoeding geschiedt door de kerk als instituut zonder meer. Een tweede vraag is: door welk instituut? En dan stellen wij ons niet op het standpunt der uitsluiting van de „alleenzaligmakende kerk” van Rome, maar erkennen, de veelvormigheid der kerk aanvaardende, als onder

Gods bestel geworden, ook het betrekkelijk bestaansrecht van andere kerken naast de onze, voor zoover ze aan de merkteekenen der ware kerk niet ten eenenmale vreemd zijn. Maar van een catechese in algemeen-christelijken zin, waarbij het verschil in belijdenis zou moeten worden weggedoezeld, kan daarom juist geen sprake zijn. Wij willen de belijdenissen niet oplossen in een nietszeggend credo, waarin allen zich kunnen vinden, maar ten laatste toch niemand; doch integendeel, wij begeeren, dat in de opvoeding de belijdenis eerlijk en trouw, rijk en scherp, klaar en breed tot haar recht kome. De catechese wordt dus niet lichter maar zwaarder; de roeping der kerk niet minder maar meer verantwoordelijk. De hoge eischen, door de ontwikkeling der dwaling en den nood der tijden gesteld, dringen dan ook de opvoeding door de kerk op den voorgrond. Huis catechisatie zou slechts bij hooge uitzondering kunnen voldoen, en de gave, de kennis en de geoefendheid van het ambt is bij de opvoeding onmisbaar. Het heil der kinderen, maar ook het leven der kerk zelve staat hier op het spel. Meer dan aan brood en water is er

schreiende behoefte aan kennis, maar dan niet slechts aan een kennis des verstands, omgaande buiten het hart, maar aan een kennis, geheiligd door den Geest der waarheid, die in de kerk van Christus woont en werkt, waakt en bidt, en ook alleen de Machtige is, om haar in deze haar heilige roeping getrouw te doen zijn tot den dag der toekomst van Jezus Christus.

Het gewicht dezer roeping wordt dan eerst recht gevoeld, wanneer wij in het oog vatten het doel dat de kerk bij haar opvoeding zich heeft te stellen. God de Heere heeft gewild, dat zijn kerk op aarde een teeder en heilig werk zou werken aan elk geslacht dat ontluikt, en Hij heeft daarmede zijn oogmerk. Laat ons bij het bepalen van het doel der kerkelijke opvoeding ons plaatsen op dit standpunt, en dan onderscheiden we vanzelf, tusschen een naaste doel, en een laatste doel, wat we, wijl het hoogste, ook het eerste zouden kunnen noemen.

Het naaste doel ligt in het kind, dat object, en in de kerk, die subject der opvoeding is. Het laatste en hoogste doel ligt in de

verheerlijking van den naam onzes Gods.

We willen met dit tweede beginnen. En het is zeker noodig met nadruk op dit hoogste oogmerk te wijzen. Want, hoezeer wij alle dingen van uit de souvereiniteit Gods wenschen te bezien, er bestaat gevaar, om, bij deze stoffe uitgangspunt en eindpunt uit het oog te verliezen. Dit ligt hieraan, dat men de kerk op aarde met haar ambten en instellingen gedurig beschouwt, naar Lutherschen trant, als een heilsinstituut, in het leven geroepen, om aan zondaren de zaligheid te schenken. En nu zeggen we niet, dat de prediking des Woords, de bediening der sacramenten en zoo ook de catechisatie, niet de middelen zijn, waarvan de Heere zich bedient, om door den Heiligen Geest in de harten der uitverkorenen te werken tot geloof en bekeering, tot heiligmaking en volharding, zoodat ze voor de eeuwige zaligheid van hooge beteekenis zijn. Maar we moeten er ons goed van doordringen, dat achter de kerk als instituut, en als het wezen van haar bestaan, ligt de kerk als organisme, het geestelijk lichaam van Christus, dat het leven der genade ontvangt, niet door het ambt. Omgekeerd wordt het

ambt door den Heere gebezigd om dat door Hem gewrochte genadeleven te dienen, tot ontplooiing en openbaring en heerlijkheid te brengen. Met andere woorden: de Heere is aan zijn zichtbare kerk tot zaliging der zijnen niet gebonden, maar wel is de zichtbare kerk in al haar arbeid afhankelijk van het zaligmakend werk Gods. Zonder dat kan ze niets en vermag ze niets. Ware het anders, — het zou onmogelijk wezen, dat eenig zondaar buiten den ambtelijken dienst tot het leven kwam, en de duizenden van kleine kinderen, die wegsterven, zonder ooit iets van de opvoedende kracht der kerk te hebben ervaren, en van wie we toch gelooven, dat God ze om zijns Verbonds wil opneemt in zijn heerlijkheid, zijn het levend bewijs, dat de kerk als instituut niet de bedoeling kan hebben, om de zaligheid toe te brengen. De zaligheid hangt ten laatste eeniglijk en alleen aan het verborgen werk der levendmaking in de wedergeboorte door den Heiligen Geest. Wie niet wedergeboren is uit den Geest Gods zal het koninkrijk Gods niet zien, of hij door de kerk werd opgevoed of niet. Niet één ziel heeft de wedergeboorte aan de kerk te danken, maar

alleen aan God, die de souvereine Werkmeester der genade is.

Eerst wanneer we hiervan diep zijn overtuigd, aanbidden we in den arbeid van Gods kerk een hooger oogmerk: de verheerlijking van Gods Naam. Hij keurt 't noodig, dat zijn Zion een lof van Hem op deze aarde zij, en daartoe geeft Hij zijn kinderen, die Hij verwaardigt tot zijn dienst hier beneden, niet aanstonds een plaats in de triumfeerende kerk, maar eerst deel aan de worsteling der strijdende kerk. En nu schenkt Hij in die strijdende kerk alles wat ze behoeven, om zijn eere te kunnen dienen. Ze kunnen niet verkondigers worden van Hem, die hen riep uit de duisternis tot zijn wonderbaar licht, zonder bekeering, zonder geloof en geloofssterking, zonder heiligmaking; ze kunnen niet tot bekeering en geloof komen zonder onderrichting en kennis. Zoo valt van zelf heel de ambtelijke dienst van Gods kerk onder dat hooger licht van de verheerlijking van den Naam onzes Gods. Met heel de opvoeding des Heeren door de kerk zoekt Hij zijn eer in deze wereld. Hij kon, indien Hij het wilde, de zijnen volmaken in één oogwenk en van de aarde

wegnemen, maar dan zou Hij in zijn volk geen Naam in de wereld hebben. Doch, nu heeft Hij een heilig volk zich verkoren, dat Hij van kinds-been af toerust tot zijn dienst, en door de middelen zijner genade opkweekt tot dragers van zijn Naam in het midden van een krom en verdraaid geslacht. Aan dit doel zijner eere is het naaste doel, hoe uitnemend ook, ondergeschikt.

En dat naastgelegen doel der opvoeding door het ambt ligt nu eenerzijds in het kind, anderzijds in de kerk zelve. Ze is onmisbaar voor het zaad der gemeente, maar tevens van belang voor de kerk, zal haar leven niet kwijnen en ondergaan.

Het doel, dat de kerk in het kind der gemeente met haar opvoeding beoogt is, het te leiden tot zelfstandig belijden en aanvaarden van het Verbond Gods. En waar het nu in den Doop het teeken en zegel ontving van aanhoorigheid aan dat Verbond en van het Avondmaal een roepstem uitgaat om vrijwillig in een weg van geloof en bekeering met bewustheid tot het Verbond Gods toe te treden, wordt vanzelf de lijn der opvoeding getrokken tusschen deze beide sacramenten. De kerk vat de gedoopten bij de hand en leidt hen

tot den disch des Heeren, en opent de deur die dit heiligdom ontsluit voor allen, die in een hartelijke belijdenis betoonen de vrucht der opvoeding verkregen te hebben.

Hiermede is van zelf het geestelijk karakter der opvoeding aangegeven. Heel dit heilig werk aan verstand en hart hangt aan de rechte beschouwing van de kinderen der gemeente. Ze zijn niet alleen menschen, met lichaam en ziel; schepselen Gods, geroepen tot zijn dienst nu en eeuwig; niet alleen zondaren, die van God vervreemd, alleen door almachtige genade kunnen worden behouden, en anders voor eeuwig zouden rampzalig zijn. Ze zijn meer. Ze zijn bondelingen, naar Gods vrijmachtig bestel ingeschakeld in de geslachten der geloovigen. Niet dezulken, die tot bondelingen of tot leden van Gods kerk door opvoeding moeten worden gevormd, maar die integendeel, wijl ze tot het Verbond en de gemeente Gods behooren, op die opvoeding een heilig recht hebben. Ze behoort tot de goederen, waarvan de genade Gods hen erfgenaam maakte, en hun doop spreekt dat uit. Daarom heeft de kerk van den doop bij het werk

der opvoeding uit te gaan. Al wat in dien doop van Godswege wordt getuigd van de kinderen der gemeente, is het fundament, waarop heel het gebouw der opvoeding moet worden opgetrokken. De regel des Genadeverbonds is in alle deelen de regel der opvoeding. Zonder daarom persoonlijk van eenig kind absolute zekerheid te hebben aangaande het leven der genade, — want wie zou ooit de kennis van het hart zich aanmatigen, die de Heere alleen bezit? — mag en moet, om des Verbonds wil, de onderstelling der wedergeboorte, gelijk bij den Doop, zoo ook bij heel den weg der opvoeding die naar het Avondmaal leidt, de basis zijn van heel de geestelijke vorming. Hoe zou toch, zonder verborgen leven, alle opvoeding door de kerk met volslagen onvruchtbaarheid geslagen zijn! Wat zou al onze ingespannen arbeid baten, als de Heere niet de opening des harten schonk? Of, hoe zou immers het werk der opvoeding vrucht dragen in een doorbreken tot bekeering en in een uitkomen als belijder, indien niet het waarachtig beginsel des levens eerst door Gods genade geschonken was? Daarom is de Doop, waarin de God des Verbonds van

deze dingen getuigenis geeft èn voor de kerk die opvoedt zulk een onmisbare steun, èn voor het kind, dat opgevoed wordt, het teeken, waarop het gedurig moet gewezen, om toch te zoeken dien God des Doops, die de zijnen het eerst gezocht heeft met eindelooze barmhartigheid.

Ons formulier van den heiligen Doop is in dit opzicht ééinig in schoonheid en klaarheid. Denk, om iets te noemen, aan de woorden in het dankgebed: „Wij bidden U, dat Gij dit kind met uwen Heiligen Geest altijd wilt regeeren”. God Zelf, die genadiglijk de hand lei op zijn erfdeel, — Hij, de Regeerder, die het bezit, het beheerscht, het leidt, en daarom Hij Zelf de Opvoeder. Dan alleen kan de opvoeding door anderen iets uitwerken, en daarom: de Heere moge het regeeren, „op dat het christelijk en godzaliglijk opgevoed worde”.

En wat zal dan die vrucht der opvoeding mogen zijn? De inzetting van het leven? Het beginsel der genade? Het zaad des geloofs? Neen. Dat alles schenkt Hij zelf. De vrucht onzer opvoeding is alleen het wassen en toenemen van wat Hij heeft gewrocht: „en in den Heere Jezus Christus wasse en toeneme”.

En, zoo vraagt ge verder, waarin zal dat wassen in Christus zich ten laatste moeten openbaren, en de opvoeding der kerk haar werk bekroond mogen zien? In de belijdenis met eigen hart en mond van dien God, die in alles de Eerste was: „opdat het uw vaderlijke goedheid en barmhartigheid, die Gij hem en ons allen bewezen hebt, moge bekennen”.

En eindelijk, waartoe heel die arbeid van Gods kerk aan gedoopten ten koste gelegd? Zie, dan wordt gegrepen naar het laatste en hoogste doel, waarom Gods kerk op aarde bestaat, namelijk instrument te zijn tot de eere des Heeren in deze wereld: „en in alle gerechtigheid, onder onzen eenigen Leeraar, Koning en Hoogepriester, Jezus Christus, leve, en vromelijk tegen de zonde, den duivel en zijn gansche rijk strijden en overwinnen moge”.

Zeker, ook zonder strijd kan God zijn uitverkorenen binnen brengen in het eeuwig koninkrijk, maar dat is niet de weg voor degenen, die Hij hier door zijn kerk laat opvoeden. Zij komen door den strijd henen tot het zalig einde: „om U en uw Zoon Jezus Christus, mitsgaders den Heiligen

Geest, den eenigen en waarachtigen God, eeuwiglijk te loven en te prijzen”.

Ook van een andere zijde kunnen we het belang van het kind in het oog vatten.

Niet alleen moet het gedoopte kind wassen tot een verkondiger van den dood des Heeren aan het heilig Avondmaal, maar het moet ook ingeleid worden in de verborgenheden des Woords. Trouwens, wie den Naam des Heeren beleden heeft in het openbaar, verbindt zich niet alleen tot een getrouw ten Avondmaal komen, maar ook tot een naarstig zoeken van de prediking des Woords. En ook daartoe is opvoeding noodig.

De kerk is de bewaarster van een pand haar toevertrouwd, van het Woord der waarheid. Dien schat draagt zij in haar schoot en is niet het eigendom van één geslacht, dat op het oogenblik leeft, maar van àl de geslachten. En dat Woord ligt niet als een doode letter in de gemeente, maar als een levend Woord, dat in steeds meer ontstoken klaarheid door den Heiligen Geest altijd meer licht verspreidt. Door den strijd komt de rijkdom van het Woord steeds meer aan het licht, en er hebben geslachten geleefd, die een

rijke winste van kennis voor het volgende hebben mogen boeken. Zoo groeit de schat der kerk aan, en nu strekt de opvoeding, om wat verkregen was in worsteling, vermeerderd met wat in onzen eigen levenstijd verkregen wordt, mede te deelen aan het opgroeiend geslacht. Zoo wordt er een band gelegd tusschen het ééne geslacht en het andere. Wij staan op de schouders onzer vaderen en onze kinderen zullen staan op de onze. De genade zelve is geen erfgoed, maar de waarheid Gods is een erfdeel, waarin de zonen door de vaderen worden ingeleid. Wat Gabriël aankondigde aangaande de bediening van Johannes den Dooper, blijft de grondtrek van de bediening der kerke Gods in de opvoeding: „om te bekeeren de harten der vaderen tot kinderen”. Door de opvoeding van het ambt moet in de harten der kinderen de band weêr worden gelegd aan het hart der vaderen. Eén zelfde vreeze Gods, die eens in der vaderen hart werd gevonden, moet zich door de genade des Heeren ook wenden tot de kinderen. Zoo worden „de ongehoorzamen bekeerd tot de voorzichtigheid der rechtvaardigen” ¹⁾).

¹⁾ Luc. 1 : 17.

Intusschen mag hierbij het geestelijk motief niet worden uit het oog verloren. De catechisatie is geen drilschool, en de openbare belijdenis geen examen, en de kerk moet er niet op uit zijn, om de kinderen te vormen tot kleine theologen, die wellicht met een heet hoofd en een koud hart hun plaats onder de belijders zouden innemen. Een eenzijdige opdrijving van de kennis, die in onze gereformeerde kringen — en terecht! — zoo hoog staat aangeschreven, zou, vooral in een tijd, waarin het onderzoek der waarheid weêr toenam, onwillekeurig terugvoeren tot een scholastieke opvoeding, waaraan de geestelijke kern ontbreekt. De dagen der Voetiaansche en Coccejaansche twisten herinneren ons aan zulk een dor en doodend onderwijs, waarbij het geestelijk leven tot steeds dieper inzinking verviel. Door de poort van het bewustzijn heen, moet de kerk toegang zoeken tot het hart, en hierop moet alle opvoeding gericht, dat het kind zich bewust worde, kind van God te zijn, hongerend naar de geestelijke spijs, die de Vader voor zijn kinderen bereidt.

Twee dingen mogen nimmer vergeten. Gods volk heeft in de woestijn te strijden, maar het

einde is het hemelsche Kanaän. En nu moeten de geloovigen tot dien strijd worden geoefend, maar het leven des hemels moet ook in hen rijpen en groeien. Ze worden geroepen om te staan in het geloof, maar ze worden ook verwaardigd om te genieten in de gemeenschap met hun God. Ze hebben behoefte aan wapening en aan troost. Ze moeten leeren op te trekken onder hun Koning, maar ook om te leven uit zijn hand. Ze zijn onderdanen en kinderen des Koninkrijks. En tot beiden moeten ze worden toebereid in de school, waarin de Heere hen brengt.

Het ligt in den aard der zaak, dat, wat voor het kind een behoefte is, ook voor de kerk zelve een hoog belang vertegenwoordigt. Ook daarin vindt de opvoeding door de kerk haar doel aangewezen. Ze heeft niet een gestalte en levensvorm ontvangen voor één geslacht, maar voor al de geslachten. En alléén indien zij zich met ernst kwijt van deze taak der opvoeding, verzekert ze haar eigen voortbestaan. Gesteld, de kerk liet zich aan de opvoeding van dit oogenblik af niets meer gelegen liggen, waar zou binnen zeer korten tijd haar kracht, haar eere, haar invloed, haar

macht op de wereld gebleven zijn? Wat zou er worden van haar geestelijke schatten, die alleen bij gestadige aanwending een levend bezit kunnen blijven? Ze bleef hoogstens de bezitster van een dood kapitaal, dat bij aanwas van het ongeloof, ten slotte voor het leven geen waarde meer zou bezitten. Alleen wanneer de waarheid haar kracht blijft betoonen in het levend geloof, van wie haar kennen en liefhebben, handhaaft zij haar eere en heerlijkheid.

De kerk is geroepen om te arbeiden aan het opkomend geslacht, en in menig opzicht is dit een zware arbeid, een zaaien met tranen, Maar dit heerlijk loon is er aan verbonden, dat nu ook straks dit geslacht, eenmaal opgegroeid, werkt aan de kerk. Ook zij heeft haar bestemming, die eerst aan het eind der eeuwen is bereikt, maar aan die bestemming moet gearbeid worden met liefde en toewijding. Zonder deze kan het instituut der kerk niet voortbestaan. Maar nu is het juist die zorgvolle opvoeding, waardoor het meest onder den zegen des Heeren deze liefde wordt gekweekt. Wanneer de ambtelijke bediening in het werk der opvoeding getrouw bevonden wordt, bestaat

er gegronde hope, dat er door die opvoeding geloovigen opstaan, die getrouw zijn in het ambt der geloovigen, om de kerk des Heeren te dienen. Toewijding wordt hier met toewijding betaald en dat naar den regel der liefde.

Nu is er, gelijk vanzelf spreekt, een innig verband tusschen de bestemming, die de kerk des Heeren op aarde heeft, en de opvoeding, die ze zelve aan haar leden geeft. Het kan toch niet anders, of die opvoeding zal zich geheel door die bestemming laten leiden en zich daarop richten. Zij zal trachten door de opvoeding als middel zelve te komen waar ze wezen moet. En waar nu die bestemming niet opgaat in de geestelijke verzorging der zielen met het oog op de zaligheid, maar gericht is op de verheerlijking van Gods Naam in heel het leven, daar zal de opvoeding dat hoogste ideaal steeds in het oog moeten houden. Diep zal in het jeugdig gemoed worden ingeprent, dat het leven der bekeering en des geloofs, waartoe de Heere door de middelen der genade leiden wil, zijn waarachtigheid moet bewijzen in een leven tot verheerlijking Gods. En dat inderdaad van de kerk des Heeren een breeder

werking is uitgegaan dan tot de zielen der geloovigen, en dat ze een stempel heeft gedrukt ook op het volksleven, leert de geschiedenis van elk land, waar de kerk des Heeren gebloeid heeft. Of wat verstaat men anders onder een christenland, in tegenstelling met de landen der heidenen, dan zulk een land, waar de bijzondere genade Gods, die de Heere in zijn kerk geschonken heeft, weldadig en krachtig heeft ingewerkt op het algemeen menschelijk leven en het positief christelijk merkteeken heeft gedrukt op de kunst, de wetenschap, de maatschappelijke verhoudingen, die in heur ontwikkeling gelijken tred hebben gehouden met de ontwikkeling der kerk? En zulk een machtige invloed, onwillekeurig uitgeoefend, is voor geen gering deel te danken aan de opvoeding. Immers een deugdelijke ambtelijke opvoeding zal zich richten op het schoon en heerlijk levensdoel, dat elk geloovige zich heeft te stellen, om niet met zijn geloof en belijdenis zich op te sluiten binnen de wanden van het eigen kerkelijk leven, maar er zulk een kracht van te doen uitgaan ook buiten de kerk, dat ook dáár het leven gebracht wordt onder de heerschappij der begin-

selen die naar Gods Woord zijn. Dan wordt de opvoeding door het ambt, niet maar een opvoeding voor de eigene ziele, of voor de kerk alleen, maar ook voor het leven, voor het rijke leven van Gods schepping, en dat tot verhooging van den Naam des Heeren.

Hoe zal nu de kerk, met dit doel voor oogen, de taak harer opvoeding kunnen uitvoeren, zonder al te ver beneden het gestelde ideaal te blijven? Langs welke wegen zal zij het opkomend geslacht wapenen tegen de leugen, in allerlei gestalten optredend en voorbereiden tot een godvruchtig, werkzaam, degelijk christelijk leven in kerk en maatschappij?

We komen met deze vragen op het terrein van de praxis, en dan kan er in een kort bestek als dit niet aan worden gedacht, om ook maar een eenigszins volledige uiteenzetting te geven. Toch zou het onvergeeflijk zijn, aan de beginselen alle aandacht te wijden, maar de zoo noodzakelijke uitwerking in de practijk aan het goed geluk over te laten. En zoo ergens, dan valt over schromelijke tekortkoming in de practijk bij deze opvoeding

te klagen. Het ware dwaas daarvoor het oog te sluiten. Alle verbetering, waar de nood der tijden om roept, kan eerst beginnen met een helder inzien van veelvuldig gebrek. De volvoering der roeping, die op de kerk rust, staat bij den ernst dier roeping verre ten achter. Schier alles is onverkort overgelaten aan het inzicht en het opvoedend vermogen van den ambtsdrager, die zich overigens behelpen moet met wat hem in hoogst onvoldoende mate bij de uitoefening van zijn pædagogischen arbeid ten dienste staat.

Wat is er in de laatste dagen niet ten koste gelegd aan het christelijk schoolonderwijs. In het zoeken naar pædagogische methode, in het saânstellen van het leerplan, in het verschaffen van leermiddelen, in de inrichting van lokalen, in de ontwikkeling van leerkrachten, in het houden van toezicht en inspectie, in het staan naar eenheid en saâmwerking door onderling overleg, in dat alles en zooveel meer is vooruitgang te bespeuren, verbetering, een jagen naar het volmaakte. Maar waar is bij het ambtelijk onderwijs de pædagogische methode? Waar overeenstemming in leerplan, in leerstof, in tucht oefening, in welbewuste overtuiging

aangaande doel en strekking? Waar wordt niet geklaagd over gemis aan leermiddelen, gebrek aan een behoorlijke lokaliteit, ontstentenis van practische vorming tot dezen ambtelijken dienst, ongereedheid in het toezicht vanwege den kerkeraad? Waar is, zelfs dikwijls in één zelfde kerk, ernstig gemeenschappelijk overleg tusschen de dienaren? De velerlei bemoeienissen van het kerke-lijk leven mogen verzachtend pleiten, — tegenover het hoog en heilig belang verontschuldiging bieden kunnen ze niet. Wat hangen aan ouden sleur; wat onzelfstandig nadoen van anderen, of omge-keerd wat hardnekkig vasthouden aan eigen methode, hoe onvruchtbaar ook; wat onoordeel-kundig arbeiden zonder beheersching van de taak en stuur in den gang. Op dezen akker valt zelfs nog te wieden en te ploegen, en dat gaat toch aan het zaaien en het maaien vooraf.

Daarbij komt, dat deze opvoeding in onder-scheiding van die door de school zooveel eigen-aardige moeilijkheden ontmoet. Hoezeerverstandige indeeling der catechisanten naar leeftijd, ontwik-keling en gave wel degelijk uitvoerbaar is, zal toch steeds op elke catechisatie meer ongelijkheid

blijven dan in de school-klassen. Het gevaar is grooter voor den opvoeder, om zich aan de verstandigste en gewilligste leerlingen het meest te wijden, ten koste der anderen, die toch grooter toewijding behoeven. Te meer waar op kerkelijk terrein de gelijkheid sterker op den voorgrond treedt dan op de school. Tuchtmiddelen staan den ambtsdrager veel minder ten dienste. Op kleine catechisatiën zal hij straffen kunnen opleggen; op de grootere gaat dit moeilijker. Het best zal zeker zijn, als hij de tucht het strengst zoekt te oefenen in de consciëntiën door ernstig en liefdevol vermaan. Verwijdering, ongetwijfeld geboden, wanneer de ééne vlieg de zalf zou doen opwellen, blijft een hoogst verantwoordelijke daad, daar meestal de aanvankelijke onverschilligheid door algeheele vervreemding van de kerk wordt gevolgd. En de kerk is van haar plicht tot opvoeder niet ontslagen, vóór zij zich met een uitgesproken oordeel heeft vrijgemaakt van den onwillige, die aan haar als lid is verbonden, al is het dan ook door de ouders als hun „mond”. Geen wonder, dat de kwestie der „doopleden” steeds een brandende geweest is op menige kerkelijke vergadering

en nog is in elke gemeente, die door tucht het Verbond wil heilig houden. Een voortdurend contact met de ouders, de natuurlijke verzorgers, op wie ten laatste héél de opvoeding rust, is zeker onmisbaar. In de vluchtelingenkerk te Londen, door à Lasco zoo uitnemend georganiseerd, werden de ouders in het openbaar bestraft, indien er over de kinderen te klagen viel. En vooral met het oog op de bedroevende ervaring, dat ouders tegenover predikanten dikwijls hun kinderen dekken, de ambtsdragers niet hoog houden in het huiselijk gesprek, over verzuim en nalatigheid lichtvaardig denken, bij het in dienst treden van zoon of dochter in gebreke blijven voor de opvoeding door de kerk tijd en gelegenheid te bedingen, het doen van belijdenis zouden willen doordrijven, hoewel de dienaar bezwaar heeft en zij zelve dikwijls nog veel beter weten, hoe het jeugdig leven nog van geen ernstig zoeken van den dienst des Heeren getuigt, is het zoo dringend noodig eenheid te zoeken tusschen de opvoeding door de kerk en door het huisgezin. En dan heeft in dit opzicht de kerk ook in de ouders nog veel op te voeden.

Ontzaglijk veel hangt van het opvoedend talent van den dienaar af. Geen minder heilige ernst en liefde mag hem bezielen in de leerzaal dan op den kansel. En dit werk is zoo schoon en veelbelovend. Hij ontvangt als medearbeider Gods het kind uit de hand des Heeren, om in te werken met de waarheid op dat ontvankelijke verstand en hart. Hier heeft hij niet die tegenspraak te duchten, en kan hij dikwijls zaden strooien, die bij ouderen (bij al hun vroomheid wel eens met onzuivere meeningen behept) niet meer willen ontkiemen. Hier kan hij met de waarheid voortbouwen en den rijkdom, waarmede in elken leeftijd de Heere den schat zijner kerk doet aanwassen, mededeelen. Hier heeft hij het groote profijt van den zin naar het heilige, den trek naar het onveranderlijke, de neiging tot gaarne toestemmen, waardoor het kinderhart, nog onbedorven door den twijfelgeest, is gekenmerkt. Het intuïtieve leven spreekt nog zoo sterk en biedt zulk een vruchtbaren bodem voor de realiteit der eeuwige dingen. Het is dan ook een moord aan het kinderhart gepleegd, wanneer onze eeuw, die brallend „de eeuw van het kind” zich noemen wil, van

het onbegrijpelijke voor het kinderoor wil zwijgen, en het zelfs straks wil laten kiezen, wat het voor waar of onwaar wil houden. Als God zelf uit den mond der zuigelingen zich lof bereiden wil, dan mag de kerk zeker allerminst voor het kind van de loffelijkheden des Heeren zwijgen. Maar zoo keert het ongeloof de orde Gods om. De kinderen moeten groote menschen, dat is groote twijfelaars worden. Doch de Heiland roept de grooten op, — en ach! dat ze het verstonden! — om als de kinderkens te worden. Een kind heeft veel dieper indruk van het onzienlijke, het onbegrepene, het aangebedene, van de deugden Gods, van zijn liefde, zijn rechtvaardigheid, zijn heiligheid, dan wij denken en misschien door zonde-bezoedeling nu bezitten.

Daarom heeft de kerk bij haar opvoeding het Woord Gods als een heiligheid aan het kinderhart te leggen. Dat Woord, met zijn historiën bij de bijbelsche geschiedenis, waarbij niet een vragenboek, maar dat Woord zelf het eerste leermiddel moet zijn. Dat Woord met zijn onveranderlijke waarheden, door de kerk beleden, en in de dogmata uitgedrukt. Dat Woord, met zijn

wapenen tegen de leugen van ketterij en dwaling.

Om dit te bereiken zal deze opvoeding met oordeel des onderscheids moeten geschieden. Niet ieder kind heeft dezelfde behoeften, en te laat zou de kerk zich berouwen, daarmede niet te hebben gerekend. Wie op hooger trap van ontwikkeling staan, wie straks in staat en maatschappij zullen moeten vooraan staan in den strijd, hebben een andere toerusting noodig, dan wie aan de aanvallen uit de tent van het ongeloovig denken en kunnen niet zullen blootstaan. En dan heeft niet alleen het christelijk gymnasium of de christelijke hoogere burgerschool of handelsschool met zijn godsdienst-onderwijs te wapenen, maar ook de kerk heeft in zulke jeugdige leden voorwerpen van haar bijzondere zorg te zien, en tegen het gif van onheilige litteratuur en kunst waarnaar de zich ontluikende geest zoo gretig toetast, bezieling te wekken voor wat naar den regel des heilighdoms schoon is, en smaak te kweeken voor alles wat waarachtig, wat eerzaam, wat rechtvaardig, wat rein, wat liefelijk is, wat wel luidt.

Laat de catechismus het leerboek wezen en zoo steeds meer het gemeengoed worden in de

gemeente, laten daarbij de andere belijdenis-schriften niet worden vergeten, deze ééne leerstof voor allen is geen beletsel, om in onderscheidene leerkringen naar de onderscheidene behoeften, meer of minder diep op de verborgenheden des geloofs in te gaan, dwalingen (en dan niet alleen de oude, maar bovenal de huidige) te bestrijden, en daarbij de historie van de kerk des Heeren te laten spreken, opdat zoo het geloovig en kerkelijk bewustzijn worde verrijkt.

En bij dat alles zoek de opvoeder een harte-lijken band te leggen tusschen zich en zijn leerlingen, een band van ongekunstelde liefde, waarbij eenerzijds is buitengesloten een familiariteit, die de achting schaadt, en toch anderzijds plaats laat voor zulk een vertrouwen, waardoor het jeugdig hart met zijn levensvragen en raadselen, met zijn zonden en nooden, zich gaarne uitstort voor hem, die naast een opvoeder ook een vriend en raadsman moet wezen. In hem moet h e t a m b t eer ontvangen, vertrouwen genieten, macht oefenen.

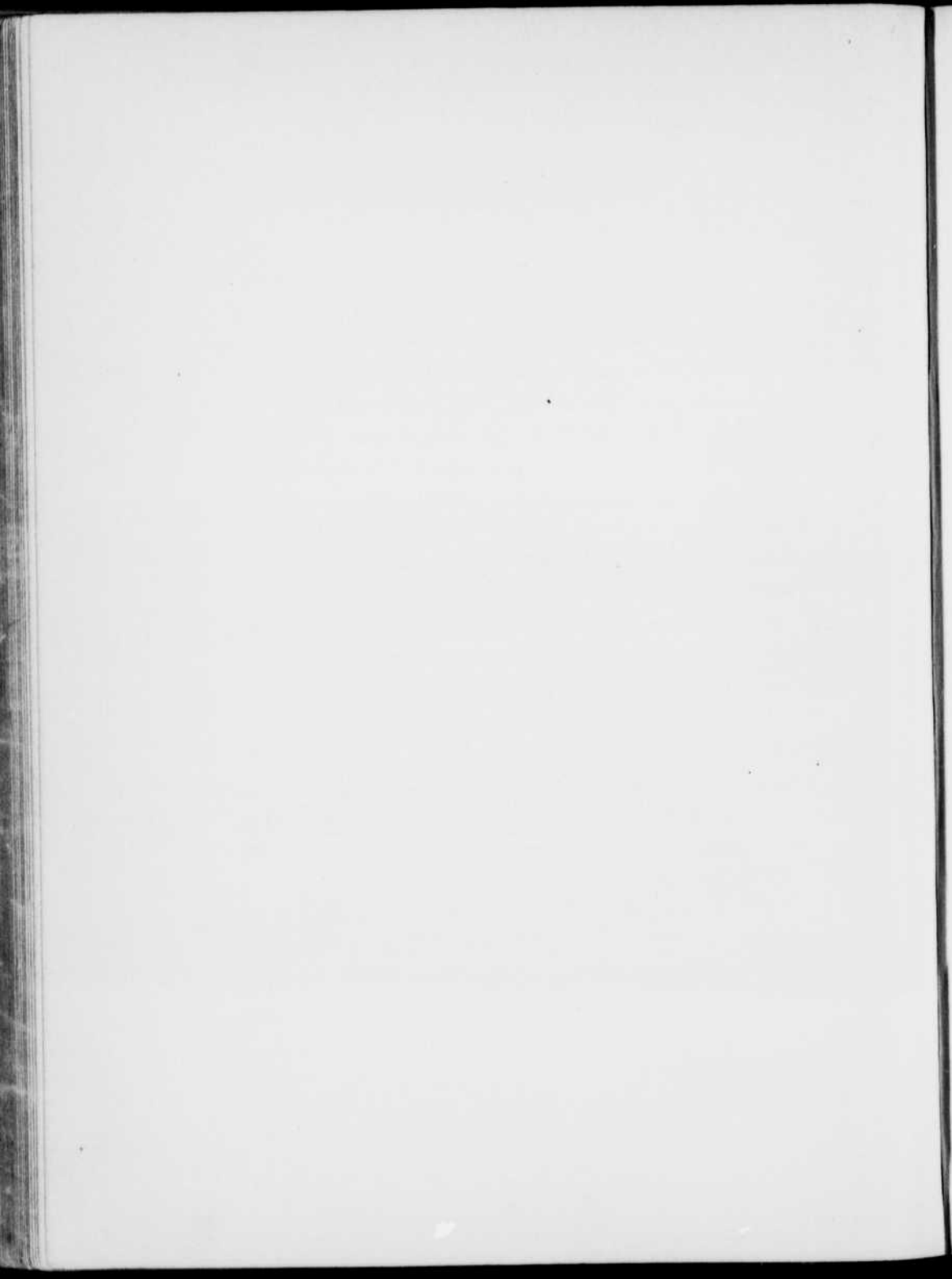
Door de opvoeding heeft de kerk zichzelf weêr te verheffen in het leven tot de hooge plaats, waarin God haar heeft gesteld. In de dagen der

Reformatie stond bijna heel de opvoeding met de kerk in het allernauwst verband, wyl de religie heel het leven beheerschte. Hoe gansch anders is dit geworden! In steeds breeder kringen keert men aan alle religie al driester den rug toe. En de veroveringen die de geest der eeuw maakt, zelfs onder de zonen en dochteren des Huizes zijn niet weinige. Maar daarom heeft de kerk met vastheid de hand te leggen op het opgroeiend geslacht. Meer dan aan iets hangt de toekomst aan de vrucht dezer opvoeding. Geen tijd, waarin die taak niet hoogst ernstig was. Maar ernstiger dan in onzen tijd was ze zeker nimmer. Laat het dan ieder, wien het op de ziel gebonden is, om de geslachten op te eischen voor God en zijn Woord, helder voor het oog staan, hoe men, ook ter zake van de opvoeding, in het huis Gods moet verkeeren, hetwelk is de gemeente des levenden Gods, een pilaar en vastigheid der waarheid.

OPVOEDING EN KUNST

DOOR

DR. J. C. DE MOOR

Voor het geven van een duidelijk antwoord op de vraag, of en zoo ja welk verband er bestaat tusschen opvoeding en kunst, zullen wij eerst beide begrippen in verband met ons doel een weinig nader moeten omschrijven. Het geven eener wetenschappelijk gemotiveerde, volledige en nauwkeurige bepaling ligt buiten het bestek van ons tegenwoordig onderzoek, doch het trekken van enkele lijnen is noodzakelijk om misverstand en verwarring te voorkomen.

Alle „opvoeding” heeft in beginsel de ontwikkeling van den mensch ten doel, en moet dienen om hem in staat te stellen zijn eigen plaats in het leven in te nemen en zijn bijzondere roeping te vervullen. Terecht maakt men in dit opzicht onderscheid tusschen de z.g.n. opzettelijke en de onopzettelijke opvoeding. Eerstgenoemde

beperkt zich tot de nog niet volwassenen, en dient om hun alle kennis en karaktervorming te verschaffen, welke zij noodig hebben om in het maatschappelijke leven op zich zelf te kunnen staan. De tweede is eigenlijk aan geen bepaalden leeftijd gebonden, doch bestaat in den invloed, welken allerlei geestelijke machten op 's menschen verstand en hart uitoefenen van het oogenblik af, dat hij bewust begint te leven. Natuurlijk is er groot verschil van ontvankelijkheid en niet minder van omstandigheden, tengevolge waarvan de een veel meer dan de ander de werking dezer factoren ondergaat, doch er is niemand, die zich geheel eraan onttrekken kan.

Wat de „kunst” betreft, ook daarbij moeten we tweeërlei onderscheiden. Vooreerst de kunst in eigenlijken zin, het zelfstandig voortbrengen van het schoone, zooals de mensch dit kan als beelddrager Gods. Ook na den zondeval is het den door Gods gemeene gratie verlichten kunstenaar mogelijk, in zijne werken een weerschijn te geven der goddelijke heerlijkheid, en daarmede zijnen tijdgenooten, ja velen, velen geslachten na hem het edelste genot te verschaffen. In de tweede

plaats is het mogelijk in dit verband het woord „kunst” te beschouwen als een verkorte uitdrukking, dienende om het begrip, het gevoel voor kunst aan te duiden. Het kennen, genieten en waardeeren van het schoone is een kunst op zich zelf; en velen, die zelf nooit een kunstwerk produceeren, leven nochtans van ganscher harte in de scheppingen van anderen, die zij bewonderen en dankbaar beschouwen.

Voor dit opstel moeten wij over de opzettelijke en de onopzettelijke opvoeding, de kunst als produceerend en als genietend spreken, doch in deze orde, dat wij het verband nagaan tusschen de onopzettelijke opvoeding en het voortbrengen van de kunst,

de opzettelijke opvoeding en het genieten van de kunst.

Eene andere verbinding schijnt ons niet mogelijk. Want ontegenzeggelijk leert men door veel goede kunstwerken te genieten hoe langer hoe beter de gewrochten der groote meesters waardeeren; het lijdt evenmin twijfel, dat ieder kunstenaar, zal hij zijn gaven tot ontwikkeling brengen, een nauwgezette studie aan de techniek moet wijden.

Doch dit neemt niet weg, dat voor het genieten van de kunst het opzettelijk leeren kennen van haar schatten van de hoogste beteekenis is, en dat de eigenlijke kunstenaar bij de gratie Gods, hoe veel hij ook danke aan zijn technische vorming, nochtans als zoodanig moet geboren zijn zal hij ooit eene plaats der eere innemen onder de zonen der Muzen.

Mag er echter wel sprake zijn van zulk een verband tusschen opvoeding en kunst? We mogen deze vraag niet bevestigend beantwoorden alvorens we een drietal bezwaren onder de oogen gezien hebben, welke zich daartegen schijnen te verzetten.

Allereerst kunnen degenen, die de leuze „de kunst alleen om de kunst” aanheffen, niet toelaten, dat aan haar eenige strekking van welken aard ook zou gegeven worden. Heeft de kunst opvoedende werking, het zij zoo, doch nimmer mag deze bedoeling in haar gelegd worden, en een eventueel verband kan nooit anders dan onopzettelijk en geheel toevallig zijn, indien de kunst zich niet wil verlagen en haar souvereine hoogheid prijs geven. Het z.g.n. „leerdicht” is b.v. een

gruwel in hun oogen, omdat de kunst daarbij in dienst gesteld wordt van een of ander onderricht, terwijl zij alleen in volstrekte vrijheid haar schoon kan ontplooiën. — De vraag, in hoeverre deze beschouwing juist is, hebben wij thans niet te beantwoorden, doch het bezwaar kan tegen ons onderzoek niet gelden, omdat wij het opzettelijke slechts met het genieten der kunst in verband brengen, en ten opzichte van het voortbrengen van kunstwerken juist alleen van de onopzettelijke opvoeding spreken.

Een ander bezwaar wordt gevoeld door degenen, die teleurgesteld werden, wijl velen o zoo hoog opgaven van het opvoedend karakter der kunst, terwijl de uitkomst gansch andere gevolgen deed zien. Om slechts één voorbeeld te noemen: hoe uitbundig is niet dikwerf het tooneel geprezen als een middel om daardoor het volk te ontwikkelen en krachtigen invloed ten goede uit te oefenen! Doch wie zal, de werkelijkheid kennende, met een onpartijdig oordeel durven zeggen, dat deze lof gerechtvaardigd is gebleken? Of is niet integendeel juist van den schouwburg een hoogst verderfelijke invloed uitgegaan, waardoor veler ver-

stand en hart onberekenbare schade heeft geleden? — Toch raakt dit bezwaar slechts de overdreven en niet gerechtvaardigde opvattingen, welke sommigen dienaangaande hebben; niet de zaak op zich zelf. Wie van de kunst verwacht wat alleen de religie kan geven, moet teleurgesteld uitkomen, want hij vergeet, dat men het wezen niet kan vervangen door den schijn zonder de droeve gevolgen dezer verwisseling na korter of langer tijd te ondervinden. Wie meent, dat de kunst niet onderworpen is aan de zedelijke wereldorde, — om een ander voorbeeld te noemen — zal eveneens niets willen weten van een verband tusschen opvoeding en kunst; doch zijn fout schuilt dan in de veronderstelling, waarvan hij uitgaat.

Een derde bezwaar is gelegen in de vrees, waardoor nog steeds sommige Christenen op een afstand blijven van de kunst, dat deze haar beoefenaren wereldgelijkvormig maakt en hen in plaats van dichter tot God juist verder van Hem af brengt. Zij vermijden voor zich zelf zooveel mogelijk haren invloed en stellen het schoone zeer weinig op prijs, terwijl ze ook voor de opzettelijke opvoeding hunner kinderen er niets van

willen weten, opdat hun kroost niet op doolpaden geleid worde en de wereld ga dienen, door de bekoorlijkheid der kunst medegesleept. — Het zij verre van ons, dat wij dit bezwaar zouden geringschatten bij degenen, die het ernstig koesteren. Integendeel zien we een element van waarheid erin. Het bekende boekje van Franz Spemann „Von der Renaissance zu Jesus”¹⁾ geeft een ernstig getuigenis voor het woord des Heilands: „Wat baat het eenen mensch, zoo hij de geheele wereld gewint en lijdt schade zijner ziel?” Daartegenover staat echter, dat althans een Gereformeerde niet gaarne zal nalaten Gods goede gaven ook op het gebied der kunst te gebruiken, en zich zelfs verplicht zal houden overeenkomstig zijne roeping God ook daarin te verheerlijken. Wij mogen de kunst niet overlaten aan de verachters van 's Heeren naam, doch moeten de talenten, welke de Heere in Zijn gemeene gratie ons nog liet, besteden in

¹⁾ Te Stuttgart bij J. F. Steinkopf verschenen. 1903 4e druk. Een Hollandsche vertaling werd uitgegeven bij Egelings Boekhandel te Amsterdam; doch onder den verkeerden titel „Van de Kunst tot Jezus”. Dit is geen tegenstelling, en S. maakt die ook nergens. Zie de bespreking door J. Lens in „Ons Tijdschrift”, 9e aargang, blz. 133.

Zijnen dienst om Zijnen lof ermede te vertellen. Het spreekt dus wel van zelf, dat de opvoeding ook met deze roeping moet rekenen, al doet zij goed door de kunst te beperken tot hare plaats en ervoor te waken, dat nooit de schoonheid des natuurlijken levens de eigenaardige heerlijkheid van het koninkrijk Gods uit het oog doe verliezen.

Kunnen deze bezwaren derhalve niet gelden, er is des te meer vóór te zeggen, dat het bedoelde verband bestaat. Dat het bestaat; niet dus dat wij het leggen. Wat wij kunnen doen is nooit iets anders dan navolgen, opsporen, nadenken van de gedachten Gods. De Schepper is ons altoos vóór, en stelde in Zijn eeuwigen Raad de orde der dingen vast; wij, in den tijd, trachten met ons door de zonde verzwakt en verdorven verstand Zijne werken na te gaan, en het wedergeboren oog ontdekt hoe langer hoe meer, dat Hij ze alle met wijsheid heeft gemaakt. Daarom is het goed, met ons denken niet vooruit te loopen of een vermeende onafhankelijkheid te volgen, die feitelijk losbandigheid is, doch ons geheel naar Zijne aanwijzingen te richten en met onze gedachten in de Zijne op te gaan.

Voor degenen, die van deze beginselen uitgaan, is er in onzen tijd alle reden toe om een opzettelijk onderzoek in te stellen naar het verband tusschen opvoeding en kunst gelijk God dit gelegd heeft, nu van ongelooovige zijde een krachtig streven openbaar wordt om het schoonheidsbeginsel in het onderwijs tot zijn recht te doen komen. Terecht schrijft professor Gaupp ¹⁾: „Wij leven in eene periode, waarin de opvoeding van den mensch tot het begrijpen en genieten der kunst een eisch des tijds is geworden; men hoort zelfs van een æsthetische wereldbeschouwing spreken en prediken. Het kan daarom geen verbazing wekken, dat ook het kind tot voorwerp van de moderne pogingen om tot kunstgenot voor te bereiden gemaakt is. Dit geschiedde niet altijd met verstand en smaak; vele overdrijvingen liepen en loopen daaronder door; toch heeft de geheele beweging ook veel goeds getoond”. In Duitschland is deze beweging begonnen en heeft reeds een rijke literatuur te voorschijn geroepen. In Maart 1901 is te Berlijn eene tentoonstelling ge-

¹⁾ Psychologie des Kindes, von Robert Gaupp. B. G. Teubner, Leipzig 1908. No. 213 van „Aus Natur und Geisteswelt”.

houden onder den titel: „De kunst in 't leven van het kind”, en een gevolg daarvan is o. m. het maandblad „Kind und Kunst”; ook gaven in opdracht der vereeniging „Die Kunst im Leben des Kindes” en onder gelijknamigen titel Lili Droescher, Otto Feld, Max Osborn, Wilhelm Spohr en Fritz Stahl een handboek voor ouders en opvoeders uit (Berlijn, Georg Reimer 1902), waarin na een algemeene beschouwing gehandeld wordt over: het zien der natuur, de versiering van huis en school, prentenboeken, spel en speelgoed. In ons vaderland is deze richting vertegenwoordigd door de „Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van het schoonheidsbeginsel in het onderwijs”, welke volgens art. 2 van hare statuten zich ten doel stelt het æsthetisch element in het onderwijs tot ontwikkeling te brengen, en volgens art. 3 dit doel tracht te bereiken door *a.* vooral het onderwijs in die vakken te bevorderen, welke het schoonheidsgevoel in den mensch ontwikkelen; *b.* het bestudeeren van verschillende inrichtingen van onderwijs, zoowel in binnen- als buitenland; *c.* het bijeenbrengen van een boekerij en het in bruikleen geven van de geschriften en plaat-

werken; *d.* het uitgeven en verspreiden van geschriften; *e.* het samenwerken met en ondersteunen van corporaties of personen, wanneer het belang der Vereeniging dat eischt; *f.* het houden van voordrachten; *g.* het organiseeren van tentoonstellingen; *h.* het oprichten van informatie-bureaux. Reeds zagen bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam een viertal geschriften het licht als uitgaven dezer vereeniging, handelende over haar doel, het kindergangonderwijs, teekenen en handenarbeid, en het teekenonderwijs op de lagere school. Vroeger was reeds verschenen: „Schoonheids- en kunstonderwijs voor het volk”, door J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, de ziel van deze beweging. Ook had de heer J. W. Gerhard in de „Studies in Volkskracht” een tweetal nummers gewijd aan „de æsthetische opvoeding der jeugd”, voornamelijk de prentenboeken, platen en kinderliteratuur behandelende. Eindelijk verschijnt sinds eenigen tijd een tweemaandelijksch tijdschrift „Schoonheid en onderwijs” onder redactie van J. Brons, Ida Heijermans en J. D. Ros, waarin geregeld allerlei onderwerpen, op den arbeid der vereeniging betrekking

hebbende, door deskundigen worden besproken.

Het zij verre van ons te zeggen, dat deze vereeniging niet tracht haar doel voor te staan buiten alle metaphysische quaesties van godsdienst en geloof om; en nochtans staat het voor ons beseft vast, dat in zulke belangrijke zaken zoodra men buiten het eigenlijke technische gaat de geloofs-overtuiging een woord heeft mee te spreken. In veel kunnen we met deze beweging sympathiseeren, doch we verhelen ons niet, dat in den laatsten tijd, nu de æsthetische richting weer over de intellectueele gaat zegevieren op het gebied der opvoeding, zeer velen in het æsthetische een vergoeding gaan zoeken voor het religieuse. Nog altoos stemt menigeen in met het bekende woord: „Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, hat auch Religion; wer jene beiden nicht besitzt, der habe Religion”. In elk geval zullen we alleen sterk staan tegenover al zulke afdolingen, indien we eerst ons helder de beschouwing voorstellen, welke uit onze beginselen te dezen opzichte voortvloeit; pas daarna kunnen we zonder schade overwegen in hoeverre we voor de practijk mogen medegaan met eene beweging als boven omschreven. Het spreekt

vanzelf, dat we deze laatste overweging aan de vakmannen moeten overlaten; ons is het voldoende de beginselen (zooveel we kunnen) te stipuleeren.

Gaan we nu allereerst na, welke onopzettelijke opvoeding van de scheppende kunst uitgaat tot den mensch, dan zien we daarbij aanstonds God den Heere Zelf werkzaam als den oppersten Kunstenaar en Bouwmeester (Hebr. 11 : 10). Er is wel eens gevraagd, of men niet verkeerd doet door de vorming onopzettelijke opvoeding te noemen, omdat alle opvoeding eene bedoeling veronderstelt. Wij stemmen echter volkomen in met prof. Bavinck, wanneer deze juist als hoofdmotief om de z.g.n. vorming als den breederen grondslag der eigenlijke opvoeding te beschouwen, het feit noemt, dat achter al die factoren, die bewust of onbewust op ons inwerken, God staat, de Schepper van hemel en aarde, Die de eigenlijke Opvoeder is van heel het menschelijk geslacht en alle draden van het wereldbestuur in Zijne hand houdt ¹⁾. Juist bij ons onderwerp komt dit zoo uit. Wie zal het zeggen, hoeveel invloed

¹⁾ Pædagogische Beginselen, Kampen 1904; blz. 13, 14.

het rijke schoon van Gods schepping ten goede heeft uitgeoefend op de menschheid, en hoezeer het haar gevormd heeft voor haar ideëele taak om koorvoerster van Gods creaturen te zijn? Dit geldt èn in het groote èn in het kleine. De machtige Alpen zijn evengoed een tot aanbidding stemmend kunstwerk Gods als het kleine bloedlichaampje, onder het microscoop gezien. Overal waar we Gods werken nagaan, omdat God ons als het ware dwingt er op te letten, moeten we bewonderen, en ondergaan we vooral den verheffenden invloed, dien het schoone uitoefent gelijk het bekoort zonder begeerd te worden. En het is als roept de schepping zelve ons toe, dat we haar zóó moeten beschouwen, want zoodra b.v. de hand des menschen het schoon der bloem voor zich begeert, is in beginsel het doodvonnis over haar pracht voltrokken. „Het schoone waardeeren wij eenvoudig omdat het schoon is. De sterrenhemel, een landschap, een schilderstuk wekken ons schoonheidsgevoel, en het komt niet in ons op, te vragen naar hun nut. Bij de aanschouwing van het schoone is de ziel bevredigd en begeert niets. Zij geniet in de aanschouwing van de heerlijkheid

Gods" (Geesink ¹). „De sterrenhemel is daarom zoo schoon, zegt Schopenhauer, omdat hij door niemand begeerd wordt" (Bavinck ²). En juist die grondregel van het belangeloos genoten schoone wordt nergens zoo krachtig geleerd als in het groote kunstwerk Gods, dat wij de schepping noemen.

Bij den naam „onopzettelijke opvoeding" moeten we dan ook alleen denken aan het ontbreken van een mensche lijke bedoeling; daar we toch weten, dat bij God niets gebeurt zonder zeer wijze redenen en heilige bedoelingen. Het is de Drie-eene, Die voor de ontwikkeling Zijner menschheid de drievoudige wereld van het ware, het goede en het schoone heeft geformeerd, en deze drie te zamen gebruikt om daardoor Zich Zelf in den mensch te verheerlijken.

Nu mag niemand meenen, dat hij buiten een dezer drie zou kunnen, welke God Zelf voor ons heeft noodig gekeurd. De wereld van het schoone mag zich niet emancipeeren van de wetten, welke God heeft gesteld om daardoor het leven zich

¹) Van 's Heeren Ordinantiën. Amsterdam, 1907; deel I, blz. 409.

²) Beginselen der Psychologie. Kampen, 1897; blz. 114.

op de rechte wijze te doen ontwikkelen; en evenmin mag zij zich zóó ver van de waarheid verwijderen, dat zij haar feitelijk verband met het menschelijk leven verliest. In de fantasie heeft zij het recht ontvangen, tegelijk met de gave, om de vleugelen uit te slaan en boven de werkelijkheid te zweven; doch zij overschrijdt haar grens, wanneer zij zich in lucht en wolken gaat verliezen, in plaats van door haar hooger vlucht in panorama te duidelijker het ééne in het vele te bewonderen en van het algemeen menschelijke de schoonheid te doen opmerken. Alle verbeelding moet dienen om de werkelijkheid beter te doen doorzien; alle kunst moet onopzettelijk tot meerdere trouw aan Gods bepalingen over wat goed is in Zijne oogten opvoeren. Blijft de kunst deze onderlinge verhouding bewaren, dan heeft zij „nut” in hooger zin, omdat zij aan haar Goddelijke bestemming beantwoordt.

De discipelen berispten de vrouw, die de albasten flesch met zeer kostelijke zalf brak boven Jezus' hoofd en den welriekenden inhoud over haren Heiland uitgoot door den drang der liefde. Zij meenden, dat het nut der armen hier-

mede kwalijk was gediend. Doch Jezus stelde hare daad tot een gedachtenis voor de gansche wereld, omdat het schijnbaar nuttelooze of zelfs tegen de eischen der nuttigheid ingaande ideëele schoon zijn eigen hooger nut heeft, en goed is wijl God het opnam in Zijn wereldplan. — Zal dus de mensch Gods in harmonie zich ontwikkelen, dan moet hij de (in boven besproken zin) onopzettelijke opvoeding niet alleen van het ware en goede doch ook van het schoone ondergaan, wijl God deze voor hem heeft noodig gekeurd.

Hierbij sluit zich van zelf de gedachte aan, dat „in de kunst de eigenlijke immanente kunstenaar God Zelf is, Die ook in „de werken Zijner werken” Zichzelve glorie zoekt” (Kuyper ¹⁾). Wat Hij doet in de onbewuste schepping, wil Hij nog beter doen in de bewuste. Worden alle Gods werken in de Schrift opgeroepen Hem te verheerlijken, het meest wil Hij aangebeden zijn door den mensch, die in het opmerken nog meerdere eere Hem aandoet dan in de offerande. Het opmerken van de schoonheid der goddelijke idee, en het zoo zuiver mogelijk weergeven daarvan in het mensche

¹⁾ Het Calvinisme en de Kunst. Amsterdam 1888; blz. 15.

lijke kunstproduct is een gave van Gods gemeene genade, waarin Hij Zijn eigen eere door de schepselen werkt. En omdat alle opvoeding dienen moet om de ontwikkeling langs een bepaalde richting te leiden tot een bepaald doel, is de kunst te beschouwen als een der middelen welke God gebruikt om — ook schijnbaar onopzettelijk — den mensch te brengen tot Zijne verheerlijking, immers het doel voor alle schepselen, doch vooral voor Gods beelddrager. Zeg vrij, dat dit menigwerf door de kunstenaars niet zoo bedoeld wordt, en zij veelmeer de bevrediging van het æsthetisch gevoel of ook zich zelf dan Gods eere zoeken, — doch erken tevens, dat nochtans de Almachtige ook door dit kwade heen komt tot het einde, dat Hij in Zijn eeuwig Raadsbesluit heeft vastgelegd.

Zoo zagen we, hoe God ons voorgaat, door in de naar menschelijke beschouwing onopzettelijke opvoeding de schoonheid te gebruiken om door haar 1°. de idee van het belangelooze schoon te geven, 2°. den mensch harmonisch te ontwikkelen in verband met het schoone en goede, 3°. den mensch te leiden tot zijn wezenlijke bestemming nl. de eere Gods.

Gaan we nu ten tweede na, hoe de menschals kunstenaar in dezen het voorbeeld Gods volgt en door Zijn werken onopzettelijk opvoedt, dan behoeven we nauwelijks te betoogen welk een invloed in dezen van de kunst uitgaat, en hoezeer zij vormend werkt. Er is nevens de wetenschap geen geestelijke macht welke zoo sterk den mensch aangrijpt, en, al is het moeilijk om in dezen een vergelijking te maken, de kunst heeft op de wetenschap nog dit voor, dat zij niet alleen tot het verstand doch ook tot het hart spreekt en het gansche zieleleven tot in zijn fijnste vertakkingen in actie brengt. Kunstgenot is eigenlijk niets anders dan een intieme omgang met de voortreffelijkste menschen in hun beste oogenblikken, en het is een rijke gave van Gods gemeene genade, dat Hij ons het kunnen liet, waardoor de edelste zonen en dochteren van ons geslacht hun schoonste gedachten en verhevenste gevoelens kunnen vastleggen in het woord, den toon of de stof, opdat hunne medemenschen te allen tijde, ja soms eeuwen, eeuwen daarna, met hen daarin zouden kunnen medeleven. Welnu, zulk een omgang moet een krachtigen invloed

op de geesten van jong en oud uitoefenen, om in hun binnenste de betere gevoelens wakker te roepen en hen in ideëele richting te leiden. Daarom te meer is het noodig, dat de kunst Gods dienaressse blijve, en zich in de juiste verhouding tot het ware en het goede houde. Doet zij dit niet, dan stuwt zij het leven in hoogst verderfelijke richting en maakt zij door haar bederf het beste tot het slechtste. Zij moge dit onder allerlei schoonklinkende leuzen doen, en meenen alleen op zich zelf aangewezen te zijn, haar zonde is er te grooter om en haar verleiding te gevaarlijker, terwijl zij zich zelf aan de verboden vrucht den dood eet. We moeten dus voorzichtig zijn met de onopzettelijke opvoeding door de menschelijke kunstuitingen. Indien de zonde niet was tusschenbeide gekomen, zouden we vrijelijk in dezen kunnen genieten wat God er ons in gaf. Doch nu overal de slang van het kwade loert, zijn we genoodzaakt èn voor ons zelf èn voor onze kinderen niet onvoorwaardelijk alles, wat kunst is of als zoodanig zich aandient, te aanvaarden, doch ook in dezen de geesten te beproeven of ze uit God zijn. Het veel misbruikte woord van 1 Thess.

5 : 21 : „Beproeft alle dingen ; behoudt het goede” is in dezen, mits goed verstaan, een betrouwbaar richtsnoer. Er staat immers „b e p r o e f t” (niet „onderzoekt”, zooals men nog al eens citeert), d. w. z. toetst, zooals ge goud of ander edel metaal doet, om na te gaan of het werkelijk de waarde heeft die het schijnt te bezitten, en of het goed is voor God. Geestelijke omzichtigheid gebiedt ons bij alle kunstgenot ons af te vragen, of we het biddend kunnen verwachten en na afloop God ervoor kunnen danken ; en wie dit niet kan, wage zich niet aan de onopzettelijke opvoeding welke van dat bepaalde kunstgenot uitgaat. Immers al is ze onopzettelijke opvoeding, geestelijke macht is en blijft ze toch, en daarom moeten we met haar rekenen. Hoe zou men anders kunnen bidden : „Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze?”

Doch overigens, afgedacht van de kwade invloeden waaronder ook dit schepsel Gods lijdt, wie zal al de zegeningen opsommen, welke 's Heeren groote genade ons heeft geschonken in de zoo verscheidene gaven der kunst? Onder de leiding des Heiligen Geestes, Die de gansche

schepping voert tot hare volmaking, door alles wat God in haar gelegd heeft zich volkomen te doen ontplooiën, heeft de kunst inzonderheid ertoe mogen medewerken om den mensch gelijkvormig te maken aan het beeld Gods, of juister: om deze zijne gelijkvormigheid te doen uitkomen. Natuurlijk blijft er een grens bestaan, want de mensch kan wel met zeer weinig hulpmiddelen van geestelijken of stoffelijken aard grootsche scheppingen te voorschijn roepen, doch is nochtans altoos afhankelijk van het door God geschapene, en kan niet als Deze spreken en het is er, gebieden en het staat er. Doch behoudens deze grens heeft de kunst in hooge mate ertoe mogen medewerken om den mensch Gods voor zijn zieleleven te leiden tot de door den Heere gewilde volmaking. Wat zou deze wereld zijn indien de Almachtige haar eens dit deel der trias van het goede, ware en schoone had onthouden! Denkt u een oogenblik — zoo ge het kunt! — dit gemis in, en ge zult het bezit meer dan ooit waardeeren, en tevens te beter beseffen, dat wij zelfs zonder haar het goede en het ware nooit ten volle zouden kennen. Het hooger nut, de

macht ten goede der echte kunst is niet op waarde te schatten, en hoe leert zij ons, zelfs door de verbeelding, de werkelijkheid, niet het minst de realiteit van het ideëele, zonder lange redeneering als in één oogopslag kennen!

Het is daarom, dat we van harte instemmen met het bekende:

A thing of beauty is a joy for ever ¹⁾.

In de tweede plaats zouden we onderzoeken, welke de roeping is van de opzettelijke opvoeding ten opzichte van het genieten der kunst. We begrenzen daarbij het begrip „opzettelijke opvoeding” niet nader, doch nemen het liefst zoo algemeen mogelijk, zoodat èn het huisgezin èn de lagere school èn ook het verder gaand onderwijs onder dezen naam begrepen worden. Immers moeten al deze factoren, ieder naar hun aard, ertoe medewerken om den zich ontwikkelenden mensch zelfstandig te maken, bekwaam voor zijn eigen taak in het leven, en hebben ze alle met de kunst in de beteekenis van „het genieten van het schoone” te maken.

¹⁾ Iets schoons is een altoos durende oorzaak van vreugde.

Bij deze bespreking trekt een viertal punten onze aandacht: 1°. het doel, waarmede de opzettelijke opvoeding tracht te leiden tot het zuivere kunstgenot, 2°. het nut, dat hiervan is te wachten, 3°. de wijze, waarop dit doel het best kan worden nagestreefd, 4°. de klippen, welke behoedzaam moeten worden ontzeild.

I. Het doel is natuurlijk gesubsumeerd aan het boven omschreven algemeene karakter der opzettelijke opvoeding. Zullen in den mensch alle gaven ontwikkeld worden, dan behoort daartoe ook de gave van het genieten der kunst, de werking van het schoonheidsgevoel in het algemeen. Ook de eenvoudigste heeft altoos nog eenig besef van wat „mooi” is, en wanneer dit kleine beginsel slechts op verstandige wijze versterkt wordt, zal het blijken een levenskiem in zich te dragen. Het is tot verbazing van velen gebleken, hoe uitnemend ongeschoolde, onontwikkelde menschen de muziek der voortreffelijkste toondichters wisten te waardeeren, beter dan menig lid der high society, die voor zijn fatsoen een concert bijwoont en de verplichte bijvalsbetuigingen met een air van deskundigheid verstrekt. Er is

slechts één middel, waardoor alle schoonheidsgevoel doeltreffend kan worden uitgeroeid; nl. het toegeven aan het materialisme. Wie over zijn leven de idee der stofvergoding laat heerschen, zal het in het einde gelijk doen zijn aan het land, dat de Turken betreden hebben en waar dus geen grassprietje meer opschiet. Doch overigens zal bij verstandige leiding in ieder gevoel voor het schoone aanwezig blijken te zijn.

Natuurlijk is er groot verschil in de diepte van dit gevoel, alsmede in de zuiverheid ervan. En van het hoogste belang is de omgeving, waarin iemand verkeert, en de opvoeding, welke hij geniet. De maatschappelijke omstandigheden maken een mogelijk de kunst, welke toch doorgaans een weeldeartikel is, tot zijn dagelijksche gezellin te kiezen, en van zijn prille jeugd af leeft hij niet anders dan tusschen mooie dingen. De ander wordt door zijn sociale positie, welke hem noopt alle aandacht te wijden aan en alle kracht te concentreeren op het verwerven van zijn dagelijksch brood, meestal in een omgeving gebracht en in een gedachtensfeer geleid, welke doodend zijn voor het kunstgevoel. Wat baat het al of b.v.

onze musea van schilderijen kosteloos voor ieder toegankelijk zijn, indien de werkman geen oogeblik kan missen om der wille van zijn arbeidsloon, en reeds het kind, zoodra de leerplichtwet het loslaat en de arbeidswet dit veroorlooft, mede moet helpen om het gezin te onderhouden? En toch zegeviert de natuur, als zij eenerzijds den rijke plaagt door het blasé zijn en een Serenissimus-artisticiteit, en anderzijds den arme met een voor geen geld te koopen genot zijn bloemen in 't avonduur doet schikken en zijn uit een illustratie geknipte platen laat bewonderen. We zeggen dit allerminst gedreven door valsche „democratische” gevoelens, om den rijke tegenover den arme te vernederen, doch alleen met het doel om duidelijk te doen uitkomen, dat voor alle rangen en klassen der maatschappij het ontwikkelen van het kunstgevoel onder de eischen eener goede opvoeding moet begrepen worden.

Een goede opvoeding moet echter niet alleen dienen om alle gaven des menschen in actie te brengen, doch in verband daarmee ook om hem geschikt te maken voor zijn werk in het leven. En dit is geen enkel mensch tenzij hij een zuiver

gevoel hebbe voor het schoone. Wie geen oog en geen oor heeft voor hetgeen God in de kunst ons nog laat genieten, staat vreemd tegenover het leven van zijn tijd. Hij verkeert er wel in, doch leeft het niet mee, begrijpt het niet. Hij moge een practisch mensch schijnen, het hoogere en betere van de samenleving mist hij toch, en veel moet hij aan zich laten voorbijgaan zonder er iets van mee te nemen. Bovendien is er behalve dit negatieve nadeel ook een positief kwaad mee verbonden, dat nl. zoo iemand zelf ook niet harmonisch handelt, doch ruw is in zijn levensopenbaring, en in zijn doen niet dat fijne, zoo moeilijk nader te omschrijven iets vertoont, dat de menschen „smaak” noemen. Ongetwijfeld is ook de beste opvoeding niet in staat om iemand met „smaak” te begiftigen, doch indien zij aanknoopt aan het bij ieder bestaande schoonheidsgevoel, kan zij zeer veel doen om den smaak te ontwikkelen, in het goede spoor te houden en overal te doen heerschen zonder dat zijn scepter als een drukkende last wordt gevoeld.

Niet het minst voor Christenen gelden deze opmerkingen. Alle opvoeding in hunnen kring

moet immers rekening houden met het verbond der genade, en het zaad des verbonds geschikt maken — zooveel zulks kan, onder beding van 's Heeren hulp — om straks in de gemeenschap der heiligen te leven, waarvan onze Catechismus zoo terecht verklaart, dat daarin „elk zich moet schuldig weten zijne gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten gewilliglijk en met vreugde aan te wenden”. Weliswaar hebben de Christenen dikwijls gedaan alsof bij die gaven het artistiek gevoel en de schoone levensopenbaring niet behoorden, ja alsof die veeleer uitgesloten waren; doch dit was een betreurenswaardig misverstand. Het moge juist zijn, dat de hoogere bekoring van het geestelijk schoon van Gods Zion dikwerf de schoonheid der kunst in hun oogen deed verbleeken, en ook het gevaar van wereldgelijkvormigheid hen voorzichtig maakt, — dit alles neemt niet weg, dat het Christendom, en inzonderheid „het Calvinisme en de kunst volstrekt geen elkaar onverschillige figuren zijn, die, sprakeloos en zonder groet, heur wegen kruisen op de markt des levens”. Het stelt „aan de kunst den eisch, dat ze, als gave Gods aan

ons menschelijk geslacht, ons den rijkdom van de poëzie in ons menschelijk leven ontdekken, het ons verschoonen, het bezielen, en ons erin vrijmaken zou, tot glorie onzes Gods" ¹⁾). Moeten we er nog opzettelijk aan toevoegen, dat het niet mag blijven bij het stellen van dien eisch, doch de practijk op de theorie moet passen, zoodat de Christelijke opvoeding zorgvuldig tegen een lacune in dit opzicht moet waken?

II. Het nut van zulk een opvoeding is natuurlijk in de eerste plaats daarin gelegen, dat zij aan haar doel beantwoordt en overeenkomt (bij veel gebrek) met de ordinantiën des Heeren. In getrouwheid aan Gods bevelen is altijd een rijke zegen, en wie zijnen weg wel aanstelt, dien zal Hij Zijn heil doen zien. Welk een voorrecht is het, indien de in 't maatschappelijk leven zijn taak vervullende volwassen mensch het mag onder vinden, dat hij een harmonische opvoeding genoot, die hem in staat stelt zich vrij te bewegen, gemakkelijk aan te passen en van alles wat God hem geeft op betamelijke wijze te genieten.

¹⁾ Kuyper, Het Calvinisme en de Kunst; blz. 39.

Doch niet alleen dit directe nut is te waardeeren: er zijn zooveel andere indirecte gevolgen, welke mede als winst geboekt moeten worden. Enkele ervan willen we noemen.

Daar is het beter kennen van het leven, omdat de kunst, die men door de opvoeding leerde waardeeren, het oog opende voor het typische. De kunst zoekt wel het individueele, maar niet om tot individualisme te leiden. Zij zoekt het algemeen-menschelijke, gelijk God dat in den enkele voor zijn deel openbaart. Om enkele voorbeelden te geven: het middel om de menschelijke lichaamsgestalte in haar eigenlijke waarde te leeren kennen, is niet het zien van veel menschen, doch het bewonderen der oude classieke beeldhouwen. Wie het menschelijke karakter en den ernst van het levenslot wil leeren kennen, leze de Grieksche tragedie, en in groote trekken staat hem het levensbeeld der menschen voor oogen; hij ziet het bosch en niet alleen de boomen. In Shakespeare's meesterwerken ligt meer levenswijsheid dan de gemiddelde mensch zich in jaren verwerft. Wie de smart der Christenen over het lijden van hunnen Heiland wil gevoelen, late de

golven van het Doppelchor uit Bach's Matthäus-Passion: „Kommt, ihr Töchter, helft mir klagen” over zich gaan. Enzv. enzv. De kunstenaar verzamelt uit het gespreide schoon de idee, en geeft u daardoor een kijk op de dingen. Hij gevoelt het innerlijke van het leven fijner dan gij, en bezit de gave u zijn visie mede te deelen. Wie geleerd heeft dit te kunnen doen, beziet daardoor het leven heel anders dan wie vreemd staat tegenover de wereld der kunst.

Een ander nut is de ontwikkeling der fantasie. Welk een vergezichten opent het rijk van het schoone! Hoe brengt het alle krachten en gaven in actie! Hoe bevrijdt de verbeelding ons van de benauwing der werkelijkheid! Hoe helpt zij het leven veraangenamen en baant zij nieuwe wegen voor de practijk! Wie zijn verbeeldingsvermogen niet ontwikkelt, blijft altijd in denzelfden tooverkring besloten en moet geestelijk verdorren. „De dichtende verbeelding is zulk een kostelijke gave van onzen God in ons leven. Zie maar, hoe deze dichtende verbeelding het kind zijn leeren, den man zijn zwaar werken verlicht. Maar ook, hoe tobbede ouden worden bemoedigd, als zij zich

verbeelden, hoe eens de kinderen zullen groot zijn; hoe de kranke wordt getroost, als hij zich verbeeldt nog eens weer gezond te wezen; ja zelfs, hoe de Christen, als hij zich te midden van 's levens leed verbeeldt, hoe het eens in den hemel zal zijn, wordt bemoedigd. En deze dichtende verbeelding, die men gewoonlijk „phantasie” in enger zin noemt, bezit in zekere mate ieder mensch. Zij is ook daarom zulk een kostelijke gave van God in ons leven, omdat zij ons helpt bij het vormen onzer idealen” (Geesink ¹⁾). En wie zou het betwisten, dat de kunst vooral ons leert deze schoone gave op de rechte wijze te gebruiken? „In den kinderlijken leeftijd vervangt zij het denken en vormt er de Vorstufe van; onderwijs en opvoeding hebben behalve met het geheugen, vooral ook met de verbeelding te rekenen. En later is zij voor denken en handelen, voor wetenschap en kunst, voor religie en zedelijkheid, voor gezondheid en welvaart van de grootste beteekenis. Zij is de moeder der kunst; heeft aan de grootsche ontdekkingen der wetenschap haar aandeel; is

¹⁾ Van 's Heeren Ordinantiën, I blz. 375.

bron van sprook en sage, van mythe en symbool; wekt gevoel en sympathie; spoort tot groote daden aan, en is in haar geheel een bewijs, dat de mensch een hoogere natuur heeft dan het dier en aan het onvolmaakte dezer aarde niet genoeg heeft" (Bavinck ¹).

Nog een ander nut der opvoeding tot de kennis en waardeering van het schoone is, dat op deze wijze de verhoudingen het zuiverst bewaard worden. Immers is de grondgedachte van al het schoone: de harmonie, de symmetrie. Het geheel moet met de deelen, de deelen moeten met het geheel in overeenstemming zijn. Eenvoud is het kenmerk van het ware schoon, en in de beperking toont zich de meester. Overdaad op welk gebied ook werkt schadelijk, en moet als leelijk veroordeeld worden. Het spreekt nu van zelf, dat wie leert door zijn opvoeding tot kunstgenot op zuivere verhoudingen prijs te stellen, ook op ander gebied des levens dezelfde les in practijk zal willen brengen.

Ten slotte wijzen we nog op het voordeel, voor de opvoeding als zoodanig erin gelegen, dat zij

¹) Beginselen der Psychologie, blz. 96.

haar strenge lijnen wat breken kan door de bloemen der kunst om haar zuilen te slingeren. Het behoeft nauwelijks betoog, hoeveel aangenamer de taak van den opvoeder wordt en hoeveel gemakkelijker het den leerling zal zijn de opvoeding te ontvangen, indien de wereld van het schoone niet wordt buitengesloten, doch dikwerf door beiden wordt betreden om met alles wat God daarin gewerkt heeft dankbaar kennis te maken en het hoe langer hoe meer te waardeeren.

III. De wijze, waarop dit doel het best kan worden nagestreefd, is niet zoo gemakkelijk te omschrijven, wijl alles hier afhangt van zeer vele omstandigheden, zooals het karakter en den aanleg van opvoeder en leerling, de omgeving, den tijd, de sociale positie enzv. waarin beide verkeer en dergelijke. We zullen daarom niet veel meer kunnen doen dan enkele groote lijnen trekken, terwijl de uitwerking — gelijk in meer gevallen — aan de practijk moet worden overgelaten.

Voor al in dit opzicht moet de socratische methode toegepast worden, d. w. z. de opvoeder moet als zijn taak beschouwen het wakker roepen der sluimerende gevoelens, het te voorschijn brengen

der verborgen gaven. Aanknoopende aan het verkregene, moet hij geregeld verder gaan, en voortdurend het gevoel voor het schoone trachten op te wekken, te louteren en te verdiepen. Natuurlijk gaat dit hoe langer hoe beter naarmate de leerling ouder wordt, omdat het bewustzijn dan meer rijp wordt en in staat is de kunst te waardeeren, doch reeds op zeer jeugdigen leeftijd moet men beginnen in deze richting te leiden. Een kind voelt fijner dan men doorgaans denkt, en neemt meer in zich op dan men wel vermoedt. Vooral maakt het zoo veel verschil hoe men de gewoonten van het kinderleven inricht. Heerscht daarin een zekere ruwheid en minachting voor goede vormen, wordt de goede smaak dagelijks beledigd en voortdurend het leelijke in de omgeving van het kind gebruikt, dan moet men zich niet verwonderen indien het later geen voorliefde ten opzichte van de kunst openbaart. En indien men daarentegen van jongs af een kind beschouwt als een zeer ontvankelijk wezen, waarvoor het beste niet goed genoeg is, zoodat men het voortdurend in harmonische omgeving doet verkeer en het ruwe zorgvuldig uit zijn kring weert, zal men zien, hoe

gevoelig zulk een kind is voor wat werkelijk mooi mag heeten. Om een voorbeeld te noemen wijzen we op het gevoel voor rythmus en bevallige bewegingen, dat bij jeugdige kinderen vooral van het vrouwelijk geslacht zoo sterk aanwezig kan zijn, en, op behoorlijke wijze ontwikkeld, zooveel goeds kan bewerkstelligen.

Dit aanknoopen aan het aanwezige geschiede zoo eenvoudig en ongedwongen als het maar kan. Opzettelijk kunstonderwijs achten we althans in de eerste jeugd niet aan te bevelen. Het is b.v. veel meer waard een kind te laten wonen in een huis, dat mooi is gebouwd en artistiek gemeubeld, dan het in musea de kunstnijverheid te leeren bewonderen doch het thuis in smakelooze kamers vol afschuwelijke prullen zijn dagen te laten doorbrengen. Om een eenvoudiger voorbeeld te noemen: het is meer waard als moeder lieve, goede liedjes met de kleinen zingt, dan wanneer ze een uur zangles per week krijgen en verder thuis deunen neuriën. Verschil van maatschappelijke positie maakt het natuurlijk den een veel gemakkelijker dan den ander in dezen handelend op te treden, doch ook in de armste gezinnen kan met geringe

hulpmiddelen door een verstandige, smaakvolle huisvrouw nog zoo verbazend veel bereikt worden. Het ligt minder aan het geld dan aan den tact.

Het is daarom ook niet goed veel het schoone te prijzen of te verklaren. Weliswaar hebben beide het luide bewonderen en het aanwijzen waarom iets mooi is zeker recht van bestaan, niet het minst bij oudere kinderen. Het is immers de taak der opvoeding te leiden, en dit moet vooral in dezen met vaste hand geschieden. Men kan niet alles overlaten aan de beweerde majesteit van het kind, al mag men evenmin het gevoel van de jeugdigen onder een æsthetische dogmatiek dooddrukken. Het is noodzakelijk het schoone, wat zij niet zouden opmerken, hun aan te wijzen, en, indien mogelijk, ook rekenschap te geven van de geuite bewondering. Een kind moet leeren zien en hooren, en begrip krijgen van de wetten der schoonheidsleer zonder dat deze in artikelen worden geformuleerd. — Doch de opvoeder blijve daarbij toch steeds zooveel mogelijk op den achtergrond, en trachte de grens tusschen het leiding geven zooveel zulks noodig is en het beheerschen der geesten zorgvuldig te bewaren. Anders toch leert een kind

niet zelf genieten en waardeeren, ja is het gevaar zeer groot, dat het bewondert op commando en later als volwassene prijst of laakt op grond van courantenrecensies of hier of daar opgevangen oordeelvellingen, doch zelf niets van het eigenlijke schoone begrijpt.

Een punt wat daarbij niet vergeten mag worden, is voortdurend te wijzen op het ware en het leugenachtige in de bekende spreuk: *de gustibus non est disputandum*; over de smaken valt niet te twisten. Waar is, dat in quaesties van smaak altoos een groote speling moet blijven, en de een individueel geheel anders gevoelt dan de ander. Niet waar is, dat er geen algemeene wetten zouden zijn, die in het rijk der *æsthetiek* scheiding maken tusschen het licht en de duisternis. Wie het eerste voorbij ziet, maakt van de kunst een soort confectie-magazijn, wie het tweede vergeet doodt haar door het grenzeloos individualisme. Een kind moet leeren *en* dat er regels zijn *en* dat het in de toepassing daarvan met zijn eigen temperament mag en moet rekening houden.

Overigens is allerlei opzettelijk onderwijs in dezen, mits volgens de boven aangegeven begin-

selen, zeer aan te bevelen. De moderne opvoeding vordert trouwens in dezen zeer veel, misschien wel vaak te veel. Men moet oppassen, dat het kind niet door al de lessen in muziek enzv. ten slotte de kunst een corvée gaat vinden. Er moet tijd overblijven voor het spel, waarin juist zoo voortreffelijk het artistiek gevoel kan worden ontwikkeld indien het de verbeelding prikkelt. Sportief spelen doet in dezen minder goed dan allerlei vermaak, waarbij de fantasie gelegenheid heeft de vleugels uit te slaan. Goede leiding kan ook hier zeer veel nut hebben. Het speelgoed zelf behoeft niet zoo bijster mooi te zijn, en mag vooral niet te zeer samengesteld worden, want dan ontbreekt juist de prikkel voor de verbeelding. Men moet het noch in het spelen noch in het onderwijzen alles als „gesneden koek” voor de kinderen maken: hun geest moet leeren werken en er moet iets voor hen overblijven om te denken en te doen ¹⁾. — Doch overigens is er alles vóór

¹⁾ Belangrijke opmerkingen over de beteekenis van het spel der kinderen te dezen opzichte vindt men op blz. 19—28 der brochure: „Das Problem der künstlerischen Erziehung”, door W. Dierks; no. 23 der Pädagogische Bausteine, welke Gerdes & Hödel

te zeggen goed onderwijs in de eerste beginselen van verschillende onderdeelen der kunst aan de leerlingen te laten verstrekken, en het onderwijs te illustreeren door kunstbeschouwingen en dergelijke. De tegenwoordig meer en meer in gebruik komende methode om in musea niet alles te gelijk uit te stallen, wat ten gevolge heeft dat men zoo ongeveer niets aandachtig ziet, doch keuze-tentoonstellingen te houden van een bepaald genre of een bepaalden meester of tijdperk, kan zeer dienstig zijn om voortdurend toelichting te geven bij het onderwijs. Het is van de grootste waarde, als b.v. gymnasiasten niet alleen les krijgen in de Grieksche plastische kunst, opgehelderd door platen, doch tevens zooals b.v. te Brussel in het schoone Musée du Cinquantenaire goede afgietsels kunnen gaan zien; ze krijgen dan veel beter begrip ervan en gaan er meer voor gevoelen.

Het spreekt van zelf, dat het huisgezin in dezen moet voorgaan, doch dat niet minder de school

te Berlijn uitgeven. — Goede prentenboeken en platen zijn ook van hooge waarde. Men zie hierover o. m. de bovengenoemde studies van Gerhard

een zeer belangrijke taak heeft in dit opzicht. Op drieërlei wijze kan zij ertoe medewerken, dat kunst en opvoeding samengaan: 1°. door het schoolgebouw, 2°. door het voorbeeld der onderwijzers, 3°. door de afzonderlijke leervakken.

Het schoolgebouw moet aan de eischen der æsthetica evenzeer voldoen als aan die der hygiëne. Gelukkig gaat men dit tegenwoordig al meer inzien en zijn er onderscheidene nieuwe Christelijke scholen in ons land die een lust zijn voor de oogen. En toch: zelfs waar de onderwijzers moeten werken in een omgeving, die meer van een pakhuis dan van een school heeft, kunnen zij door wat bloemen en platen aan te brengen nog veel doen om te zorgen, dat hun lokaal er zoo goed uitziet als maar eenigszins mogelijk is. Men brenge slechts zooveel dit kan de natuur in de school, en zal dan zelfs van het somberste lokaal nog altijd iets kunnen maken. Bovendien: een bestuur, dat wil medewerken, kan, zoo de kosten geen bouw van een nieuwe school toelaten, toch nog zooveel doen b.v. door een verfje, dat een vriendelijke kleur geeft aan 't geheel. Bij de inrichting van het gebouw vermijde men altoos schrille

contrasten, overlading en alles wat het æsthetisch gevoel kwetst, bedenkende dat honderde kinderen dag aan dag het inwendige van de school voor oogen hebben en dit beeld geheel in zich opnemen.

Het voorbeeld der onderwijzers is mede van veel belang. Ieder weet, dat een schoolkind bij meester zweert, en wanneer hij goed voorgaat, zullen de leerlingen zeker volgen. Emous ¹⁾ zegt daarom: „Hij zij in eigen persoon, kleeding en manieren, woorden en gebaren een goed voorbeeld; ga alle luidruchtigheid en ongemanierdheid tegen en wijze den leerling op al het ordelijke, regelmatige en doeltreffende in de werken Gods. Hij bepale hen bij het kenmerkende van datgene, wat schoon heeten mag, en vordere ook van hen reinheid, netheid en orde, wekke bij hen welbehagen in het schoone door 't onderwijs in den zang, in het teekenen, het lezen en het schrijven”.

Niet alleen bij deze vakken, doch eigenlijk bij alle komt het æsthetische om een hoekje gluren. Wie Bijbelsche Geschiedenis vertelt, moet dit zóó

¹⁾ Beknopte Pedagogiek ten behoeve van Chr. Normaallesen. Amsterdam 1906; blz. 37.

doen, dat de leerlingen met smaak luisteren wijl de phantasie, de dichtelijke voorstelling hen boeit; al moet zeker de verteller oppassen niet de waarheid onder de æsthetische voorstelling teloor doen gaan. Bij het lezen kieze men zulke leesstof, die uit letterkundig oogpunt aan de eischen voldoet, niet het minst in de hoogere klassen. De leeslessen behoeven niet alle litteraire meesterstukken te zijn, doch in dezen is het beginsel van nil nocere (in geen enkel opzicht schade doen) reeds zeer veel waard. Van het schrijven zegt Lem ¹⁾: „De onderwijzer, die bij een eenvoudige schrijffles op de regelmaat der letters wijst; laat zien, hoe door een kleine wijziging een plumpe lettervorm fraaier worden kan en er voor zorgt, dat de leerlingen die mooiere typen nabootsen, geeft onderwijs in het æsthetische”. Bij de aardrijkskunde kunnen mooie platen zoals ze tegenwoordig genoeg in den handel gebracht worden een voortreffelijke aanleiding zijn om den leerling begrip bij te brengen van het velerlei natuurschoon in Gods rijke schepping. Bij de

¹⁾ Grondbeginselen der Opvoedkunde. 's Gravenhage 1906 blz. 188.

natuurkunde kunnen niet alleen op school doch vooral ook in 't gezin prachtige albums als de firma Verkade uitgeeft (Lente, Zomer, Herfst, Winter) voortreffelijke diensten doen om het nuttige en het aangename te vereenigen. Bij zingen, teekenen en handwerken spreekt het vanzelf, dat de kunst belangrijken invloed kan en moet laten gelden. En hoe meer dit schijnbaar onopzettelijk en als ongemerkt geschiedt, hoe beter het is.

In dit verband moeten we nog melding maken van het streven der jongeren om het teekenonderwijs in een nieuwe richting te sturen en met den handenarbeid te verbinden. In de geschriften der Vereeniging tot Bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het Onderwijs, waarvan we boven melding maakten, wordt in den breede en vaak op talentvolle wijze hierover gehandeld. Een duidelijk exposé geeft no. 3 van haar uitgaven: „Tekenen en Handenarbeid” door M. J. Langeveld. Daarin wordt voor het teekenen aangedrongen op zelfwerkzaamheid van den leerling, en tevens op het aanpassen van deze kunst aan het leven. De handenarbeid moet volgens den schrijver

daarmede gepaard gaan, hetzij in karton of hout of klei. Het natuur-teekenen is daarbij het een en het al, en heeft een „dubbele bedoeling: eerstens de kinderen esteties te vormen, ze te leren zien in de betekenis zoals Ruskin die er aan hechtte, en ten tweede moet het de kinderen motieven geven voor het ontwerpen” van versieringen, die werkelijk passen bij het te versieren voorwerp. Op onderscheidene scholen wordt deze methode reeds gevolgd, en van handenarbeid vooral veel werk gemaakt. In Zweden mag zelfs geen nieuw schoolgebouw verrijzen als er geen slöjd-lokaal bij is. „Zoo zal dus de bedoeling en strekking van het teekenonderwijs zijn het schoonheidsgevoel bij de kinderen te ontwikkelen en hunne oogen te openen voor het waarachtige natuurschoon, zoodat zij in 't latere leven in staat zijn æsthetisch genot te kunnen smaken, kunstwerken te kunnen begrijpen en te genieten van het schoon dat zij bevatten, terwijl deze opvoeding zeer ten gunste zou komen aan hen, die eenigen tak van kunst of ambacht zullen gaan beoefenen” 1).

1) J. D. Ros, Schoonheids- en kunstonderwijs voor het volk. den Haag 1904; blz. 28.

In onzen kring is deze zaak o. m. aan de orde gesteld door artikelen in „De School met den Bijbel” ¹⁾ en een referaat op de laatste vergadering van de „Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen”, gehouden te Dordrecht ²⁾.

Ook over het middelbaar en voorbereidend hooger (gymnasiaal) onderwijs zou nog heel wat gezegd kunnen worden, doch de beschikbare ruimte laat dit niet toe. Stippen we dus als voorbeelden slechts aan, van hoeveel beteekenis voor onze Hoogere Burgerscholen een beter ingericht teekenonderwijs kan zijn, en welk een waarde op onze gymnasia de vorming door middel van de klassieken heeft, tenminste indien deze niet enkel grammaticaal worden behandeld en de leeraar, zelf het schoon gevoelende, het onderwijs in plaats van geestdoodend verheffend en boeiend weet te maken.

IV. Ten slotte nog een woord over de klippen, welke behoedzaam moeten worden ontzeild.

¹⁾ „Het Teekenonderwijs op nieuwe banen”, door A. D. F. van de Wart te Goes en J. J. M. te L.

²⁾ Door den heer J. J. Meyer van Leeuwarden.

De eerste is (om het zoo eens te noemen) artistiekerigheid. Deze wat vreemde naam typeert toch wel de bedoelde fout. Het is doen alsof men de kunst wil in practijk brengen, en eigenlijk haar alleen begeeren als een lintje of franje om zich mee te versieren, terwijl men haar wezen mist. Alle pedanterie, alle mode moet in dezen vooral bij de opvoeding streng als contrabande beschouwd worden, want is huichelarij en namaak altoos streng te veroordeelen, hierin toch vooral moeten zij afschuw wekken.

De tweede is: afdolen van de werkelijkheid. Wie te veel met zijn geest in de wereld van het schoone verkeert, loopt gevaar te vergeten, in welk een ernstige en vaak leelijke werkelijkheid het kind, dat hij opvoedt, zal moeten leven; en de botsing zou dan later te heviger zijn. Ook werkt kunstgevoel, dat niet met de werkelijkheid verband houdt, zeer verslappend en ontzenuwend, zoodat groote omzichtigheid hier past.

De derde is: Gods ordinantiën verwerpen. We spraken er reeds over, dat het schoone niet van het ware en het goede zich mag afzonderen, en altoos aan Gods wet onderworpen blijft. Het

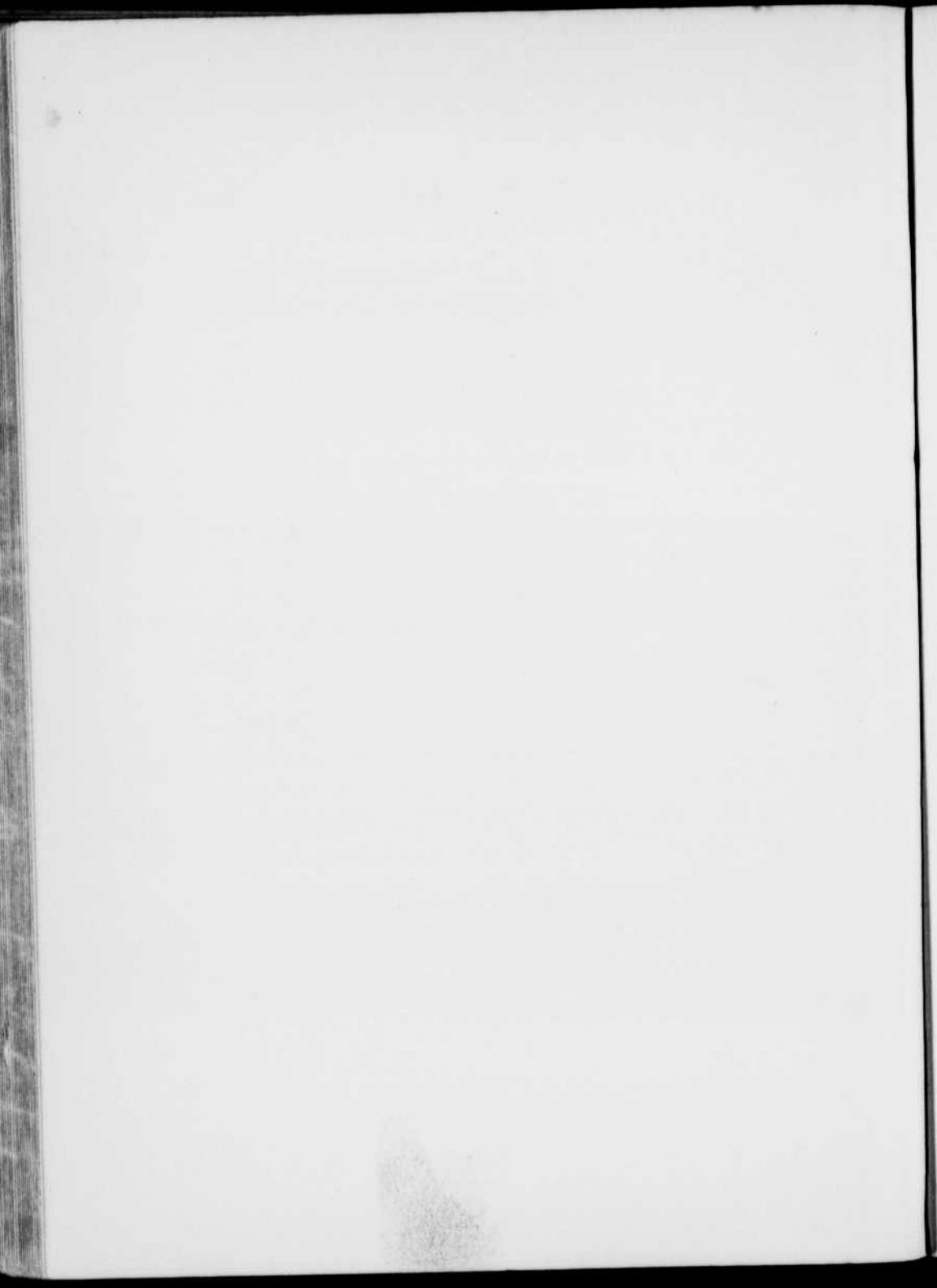
gevaar is zoo groot, vooral in een kunstzinnigen tijd, om door den eeredienst van het schoone verlost te worden, zoodat men den Heere en Zijne geboden vergeet; een Gereformeerde opvoeding moet daartegen nauwlettend waken en ernstig waarschuwen.

De vierde is: kunst en religie als gelijkwaardig te beschouwen. „Beide zijn wezenlijk onderscheiden. Religie is leven, werkelijkheid; de kunst is ideaal, schijn. De kunst kan de klove niet dempen tusschen ideaal en werkelijkheid. Zij heft ons wel een oogenblik boven de werkelijkheid, en doet ons leven in het rijk der idealen. Maar dit heeft alleen plaats in de phantasie. De werkelijkheid blijft er dezelfde om. De kunst toont ons wel in de verte het rijk der heerlijkheid, maar zij brengt er ons niet in en maakt er ons geen burgers van. Zij verzoent niet onze schuld, zij droogt niet onze tranen, zij troost ons niet in het leven en sterven. Zij maakt het Dort niemals Hier. Dat doet de religie alleen. Zij is en geeft realiteit. Zij schenkt leven en vrede. Zij poneert het ideaal als waarachtige werkelijkheid en maakt er ons deelgenoot van. Daarom kan

het æsthetisch gevoel nooit het religieus gevoel, de kunst nooit de religie vervangen" (Bavinck ¹).

Alle opvoeding heeft voor Gereformeerden, ten doel, naar den eisch van het verbond der genade te arbeiden, opdat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust. Daarom hechten wij groote waarde aan het verband tusschen opvoeding en kunst. Immers behoort tot de „volmaaktheid" ook het heerschen over de schepping, in den ruimsten zin des woords, en is de mensch, naar de schoone zegswijze van Plinius, een *fle n s a n i m a l i m p e r a t u r u m*, d. w. z. een weenend wezen, dat voorbestemd is om te heerschen. En wat kan beter zijn geloof in die hooge bestemming versterken, dan wanneer hij onder zijn tranen in de schoone gave Gods, welke wij de kunst noemen, de belofte dezer betere toekomst ziet doorschemeren?

¹) Gereformeerde Dogmatiek, 2e druk. Kampen 1906. Deel blz. 276.

DE OVERHEID EN DE OPVOEDING .

DOOR

MR. ANNE ANEMA

Wordt in het algemeen, gelijk in dit boek, het vraagstuk der opvoeding aan de orde gesteld, dan mag en kan niet worden voorbijgegaan de vraag, welke roeping toekomt aan de Overheid inzake de opvoeding. Reeds afgezien van de ons omringende feitelijke toestanden, die hun wortel hebben in de geschiedenis, is het waarschijnlijk dat bij zulk een gewichtig punt als de opvoeding ook de Overheid een woordje heeft mee te spreken. En dat wel uit tweeërlei oogpunt. Vooreerst is de opvoeding niet alleen een belang van den enkelen mensch zelf en voor de kleinere kringen, waartoe hij behoort. Ook voor het welvaren van het geheele volk als zoodanig is het van het grootste gewicht, dat de personen, die te saam dit volk vormen, goed zijn opgevoed. Rust nu op de Overheid de roeping om voor de groote

algemeene belangen van het volk te waken, dan moet zij ook een taak hebben voor de volksopvoeding. En in de tweede plaats is het denkbaar en komt het soms voor, dat de opvoeding door de daartoe geroepenen algeheel wordt verwaarloosd; de Overheid heeft dan ter bescherming van het zwakke de noodige maatregelen te nemen.

Deze algemeene gezichtspunten vindt men dan ook allerwegen in de geschiedenis verwerkelijkt. In alle geordend maatschappelijk leven heeft zich de Overheid steeds meer of minder bemoeid met de opvoeding. Niet licht zal dan ook iemand beweren, dat aan de Overheid op het stuk der opvoeding geenerlei taak toekomt. Maar wel heeft steeds geheerscht en heerscht ook thans nog ten onzent groot verschil over de vraag, welke de omvang dier taak is. De twee in den aanhef van dit hoofdstuk genoemde overwegingen kunnen worden beschouwd als in zeer algemeenen zin vrijwel door een ieder gerechtvaardigd. Zoodra het echter op de nadere uitwerking dier twee punten aankomt, loopten de meeningen zeer verre uiteen en doen terstond de groote beginselen van levens- en wereldbeschouwing hun invloed gelden.

Eenerzijds toch beheerschen deze beginselen de opvattingen over den aard en het karakter, die de opvoeding moet dragen, en anderzijds wordt de omvang der staatstaak of wil men de arbeidsverdeeling bij de opvoeding tusschen de Overheid en de andere bij de opvoeding geroepene personen en machten door die groote beginselen bepaald. Nu eens is de Overheid als de alleen geroepene bij de opvoeding beschouwd, dan weer is haar werkring tot het strikt noodige beperkt, en is haar werkzaamheid in dezen als een soort van onvermijdelijk kwaad beschouwd, alleen te verdedigen, omdat het practisch niet te missen is.

Van Christelijk standpunt is beide onjuist te achten. De eerste beschouwing, dat de „Staat” of de „gemeenschap”, zooals men het dan noemt, eigenlijk het eenige doel is in dit aardsche leven, en dat die „Staat” daartoe dan ook met alle macht is bekleed, en als zoodanig aan de burgers slechts zooveel recht toebedeelt als hij belieft, is in strijd met het Christendom. Naar die beschouwing is de mensch voor en boven alles staatsburger, gaat het gemeenschapsbelang boven alles, en heeft de Staat dus ook het recht en den plicht

om de burgers op te voeden naar dat ideaal, dat hij zelf het beste kan beoordeelen. Deze in den grond heidensche zienswijze vindt onder Christenen wel geen verdediging en kan hier dus verder buiten beschouwing blijven. Evenzeer is echter de tweede voorstelling onjuist, dat de Overheid hier geenerlei recht en plicht heeft. Uit de Christelijke opvatting der Overheid vloeit voort, dat op haar vooreerst de plicht rust het recht te bedeele bij de opvoeding; dan dat zij heeft te zorgen, dat de opvoeding niet worde verwaarloosd; en eindelijk, heeft zij te waken, dat bij de opvoeding het algemeen volksbelang niet worde uit het oog verloren. Al deze drie zaken zijn haar als Overheid naar de goddelijke ordening des menschelijken levens toevertrouwd en aan die roeping en taak ontleent zij de haar in dezen toekomende rechten.

Geven deze gezichtspunten, ontleend aan het karakter der Overheid, geheel in 't algemeen aan, op welken rechtsgrond de Overheidsbemoeiing steunt, dan moet thans nader worden nagegaan, in verband met de geschiedenis en de huidige

toestanden ten onzent, welke de rechten en plichten zijn, die onze Nederlandsche Overheid heeft ten opzichte van de opvoeding onzer kinderen. Vooraf dient echter een oogenblik stil gestaan bij de vraag, wat wij onder opvoeding hebben te verstaan. En dan worde opvoeding hier genomen in den ruimsten zin. Soms neemt men het woord zeer eng, en verstaat dan onder een wèl opgevoed mensch iemand die goede manieren heeft. Soms ook stelt men de opvoeding tegenover het onderwijs en bedoelt men er meer mee de zedelijke vorming, de karaktervorming als staande tegenover de enkel-verstandelijke ontwikkeling. Dan weer neemt men opvoeding als de geheele geestelijke verzorging tegenover de stoffelijke. Eindelijk — en zoo wordt het woord hier genomen — bedoelt men er mede de algeheele verzorging, stoffelijk zoowel als geestelijk, van de geboorte af tot aan den toestand van volwassenheid, het verschaffen en bijbrengen van al datgene, wat het kind moet maken tot een levensrijpen mensch. Vooreerst valt hier dus onder het verschaffen van de noodige stoffelijke verzorging als voedsel, kleeding en geneeskundige verpleging waar deze

noodig is, en woning. Daarnaast de geestelijke verzorging, die dan weer naar het drieërlei element van hart, hoofd en hand zich laat splitsen in godsdienstige en zedelijke verzorging, in verstandelijke ontwikkeling en eindelijk in het vaardig maken van de hand, met name waar deze strekt om den kost te verdienen of tot medewerking aan de kunst. Natuurlijk is met deze indeeling niet bedoeld dat in de practijk aldus kan worden gescheiden; dit zal ons straks wel anders blijken. Maar wel moeten al deze verschillende factoren in het oog worden gehouden, wil men van de staatstaak bij de opvoeding zich een eenigszins afgerond beeld vormen. Onder staatstaak is dan steeds te verstaan de onmiddellijke werkzaamheid van den staat. Middellijk oefent de staat door het handhaven der rechtsorde, door militaire tucht en tal van andere functies op de opvoeding invloed uit; deze blijven hier natuurlijk buiten beschouwing.

Wat nu betreft de stoffelijke elementen bij de opvoeding zoo behoort naar Christelijk beginsel de zorg daarvoor bij de ouders. Zoo bepaalt het

ook ons recht. Het verschaffen van het benoodigde voedsel en deksel kan slechts in zooverre een taak van staatszorg worden geacht als aan den staat een roeping toekomt inzake armenzorg, dat is dus naar de vrij algemeen in Christelijke kringen gehuldigde opvatting slechts zeer subsidiair. Wordt door geen der wettelijke of zedelijk daartoe verplichte personen of corporatiën het benoodigde voor het stoffelijke onderhoud voor arme kinderen verstrekt, dan zal het publiek gezag zich genoopt zien deze uitgaven door de openbare armenzorg te bestrijden. Bij verzuim dergenen, die naar de wet verplicht zijn om in het onderhoud te voorzien, verschaft de staat de noodige wettelijke middelen, om hen hiertoe te dwingen, kan in sommige gevallen zelfs straf worden opgelegd. Voor de materiele welvaart der kinderen wordt door den staat voorts gewaakt door het verbod of de dwingende regeling van arbeid van jeugdige personen. Voorts is in dezen van belang de staatszorg inzake de hygiëne (openen van badinrichtingen bijvoorbeeld) en de volkshuisvesting. Dat in deze beide punten de staat een zelfstandige roeping heeft wordt van Christelijke zijde niet

betwist. Zeer betwist is echter de omvang der staatstaak in deze; zoo staat men bij de verschaffing van Overheidswege van hygiënische zorg voor schoolkinderen voor grensgevallen en is het niet altoos even gemakkelijk de scheidslijn vast te stellen tusschen doeltreffend maken van het openbaar onderwijs en ongeoorloofde overname van de ouderlijke taak door de publieke organen. Naar algemeen geoordeeld wordt is men veel te ver gegaan, door de verplichte vaccinatie, die in Christelijke kringen op sterk verzet is gestuit. De Overheid mag en moet zich de lichamelijke welvaart van het opkomend geslacht voorzeker aantrekken; mag dwingen, wanneer door individuele zorgeloosheid of onkunde gevaren voor het volksleven zouden kunnen ontstaan; vooral bij besmettelijke ziekte; maar de materieele zorg voor de lichamelijke opvoeding en de gezondheid berust bij de ouders, zij behooren in dezen vrij te zijn, behoudens natuurlijk wanneer zij hunne taak verwaarloozen. Saamvattend kan men alzoo zeggen dat bij de stoffelijke verzorging van jeugdige personen de staatstaak hierin bestaat, dat de staat wake dat de daartoe verplichten die taak niet ver-

waarloozen, bij verwaarloozing ingrijpe, algemeene regelen stelle voor zoover algemeene misbruiken zich openbaren en zelf zich de zorg aantrekke bij absolute ontstentenis van de anders daartoe aangewezenen.

Thans komen wij aan het tweede gedeelte der Overheidsbemoeiing, namelijk die inzake de geestelijke opvoeding der jeugd. Deze omvat zooals wij zagen drieërlei: de godsdienstige en zedelijke, de verstandelijke en de technische vorming der kinderen en jeugdige personen.

Wat nu betreft de godsdienstige en zedelijke opvoeding heeft naar Christelijke beginselen de staat in dezen slechts een indirecte taak. Zelf de godsdienstige en zedelijke opvoeding ter hand nemen kan de staat niet, omdat daarmede onmiddellijk wordt ingegrepen in die onaantastbare sfeer van de persoonlijkheid, die, naar het getuigenis der beste beoordeelaars, juist door den invloed van het Christendom algeheel vrij is gemaakt van dwingende invloeden van buiten, met name van het publiek gezag. De staat heeft hier geen andere zorg dan te waken, dat de ouders

op geenerlei wijze worden verhinderd zelf hunne kinderen die godsdienstige en zedelijke vorming te doen deelachtig worden, die zij voor hun geweten meenen de juiste te zijn. Vooreerst is dit dus het handhaven der godsdienstvrijheid. Dan het beschermen der openbare zedelijkheid door te keer gaan van pornografische uitstallingen en andere schennis van de openbare eerbaarheid. Voorts het stellen van scherpe straf bij misbruik van gezag bij de opvoeding door hen, aan wie dit gezag toekomt, om jeugdige personen op eenigerlei wijze zedelijk te benadeelen. Eindelijk, om waar de Overheid zelf tot het doen opvoeden van of direct gezag uitoefenen over jeugdige personen geroepen is, zorg te dragen, dat in de godsdienstige en zedelijke vorming dezer personen op deugdelijke wijze wordt voorzien. Op welke wijze zulks hebbe te geschieden, kan hier wegens het bestek niet nader worden uiteengezet; de Overheid zal deze vorming hebben op te dragen aan daartoe door het kerkgenootschap, waartoe het kind of zijn ouders of voogden behooren, aangewezen personen of, ontbreken alle natuurlijke aanwijzingen, zelf de meest geschikte

wijze moeten kiezen, waarop die vorming door daartoe bevoegden plaats hebbe.

Is uiteraard de staatstaak inzake godsdienstige en zedelijke opvoeding positief zeer beperkt, komt zij eigenlijk daar slechts voor, waar abnormale toestanden aanwezig zijn (dwangopvoeding, openbare weeshuizen enz.), veel ingewikkelder is het vraagstuk van de staatstaak inzake de verstandelijke ontwikkeling der jeugd, bij het onderwijs. Gold het hier enkel het aanleeren van formeele kundigheden, het bijbrengen van intellectuele vaardigheid, van hersengymnastiek in den goeden zin van het woord, dan stond de zaak heel wat gemakkelijker. Toen dan ook straks de geestelijke ontwikkeling werd ingedeeld in die van hart, hoofd en hand, werd reeds vooruit gewaarschuwd, dat deze indeeling volstrekt niet was een scherpe scheiding en logisch alles behalve onberispelijk. Zulks blijkt nu hier ten duidelijkste, want wat dit onderwijs-vraagstuk — altoos voor zoover het hier in besprek komt met het oog op de staatstaak — zoo moeilijk maakt, is dat geen verstandelijke opvoeding denkbaar is zonder dat daarmede onafscheidelijk zijn saamgevlochten

godsdienstige en zedelijke beginselen. Alle ingrijpen van den staat nu in de levenssferen van godsdienst en zedelijkheid brengt eenerzijds altoos het groot en waarlijk niet enkel denkbeeldig gevaar mede, dat schennis en dwang inzake het heiligste gedeelte der individueele vrijheid plaats vindt. Anderzijds komt de Overheid telkens onafwijsbaar met deze elementen van het leven in aanraking bij haar taak om voor het zwakke op te komen en te zorgen voor de groote volksbelangen, die aan haar ter behartiging zijn toevertrouwd. Bij geen onderdeel van de staatstaak inzake de opvoeding wordt dan ook zoozeer getwist over aard en omvang der Overheidsbemoeiing. Hier kan op dit alles niet grondig worden ingegaan. In het kort wordt hier weergegeven de beschouwing, zooals die tot nu toe in onze kringen heeft geheerscht. Daarbij is gestreefd naar strikte beperking der bespreking tot het element van de staatstaak in dezen. Eerst wordt besproken het lager onderwijs, terwijl daarna aan middelbaar en hooger onderwijs een enkel woord wordt gewijd. Daarbij herinnere men zich, dat het vakonderwijs afzonderlijk een korte behandeling vindt.

Eerst dan het lager onderwijs. Moet de staat zelf het lager onderwijs doen geven, geheel, met uitsluiting van particulieren, of althans zooveel mogelijk, of, indien niet, wat moet de staat dan doen voor het lager onderwijs? Zoo ongeveer kan men de vraag formuleeren, want dat de staat niets behoort te doen of althans zoo min mogelijk en slechts bij abnormale omstandigheden, moge wellicht voor ideeële omstandigheden worden verdedigd, voor de practijk bepleit wel niemand dit. — En dan moet in de eerste plaats wel de aandacht worden gevestigd hierop, dat men dikwerf twee verschillende zaken door elkander haalt. Het hoofdbeginsel toch bij alle onderwijs is dit: geen directe of indirecte dwang nope eenig ouder, zijn kinderen naar andere beginselen te laten onderwijzen, dan hij voor zijn conscientie meent te behooren. Met dit beginsel nu vereenzelvigt men vaak het beginsel: de school aan de ouders. Toch is dit volstrekt niet hetzelfde, maar het tweede beginsel kan blijken al of niet een gevolg van het eerste te zijn. Herhaaldelijk zijn dan ook systemen van onderwijs ontworpen — b.v. de facultatieve splitsing — waarbij men trachtte de

staatsschool in overeenstemming te brengen met het beginsel der oudervrijheid. De groote strijd gevoerd inzake lager onderwijs ging wel tegen de staatsschool, maar de onmiddellijke aanleiding daartoe werd de dwang der conscientie, die de heerschende vorm eener staatsschool meebracht. Het is in het afgetrokkene volstrekt niet ondenkbaar, dat de staat heel het onderwijs doet geven, maar dat doet op zoodanige wijze, dat alle ouders gelegenheid vinden, hun kinderen in hun eigen geest onderwezen te zien en zóó, dat zij zelf op dien geest van het onderwijs invloed hebben. Of dit practisch mogelijk en of het gewenscht is, is een heel andere vraag, waarover straks. Slechts dit houde men in het oog, dat het beginsel der ouderlijke vrijheid op zich zelf nog niet de algeheele verzorging van het onderwijs door den staat uitsluit.

Gaat men de geschiedenis na, dan blijkt, dat het onderwijs begint met gegeven te worden door de ouders zelf. Het natuurlijk instinct gelouterd veelszins door godsdienstige en zedelijke opvattingen, bracht mede dat de ouders de vanzelf aangewezenen waren om hun kinderen ook de

benodigde verstandelijke ontwikkeling teschenken. Eeuwenlang, ook bij de beschaafde volkeren der oudheid, is dit onderwijs het eenige dat verstrekt wordt. In de Heilige Schrift vindt men vermeld, dat bij Israel de ouders hun kinderen leerden het handwerk, lezen, soms schrijven en voorts de rechtsinstellingen en de geschiedenis. In den lateren tijd, zoo waarschijnlijk reeds ten tijde van Christus, waren er kinderscholen. In Griekenland kende men reeds vroeger kinderscholen, maar deze waren alleen voor minvermogenden bestemd, die geen huisonderwijs konden bekostigen. In Sparta kende men ze in 't geheel niet. Bij de Romeinen was de toestand geheel dezelfde; de scholen waren de plaatsen, waar degenen, die het huisonderwijs niet konden bekostigen, aan hun kinderen de allernoodigste kundigheden deden onderwijzen. Men beschouwde dan ook de school als een surrogaat, als de plaats waar noodgedrongen de ouders door daarvoor betaalde personen lieten doen, wat ze indien ze hadden gekund, zelf hadden gedaan. Aan heel deze regeling ligt dus ten grondslag de idee, dat het onderwijs zooveel mogelijk in handen der ouders behoort te zijn. Dr. Woltjer

maakt er opmerkzaam op, hoe Plinius de jongere omstreeks 100 na Christus op deze idee als de alleen juiste wijst. Deze toestand is de algemeen heerschende gebleven tot het Christendom aanmerkelijk veld had gewonnen. De Overheid bepaalde zich, met enkele uitzonderingen, tot voorschriften van intellectueele en moreele strekking.

Van den aanvang af, dat de kerk zich eenigszins vrij kon bewegen, ging zij zich met het onderwijs bemoeien, zelf gaf zij dit onderwijs echter slechts voor zoover het betrof inleiding in de geloofsleer. Wel scherpte zij de ouders in hun plicht, om hun kinderen te doen onderwijzen ook in de maatschappelijke kundigheden, maar in den eersten tijd vond men noch kerkelijke noch staatscholen. Vooral de band dien Constantijn de Groote had gelegd tusschen kerk en staat en het opkomen van het Frankische Rijk, waar kerstening en gewone beschaving hand aan hand gingen, deed dit anders worden. Met name Karel de Groote beval aan de priesters om in de bisdommen en de kloosters scholen op te richten, waar lezen, schrijven, rekenen en zingen zou worden geleerd. Dit waren staatsscholen, waarbij het onderwijs

was in handen der geestelijken. Men houde bij dit alles steeds in het oog de toenmalige opvattingen van de verhouding van kerk en staat, zoo geheel verschillend van de onze en de algeheele vereenzelviging van kerk en wetenschap; van een scheiding, laat staan van een conflict tusschen die twee droomde toenmaals niemand. De Overheid zorgde alzoo voor de materieele gemeenschappelijke belangen der volkeren, voor de maatschappelijke beschaving — in dien tijd bij ruwheid der bevolking zeer noodig — en maakte daarbij gebruik van de wetenschap, dat is de kerk. Wel brak op enkele plaatsen, waar het burgerbesef sterk was, zooals in Vlaanderen te Gent, de gedachte van het particulier initiatief dóór, maar in de middeleeuwen bleef de leidende gedachte dat Overheid en kerk het onderwijs hadden te geven.

De Reformatie en met name Luther, legden op den ouderplicht wederom streng den nadruk. Staatsonderwijs was voor Luther, hoe ver hij soms ook met goedkeuring en zelfs opvordering der Overheidsbemoeiing ging, slechts dan gewenscht, als de ouders zelf hun plicht verzaakten.

In het beginsel zelf der Reformatie lag dit in doordat de individueele vrijheid met haar noodwendige tweelingzuster, de individueele plicht, zooals die vanouds in het Christendom lagen, maar door kerk en staat in de middeleeuwen veelszins waren verwaarloosd en achteruitgezet, wederom op den voorgrond werden geplaatst. Toch werkte dit beginsel voor de zaak van het onderwijs niet door, behalve wellicht voor een deel in Engeland en Amerika. De practijk van vóór de Reformatie bleef veelszins de heerschende. Het onderwijs, in Nederland van oudsher over 't algemeen goed verzorgd, bleef men geven op Overheidsscholen. Het onderwijs was geheel afhankelijk van den magistraat, alleen in weeshuizen en dergelijke had de kerk eigen scholen. Niet dat de Overheid, zooals wij dit thans kennen, regelrecht eigen scholen stichtte met door haar benoemde onderwijzers als staatsambtenaren. Maar wel in dezen zin, dat de school staatsinstituut was. De Overheid gaf vergunning om school te houden, of stelde een onderwijzer aan, subsidieerde waar zulks noodig was, soms uit de publieke kas, hield toezicht, regelde de leervakken, schooltijden,

schoolgeld, vacanties, bij uitvoerige placcaten als een zaak, die in de allereerste plaats was een publiek belang. De kerk erkende de Overheid als soeverein op onderwijsgebied, waartegenover de Overheid door de kerk steeds de rechtzinnigheid, vaak ook de bekwaamheid der onderwijzers deed onderzoeken. Voor de arme kinderen werd op verschillende wijze — diaconiescholen, kerkelijke steun, verplicht gratis onderwijs door den voor eigen rekening werkenden onderwijzer — gezorgd. Door gegoeden werd meermalen huisonderwijs in practijk gebracht.

Toen tengevolge van de Revolutie kerk en staat van elkander werden losgemaakt en kerk en wetenschap reeds lang tevoren gedeelde levensmachten waren geworden, moest ook het onderwijsvraagstuk een nieuwe oplossing vinden. Van den aanvang af ging dit ten onzent in zooverre in voortzetting van de vroegere lijn, dat door de bemoeiingen van Graaf Schimmelpenninck de school tot Rijkszaak werd gemaakt. Men wilde een „nationale” school, voor allen toegankelijk; de bedoeling was geenszins een ongodsdienstige school te hebben; niet alleen de Bijbel, zelfs

„leerstellig onderwijs” en gebed werden niet geweerd. In de praktijk liep het uit op een Christendom naar de opvattingen van het „Nut”, een „Christendom boven geloofsverdeeldheid”. Op bijzondere scholen, voor zoover deze van de officieele opvattingen afweken, was men weinig gesteld, en de oprichting van zulke scholen werd zeer bemoeilijkt. Eigenlijke schoolwetgeving bestond er den eersten tijd na het herstel onzer onafhankelijkheid niet; alles werd geregeerd door Koninklijke Besluiten.

In 1848 werd in de Grondwet de vrijheid van onderwijs, die men vroeger zoozeer gemist had, terneder geschreven ondanks veler verzet. Als hoofdbeginsel ging echter vooraf de aanhoudende zorg voor het openbaar onderwijs door de Regeering en de verplichting dat van Overheidswege overal voldoende lager onderwijs wordt gegeven. Het openbaar onderwijs moest worden gegeven „met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen”, een uitdrukking die na heel wat strijd werd vertolkt in den zin der „absolute neutraliteit”, hoewel zelfs Thorbecke aanvankelijk schijnt te hebben gedacht aan openbare gezindheidsscholen. De

schoolwet van '57 schreef nadat vroegere pogingen voor een andere oplossing waren mislukt, de „opleiding tot Christelijke en maatschappelijke deugden” in de wet, maar met deze officieele christelijkheid konden de belijders van den Christus naar de Schriften zich niet vereenigen.

Door dezen loop van zaken brak zich eindelijk het reformatorisch beginsel van den ouderplicht in zake onderwijs baan. Men gevoelde dat er niet langer sprake van kon zijn, het onderwijs over te laten aan het staatsgezag, dat door dien geest van zijn onderwijs de kinderen losmaakte van het voorvaderlijk geloof. Overal verrezen particuliere scholen. Maar de in '48 neergeschreven vrijheid was slechts een negatieve, een afwezigheid van directen dwang, geenszins een positieve, die het beginsel tot werkelijkheid maakte, dat elk ouder zijn kinderen moet kunnen doen opvoeden naar eigen levensovertuiging. Dit zat vast op het financieel vraagstuk. Door een gewijzigde interpellatie van het betreffende Grondwetsartikel werd het mogelijk in beginsel „rechtsgelijkheid” te scheppen voor openbaar en bijzonder onderwijs, en deze ook op belangrijke hoogte door te voeren ;

algeheele gelijkheid wordt verhinderd door de gemeentelijke functie in de onderwijszaak. Toch werd een vrij bevredigende toestand verkregen. Thans bestaat alzoo ten onzent deels openbaar, deels bijzonder onderwijs. Het eerste uitgaande van de Overheid, het tweede mede door haar verzorgd. Beide onder haar strenge contrôle.

De vrijheid der ouders, om hunne kinderen in hunnen geest opgevoed te krijgen is in groote trekken thans verzekerd. Toch is daarmede de principieele vraag nog slechts ten deele opgelost. Afgezien van het onbillijke, dat door de voorstanders van het bijzonder onderwijs in de gemeente-belasting nog altoos voor een deel dubbel wordt betaald, en dat voor een deel der scholen de gemeentelijke kas openstaat, heerscht er principieel verschil over de beste wijze, waarop de ouderlijke vrijheid dient gewaarborgd, namelijk door in principe uit te gaan van de school aan de ouders of de school aan de Overheid. In den loop van den schoolstrijd zijn allerlei stelsels verdedigd, vaak waren dit niet meer dan noodstelsels met het oog op tijdelijke omstandigheden; in de Memorie van Toelichting bij het Volkspetition-

nement werden zes verschillende soluties opgesomd. Steeds was men het eens over de handhaving der ouderlijke vrijheid; maar over aard en omvang der Overheidsbemoeiing bleef verschil heerschen. Erkend werd de plicht der Overheid tot financieele steun en tot controle van het intellectueel en materieel peil van het onderwijs. Overigens echter was de hoofdbeschouwing, zooals die ook in het gewijzigd Unie-Rapport is neergelegd, dat de bijzondere school regel behoort te zijn, de Overheidsschool uitzondering. In den jongsten tijd is van hoogst bevoegde zijde tegen deze beschouwing opgekomen en is op velerlei grond betoogd, dat voor het verkrijgen van het goed recht der ouderlijke vrijheid juist de Overheidsschool onder bepaalde voorwaarden de beste regeling biedt. Deze opvatting wijkt echter geheel af van de tot nu toe in Christelijke kringen overwegend gehuldigde en dient alzoo met groote voorzichtigheid nader te worden getoetst.

Samenvattend kan alzoo gezegd, dat de roeping der Overheid in zake lager onderwijs naar Christelijke beginselen bestaat in de gedeeltelijke materieele verzorging, in intellectueele en materieele

controle en voorts in aanvullend zelf optreden om school te doen houden, voor zoover de ingezetenen niet eigener beweging in hun onderwijs voorzien.

Thans een enkel woord over de Overheidstaak in zake middelbaar en hooger onderwijs. Voor deze beide takken van onderwijs bestaat veel minder dan voor het lager onderwijs een algemeene overtuiging voor wat het Christelijk beginsel bepaalt voor de Overheidstaak. Veel later dan voor het lager onderwijs is hier de strijd aangeboden voor het principe der ouderlijke vrijheid en evenals bij het lager onderwijs is men begonnen met actie in den geest van oprichting en bevordering van het bijzonder onderwijs. Dat in deze richting vooreerst de strijd zal zijn voort te zetten lijkt geen twijfel. Maar moeilijk is het te zeggen wat het eindresultaat zal zijn. Subsidieering van het middelbaar onderwijs is in uitzicht gesteld. Voor de gymnasia is ze nu reeds gegeven. Het bijzonder Universitair onderwijs geniet geen eigenlijke subsidie. Vast staat dat de Overheid regelen mag stellen en controleeren voor het wetenschappelijk peil. Vast eveneens, dat materieele zorg niet zal

mogen ontbreken. Veel minder helder is echter de vraag of de Overheid zelf dit onderwijs slechts bij nood zal moeten geven of wel dat het beter is, dat de Overheid zelf althans het Universitair onderwijs geeft. Hoofdbeginsel is ook hier, dat ieder ouder zijn kinderen moet kunnen doen opvoeden naar eigen levensovertuiging. Twijfelachtig is evenmin, dat de heerschende regeling niet voldoet. Afgezien van de kerkelijke seminaries, is heel het middelbaar en hooger onderwijs bijna exclusief in Overheidshanden en draagt het over 't algemeen een bepaalden geestelijken stempel, die het voor de positief belijdenden vaak onbruikbaar maakt. Op welke wijze dit echter het beste op den duur zal zijn te regelen, is daarom niet gemakkelijk in 't algemeen te zeggen, omdat voor middelbaar en hooger onderwijs andere factoren meespreken dan voor het lager onderwijs. Voor middelbaar en gymnasiaal onderwijs schijnt het bijzonder onderwijs als regel ook op den duur een deugdelijk principe op te leveren. Over het Universitair onderwijs is men minder eenstemmig. Wel gaan er ook buiten het Christelijk kamp stemmen op, om tot den ouden vorm der vrije corporatie terug

te keeren. Maar deze problemen zijn veel te ingewikkeld en de ervaring is nog te jong, dan dat hier met zekerheid de omvang der staatstaak kan gepreciseerd. Krachtige strijd voor het bijzonder onderwijs zal althans vooreerst het wachtwoord blijven, om het beginsel der ouderlijke vrijheid te handhaven. Of de staatstaak groot of minder groot zal blijken moeten te zijn, dit is zeker, dat aan de ouders zal behooren te worden gegeven het recht om den geest ook van deze takken van onderwijs te bepalen. Doet dit de Overheid, dan krijgt men steeds onderdrukking naar den eenen of anderen kant. Dit is zeer zeker niet de taak der Overheid.

Thans de vaardigheid der hand, het vakonderwijs. Men late zich daarbij niet op een dwaalspoor brengen door te denken dat hier enkel lichamelijke vaardigheid in 't spel komt. Wel degelijk is een deel van het vakonderwijs zuiver verstandelijk van strekking. Het onderscheid is dit, dat het gewone onderwijs doelt op algemeene ontwikkeling van het verstand, het vakonderwijs daarentegen het verstand in zooverre ontwikkelt als met

het oog op een bepaald vak is vereischt.

Al zal ook hier het Christelijk beginsel zijn invloed doen gelden, omdat alle onderwijs is saamgeweven met verstandelijke en zedelijke factoren, die onder invloed van algemeene beginselen staan, hier is de invloed van verkeerde richting veel minder te duchten, en kan dus ook het particulier initiatief op veel breeder wijze om zich heen grijpen, omdat meerderen zullen kunnen samenwerken. Merkwaardig is het dan ook op te merken hoe meer dan op eenig ander gebied hier de werkzaamheid der bijzondere personen zich heeft geopenbaard. In het algemeen schijnt de richting deze te zijn, die de practijk neemt dat het lager vakonderwijs behoort uit te gaan van particuliere vereenigingen met ruime subsidie van Overheidswege en inspectie. Over het middelbaar vakonderwijs is men het niet eens, of één centrale Overheidschool is gewenscht of meerdere en deze dan misschien particulier. De hogere instellingen zullen wellicht het beste van Overheidswege zijn te geven, al schijnt zelfs hier het particulier initiatief ook iets te kunnen doen. Vooral voorlichting van Overheidswege bij de

ontwikkeling van bijzondere werkzaamheid zal niet kunnen ontbreken.

Rijst ten slotte de vraag of naar Christelijk beginsel de staat de bevoegdheid heeft om te dwingen tot het geven van onderwijs, om leerplicht van wettelijke sanctie te voorzien. Tot op zekere hoogte is dit een feitelijke kwestie. Blijkt, dat de ouders op zoo ernstige wijze hunne plaats in zake onderwijs verwaarloozen, dat een groot aantal ouders grovelijk het doen onderwijzen hunner kinderen verzuimen, zóó dat de volksontwikkeling ernstig schade zou lijden, dan rust zonder twijfel op de Overheid de roeping in te grijpen. Dit nu hangt af van de beoordeeling der omstandigheden. Voor het individueele geval zijn andere maatregelen aangewezen, bestemd om ouderlijke verwaarloozing der opvoeding tegen te gaan. Voorts moet bij de beoordeeling der noodwendigheid van leerplicht zeer voorzichtig worden te werk gegaan, daar zeer licht een streven hier tot gelding geraakt om door een „verlicht” staatsbestuur de opvoeding der kinderen in zekere intellectualistische richting te sturen met miskennis

der practijk en de rechten der ouders. Onder deze reserves kan men echter de bevoegdheid der Overheid erkennen om leerplicht in te voeren en daarbij moet dan vooral het verband tusschen leerplicht en schoolplicht worden in het oog gehouden, en gewaakt, dat zijdelings geen ongewenscht onderwijs wordt opgedrongen. Of de ten onzent ingevoerde leerplicht aan de hier gestelde eischen voldoet, kan hier buiten beschouwing blijven.

Is hiermede aangegeven wat in groote trekken de staat voor de opvoeding heeft te doen, als alles normaal verloopt, dan rest thans nog een kort woord over de staatstaak voor abnormale gevallen. Dat zijn die gevallen, waarin de principieel voor de opvoeding aangewezen personen daartoe òf absoluut ongeschikt zijn of deze opvoeding op grove manier verwaarloozen en de op te voeden kinderen en jeugdige personen hiervan de dupe zouden worden. Geroepen om het zwakke en verdrukte te beschermen, rust dan op de Overheid een zeer zware taak.

Kan een ouder met zijn kinderen absoluut geen huis houden, dan kunnen zij deze op verzoek opgenomen krijgen in een Overheidstuchtschool:

hier stelt alzoo de Overheid haar meerdere macht in dienst der ouders; bij eventueele financieele onmacht kunnen ook de kosten door den staat worden gedragen. Dan behoort hiertoe de bevoegdheid om te beoordeelen of de ouders of voogden ongeschikt zijn of verdorven en hen eventueel van de opvoeding te ontheffen of ontzetten. Gezorgd moet dan dat de opvoeding door anderen wordt waargenomen.

Begaat een kind of jeugdig persoon een strafbaar feit, dan zal de Overheid ook in de opvoeding kunnen ingrijpen door tal van maatregelen. Voor korteren tijd — de tuchtschool — of in zeer bijzondere gevallen voor langeren tijd — de dwangopvoeding in Rijksopvoedingsgestichten — zal de Overheid zelf de opvoeding op zich kunnen nemen en komt dus op haar de geheele verantwoordelijkheid te rusten. Hier is dus aan de Overheid een zeer groote macht verleend, gegrond op de schennis der rechtsorde eenerzijds, het belang van de op te voeden personen anderzijds.

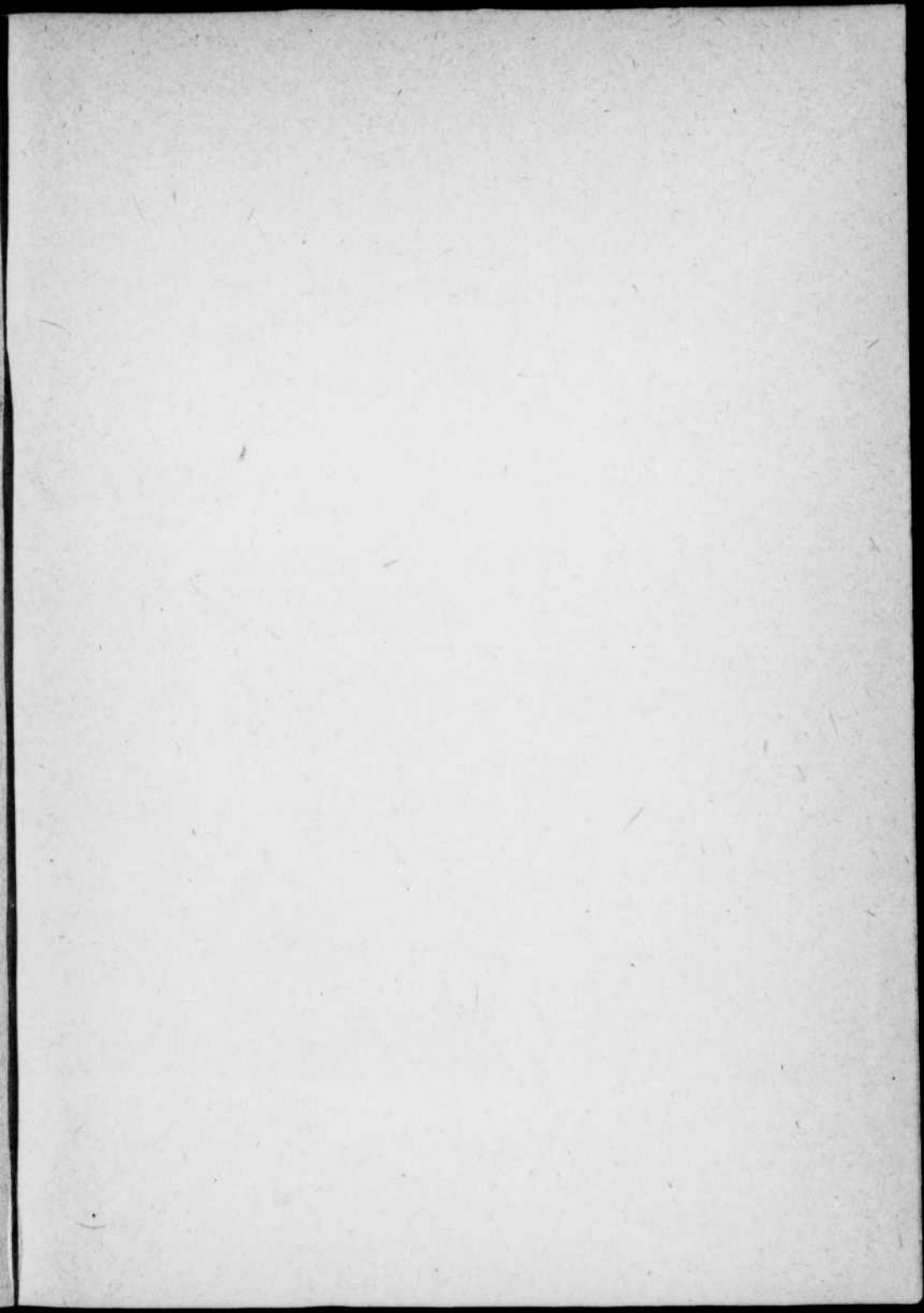
Vat men thans in enkele woorden de staatstaak in zake de opvoeding samen, dan kan men zeggen dat daarin is een rechtselement, een beschermend

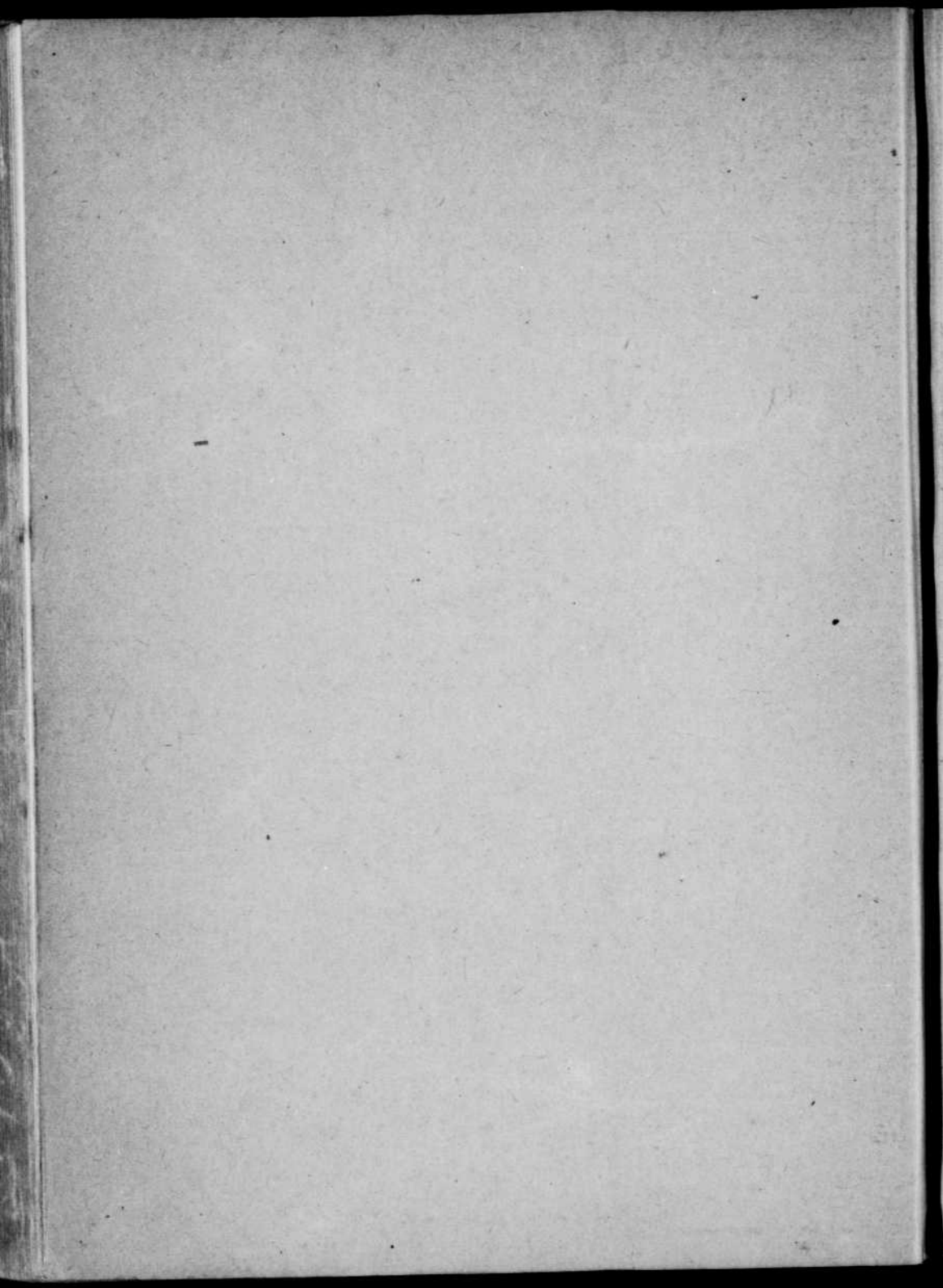
DE OVERHEID EN DE OPVOEDING

element en een plaatsvervangend element. De Overheid heeft de ouders te handhaven en te steunen in hun recht bij de uitoefening van hun plicht om de kinderen op te voeden, en aan te wijzen, wie bij ontstentenis der ouders den opvoedingsplicht hebben te volvoeren. Door straf of verplaatsing der benooidigde bevoegdheid heeft zij te waken dat het kind niet de dupe worde van verwaarloozing van den ouderplicht of misbruik van de ouderlijke macht. Eindelijk heeft zij in enkele uiterste gevallen zelf de opvoeding voor haar rekening te nemen.

INHOUDSOPGAAF

	blz.
Inleiding door H. BAVINCK, Hoogleraar a/d Vrije Universiteit te Amsterdam . . .	I
De Opvoeding in het huisgezin door door Dr. A. KUYPER JR., Predikant te Vlissingen	33
De Opvoeding door de School door Dr. J. WOLTJER, Hoogleraar a/d Vrije Universiteit te Amsterdam	77
De Opvoeding door de Kerk door Ds. P. A. E. SILLEVIS SMITT, Predikant te Rotterdam	121
Opvoeding en Kunst door Dr. J. C. DE MOOR, Predikant te 's Gravenhage . .	171
De Overheid en de Opvoeding door Mr. ANNE ANEMA, Hoogleraar a/d Vrije Universiteit te Amsterdam	223

45023

